

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostně právní

Katedra kriminologie

**Postoje mladistvých s uloženou ochrannou výchovou
ke kriminalitě mládeže**

Diplomová práce

The attitudes of the juveniles with imposed protective education
towards juvenile delinquency

Master thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

PhDr. Alena MAREŠOVÁ Ph.D.

AUTOR PRÁCE

Bc. Petr POKORNÝ

PRAHA

2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Žarošicích, dne 14. 03. 2022

.....

Petr POKORNÝ

Poděkování

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval PhDr. Aleně Marešové Ph.D., za její ochotu, pomoc a cenné rady při zpracování této diplomové práce.

Dále patří velký dík všem zaměstnancům Výchovného ústavu, střední školy a školní jídelny Višňové, kteří mně umožnili provést výzkum k mé diplomové práci.

Mé poděkování patří také celé mé rodině a zejména přítelkyni za trpělivost, pomoc a podporu během celého studia.

ANOTACE

Cílem této diplomové práce je objasnit, jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke kriminalitě mládeže. Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola je zaměřena na definování a vymezení základních pojmů, oblast postojů, kriminality mládeže a institutu ochranné výchovy. V této části práce je nastíněna i fenomenologie kriminality mladistvých. Druhá, empirická část, se skládá z popisu cíle výzkumu, metody získávání dat a je zde i definován kvalitativní výzkum. V poslední, interpretační části jsou uvedeny případové studie a jsou zde zodpovězeny výzkumné otázky. Cílem práce je pomocí případových studií zjistit, jaké jsou postoje a příčiny protiprávního jednání u mladistvých, kterým byla soudem uložena ochranná výchova.

KLÍČOVÁ SLOVA

Postoj, mládež, mladistvý, trestná činnost, provinění, ochranná výchova, kriminalita, pachatel, prevence.

ANNOTATION

The aim of the thesis is to find out the attitude of youth with protective custody to the juvenile delinquency. The thesis is divided into three main chapters. First chapter is focused on defining the basic terminology, attitudes, juvenile delinquency and the institute of protective custody. There is phenomenology of juvenile delinquency in this part. The methodological part consists of the description of the aim of the study and the method of acquisition and the qualitative strategy is defined. There are case studies and answers to the partial research questions in the interpretative part. The conclusion of the thesis is to find out the attitude of the youth with protective custody and causes of the juvenile delinquency.

KEYWORDS

Attitude, young, juvenile, criminal activity, wrongful act, protective education, delinquency, offender, prevention

Obsah

Úvod	8
I Teoretická část	10
1 Postoj	10
1.1 Složky postojů	12
2 Vymezení základních pojmů	14
3 Etiologie kriminality	17
3.1 Biologické faktory	17
3.2 Psychické faktory	18
3.3 Sociální faktory	18
4 Charakteristické rysy kriminality mládeže	26
5 Fenomenologie kriminality	28
6 Prevence kriminality mládeže	38
6.1 Sociální prevence	39
6.2 Situační prevence	39
6.3 Viktimologická prevence	40
6.4 Primární prevence	40
6.5 Sekundární prevence	41
6.6 Terciární prevence	41
7 Možnosti zacházení s delikventní mládeží	43
7.1 Opatření dle občanského zákoníku	43
7.2 Opatření dle zákona o sociálně – právní ochraně dětí	46
7.3 Opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže	47
7.3.1 Opatření ukládána dětem do 15 let věku	48
7.3.2 Opatření ukládána mladistvým	49

8 Ochranná výchova	56
8.1 Pojem a účel ochranné výchovy	56
8.2 Hmotněprávní úprava a podmínky uložení ochranné výchovy.....	58
8.3 Zařízení pro výkon ochranné výchovy	62
8.3.1 Diagnostický ústav.....	63
8.3.2 Dětský domov	64
8.3.3 Dětský domov se školou.....	65
8.3.4 Výchovný ústav	66
8.3.5 Střediska výchovné péče.....	67
II Empirická část.....	69
9 Kvalitativní výzkumné šetření	69
9.1 Cíl výzkumného šetření	69
9.2 Strategie a přístup výzkumného šetření.....	70
9.3 Operacionalizace výzkumných otázek	71
9.4 Technika sběru dat	72
9.5 Výzkumný soubor	73
9.6 Realizace sběru dat	74
9.7 Etika výzkumného šetření	75
9.8 Silné a slabé stránky výzkumného šetření	75
III Intepretace výsledků.....	77
10 Případové studie	78
10.1 Případová studie – Adam.....	80
10.2 Případová studie – Boris.....	87
10.3 Případová studie – Cyril.....	93
10.4 Případová studie – Dalibor.....	99
10.5 Případová studie – Emil	104

11 Závěrečné shrnutí a zodpovězení hlavní výzkumné otázky	110
Závěr	116
Seznam použité literatury	117
Seznam příloh.....	121
Přílohy práce	123

Úvod

Problematika kriminality mládeže je neustále aktuální téma, neboť se společnost vyvíjí a s ní i různé pohledy na předcházení kriminalitě mládeže a její trestání. Dospívání u části mladých lidí může představovat zátěžové vývojové období projevující se specifiky v jejich chování. A právě toto rizikové chování, které v situaci, kdy jeho charakter ještě nenaplňuje znaky přečinu, může v budoucnu k páchání trestné činnosti vést. Právě identifikace rizikového chování a jeho příčin má zásadní význam pro predikci potenciální kriminality. Trestná činnost mládeže představuje závažný sociálně – patologický fenomén dnešní doby, a i z tohoto důvodu je této problematice věnována značná pozornost ze strany řady nejrůznějších odborníků, jelikož se jedná o problematiku interdisciplinární. Do popředí tak vystupují otázky pedagogické, psychologické, sociologické či právní. A právě nutnost specifického přístupu k mládeži v oblasti trestněprávní mělo za následek speciální právní úpravy ve formě přijetí zákona č. 218/2003 Sb.- Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a změnu některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), které obsahují jak hmotněprávní, tak i procesněprávní úpravu řízení s mládeží.

Diplomovou práci na téma Postoje mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke kriminalitě mládeže jsem si vybral z toho důvodu, že právě mládež je naše budoucnost. Poznáním a analýzou rizikových faktorů, které vedou k delikventnímu jednání, můžeme přispět k eliminaci tohoto nežádoucího jevu. A právě pro pochopení závažnosti kriminality mladistvých delikventů je nezbytně nutné se zabývat touto problematikou. Domnívám se, že zkoumání postojů delikventů samotných k jejich protiprávnímu jednání by mohlo přispět k hlubšímu porozumění jejich pohnutek, prožitků, ale i možných příčin, které k tomuto jednání vedly.

Cílem této diplomové práce je tedy pochopení vztahů, postojů a příčin delikventního chování mladistvých, kterým byla soudem uložena ochranná výchova. Z tohoto cíle vychází i hlavní výzkumná otázka, která zní: *„Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání?“*

K dosažení cíle předkládané diplomové práce jsem se rozhodl oslovit několik mladistvých, kterým soud uložil ochrannou výchovu.

Práce je členěna na tři hlavní části – teoretickou, metodologickou a interpretační. V teoretické části se věnuji základním pojmům souvisejícím s kriminalitou nejen mládeže, a postoji. Další kapitola práce v teoretické části se věnuje etiologii kriminality čili příčinám a faktorům, které tento nežádoucí jev způsobují a ovlivňují. Pokud se nám podaří rizikové faktory správně a včas identifikovat, můžeme usměrňovat jejich působení na dětskou nevyzrálou osobnost a pokusit se ji pozitivně formovat. Abychom porozuměli kriminalitě mládeže, je taktéž nutné se seznámit se stavem a strukturou kriminality mládeže a v neposlední řadě též dynamikou kriminality a charakteristickými rysy kriminality mládeže, které jejich deviantní chování doprovází. Této problematice se věnuji v kapitole číslo 4. Jsem si vědom toho, že kriminalitu nelze zcela vymýtit, ale cílem celé společnosti by mělo být tento prvek co nejvíce regulovat a eliminovat. Včasnou intervencí můžeme tak zabránit rozvoji jejich následné kriminální dráhy ve smyslu recidivní podoby delikventní činnosti. Právě prevenci kriminality se věnuji v další kapitole. Následující kapitoly se věnují možnostem zacházení s delikventní mládeží a ochrannou výchovou, jakožto formou ochranného opatření, které lze těmto delikventům uložit.

Druhá část práce sestává také z několika kapitol. Tato část práce je zaměřena na objasnění metodologie výzkumu. Je zde představen cíl výzkumu a definovány výzkumné otázky, strategie výzkumu. Dále je zde popsána technika sběru dat a další náležitosti vztahující se k provedenému výzkumnému šetření. V této diplomové práci jsem zvolil kvalitativní výzkumnou strategii a metodu polostrukturovaného rozhovoru s pěti participanty, doplněnou o analýzu spisové dokumentace.

Poslední interpretační část se zabývá vysvětlením získaných dat pomocí případové studie, odpověďmi na dílčí výzkumné otázky, závěrečným shrnutím a zodpovězením hlavní výzkumné otázky.

I Teoretická část

V teoretické části se zabývám základními pojmy obsaženými v hlavní výzkumné otázce. Nejprve charakterizují pojem postoj a zabývám se složkami postojů. Dále se věnuji základním pojmům související s kriminalitou mládeže, etiologií a fenomenologií kriminality mládeže, faktory, které ovlivňují toto delikventní jednání, a zmíním také možnosti prevence kriminality mládeže. V neposlední řadě se zabývám i právní úpravou ochranné výchovy, jaký je její účel, podmínky uložení a výkon ochranné výchovy.

1 Postoj

Postoji se zabývá více vědních disciplín. Pro potřebu této diplomové práce se zaměřím na definování pojmu postoj z hlediska obecné psychologie a sociální psychologie. V rámci uvažování o postojích uvádí Výrost a Slaměník jako časté východisko předpoklad, že *„poznání postojů umožňuje zformulovat převážně (více méně) platné předpoklady o směrech budoucího chování.”*¹ Toto východisko je klíčové pro účely této práce. Pokud ten, kdo pracuje s rizikovou mládeží, pozná její postoj, bude moci lépe odhadnout a porozumět jejímu chování v budoucnosti. Porozumění postojům mladistvých s uloženou ochrannou výchovou je předmětem a cílem hlavní výzkumné otázky. Z tohoto důvodu je důležité vyjasnit definici postoje, dělení a funkce postoje, ale i proces utváření. Jak bylo výše řečeno, postoji se zabývají více vědních disciplín, proto existuje i více definic postoje. Hartl jej definuje takto: *„Postoj je hodnotící vztah vyjádřený sklonem ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama. Postoje jsou součástí osobnosti, souvislosti se sklony a zájmy osobnosti, předurčují poznání, chápání, myšlení a cítění.”*² Vágnerová vidí v postoji: *„...přetrvávající získané*

¹ VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada), s. 127.

² HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010, s. 431.

*dispozice k určitému hodnocení a z toho vyplývajícím specifickému způsobu chování v různých situacích, resp. ve vztahu k nějakým objektům.*³ Ať už vybereme kteroukoliv definici, je jasné, že postoje nejsou prostou množinou myšlenek týkajících se nějakého objektu. Jsou spojeny i s činností – ovlivňující chování. Postoj slouží ke snadnější orientaci ve světě. Vyjadřuje vztah k určité oblasti reality, a proto ovlivňuje způsob, jakým ji člověk vnímá a hodnotí, jaké v něm vyvolává emoce, jaký pro něj má význam a smysl, a jak na něj budeme s největší pravděpodobností reagovat, jak se budeme pravděpodobně chovat. Mnohé postoje slouží k regulaci chování, ve shodě s hodnotami a normami dané společnosti, z nichž tyto postoje vycházejí. Právě hodnoty nám pomáhají rozeznat rozdíl mezi postojem a názorem. Názory jsou v podstatě jen výroky, o kterých si myslíme, že jsou pravdivé. Klíčovým indikátorem toho, že jde o postoj, bývá emočně zabarven jazyk použitý při popisu. Právě hodnoty jsou poměrně stálé osobní předpoklady, které leží v samém základu postojů. Týkají se obecných principů, jako například toho, co je morální nebo sociálně žádoucí. Postoje obvykle vycházejí ze základní hodnotové hierarchie jedince.⁴ Objektem postojů může být cokoli, o čem člověk přemýšlí. Může jít o objekty konkrétní, ale i abstraktní. Může jít o osoby, skupiny, či neživé věci.

Postoje lze dělit podle různých kritérií na citové či poznávací, verbální vs. neverbální, kladné vs. záporné, silné vs. slabé, skryté vs. zjevné, vědomé vs. nevědomé, soudržné vs. nesoudržné, stálé vs. proměnlivé, individuální vs. skupinové a jiné.⁵ Při vnímání postojů může jít o postoje centrální. Tyto jsou nejvýznamnější, poněvadž se týkají pro člověka důležitých objektů, jako jsou rodiče, děti, partner, zaměstnání apod. Dalšími postoji jsou postoje okrajové, kdy tyto jsou méně významné. Vedle centrálních a okrajových postojů známe ale i postoje extrémní, kdy jde o radikální postoje, buď absolutní souhlas, nebo nesouhlas. Extrémní postoje zastává méně lidí. Obecně lze říci, že čím je postoj

³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. V Praze: Karolinum, 2004, s. 291.

⁴ HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 7. Přeložil Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. Praha: Portál, 2013, s. 96.

⁵ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010, s. 431.

extrémnější, tím bývá také silnější, a proto obtížněji ovlivnitelný. Tato vazba má svou logiku: extrémní postoje mívají silnější emoční složku neboli dimenzi postoje.

1.1 Složky postojů

I přesto, že postoje jsou složité a projevují se v mnoha úrovních, existují tři základní složky, které je umožňují popsat.

Složka kognitivní – udává myšlenky, vztah a souhrn informací a z něho vyplývající názor na situaci či objekt, k němuž jedinec zaujme nějaký postoj. Právě tato složka je důležitým činitelem v interpersonálním poznávání. Podílí se na utváření dojmů a názorů o objektech, se kterými člověk přichází do kontaktu. Právě sociální kognice je způsob, jakým lidé získávají, zpracovávají a využívají převzaté informace pro následnou formulaci úsudků o sociálním světě. Do sociální kognice patří zejména myšlení, vnímání, pozornost, paměť a atribuce. Atribuční teorie se zabývá vysvětlením způsobů, jakými lidé přisuzují příčiny lidskému chování.

Složka citová – emocionální – týká se emocionálních reakcí, hodnocení a prožitků. Vyjadřuje to, co jedinec cítí k předmětu postoje, jakou citovou reakci v člověku podnět vyvolá. Tato emoce může být jak pozitivní, tak i negativní, příjemná i nepříjemná. Může se jednat například o radost, smutek, nenávisť. Odborná literatura udává, že existují čtyři základní lidské emoce. Jsou jimi strach, hněv, radost a smutek. Tato afektivní složka postoje může dost zásadním způsobem ovlivnit rozumové hodnocení. Ovlivňuje pozornost, paměť, vnímání, myšlení. Je nedílnou součástí života člověka a mohou nabývat rozpětí od velmi krátkého trvání, kde se jedná například o afekt, až po dlouhodobé citové vztahy.

Složka konativní – je vnějším projevem postoje. Je to tendence reagovat určitým způsobem. „*Chování je ovlivněno rozumovou i emoční složkou postoje*“⁶ Vztah postoje a chování odráží konativní neboli behaviorální složka postoje, která vypovídá v podstatě o tendenci k určitému jednání či chování k předmětu postoje. Z toho vyplývá, že pokud člověk zaujme k něčemu nebo někomu určitý postoj, je

⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. V Praze: Karolinum, 2004, s. 292.

pravděpodobné, že bude v určitých situacích jednat v souladu s tímto zaujatým postojem.

I přesto, že každý postoj v sobě zahrnuje všechny tři složky, je možné, že postoj člověka může být primárně založen zejména na jedné složce, která bude nad ostatními převažovat. Mezi takovéto postoje pak patří například afektivně založený postoj, který se vytváří zejména na základě emocí a subjektivních hodnot a do určité míry opomíjí snahu o objektivní posouzení informací, které se k člověku dostávají. Příkladem afektivně založeného postoje je například víra v boha, nebo postoje k otázkám vyvolávajícím silné emoční reakce, např. postoj k trestu smrti. Opakem tohoto postoje je behaviorálně založený postoj, kde naopak převažuje složka konativní. Tento postoj vzniká na základě pozorování vlastního chování v určitých konkrétních situacích, z něhož následně člověk usuzuje na vlastní postoj k této situaci.

2 Vymezení základních pojmů

V této diplomové práci se zaměřuji zejména na kriminalitu mládeže se zaměřením na mladistvé pachatele. Z tohoto důvodu je nutné, abychom vymezili základní pojmy, týkající se této problematiky. Kriminalitě mládeže je věnována pozornost ze strany jak odborníků z různých vědních disciplín (pedagogiky, sociologie, kriminologie, trestního práva, psychologie, aj.), ale samozřejmě též neuniká pozornosti laické veřejnosti, a to zejména v případech, které jsou značně medializované. A právě vědy právní nastupují v případech, kdy mládež již překračuje stanovené normy společnosti takovým způsobem, kdy toto jednání, můžeme označit jako delikventní. V rámci řešení kriminality mládeže, která spadá pod delikvenci, je pak nutné stanovení hranice trestněprávní odpovědnosti, kdy vymezení věkové kategorie mládeže je klíčovým problémem.

Mládež je definována v jednotlivých vědních disciplínách odlišně. Kriminologie pojmu mládež nejčastěji přisuzuje obsah užívaný v sociologii, kdy za mládež jsou označovány osoby společensky zralé, samostatné, zpravidla v rozmezí 12–24 let.⁷ Pro naši potřebu se budeme držet trestněprávního oboru, kdy tento pojem zmiňuje ust. § 2 odst. 1 z. č. 218/2003 Sb. zákon o soudnictví ve věcech mládeže v posledním znění (dále jen ZSM), kdy mládeží se rozumí děti a mladiství. Pod pojmem **dítě** tento zákon stanoví toho, kdo je mladší 15 let, a **mladistvým** toho, kdo dovršil 15. rok a nepřekročil 18. rok svého věku. Tato úprava je oproti trestnímu zákoníku v pozici *lex specialis*. Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník (dále jen trestní zákoník) definuje v ust. § 126 dítětem toho, kdo je mladší 18 let, pokud trestní zákon nestanoví jinak. Toto označení dítěte je i v souladu s čl. 1 *Úmluvy o právech dítěte*. **Zletilý** – zletilosti nabývá občan dovršením 18 let věku. Zletilost je z hlediska občanskoprávního a z hlediska trestněprávního základní pojem. Tento pojem vyjadřuje způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práva a brát na sebe povinnosti. Jedná se

⁷ MAREŠOVÁ, Alena. *Kriminalita mládeže v podmínkách současné české společnosti: pro studenty magisterského studijního programu*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2018, s. 15.

o způsobilost k právním úkonům.⁸

Dále se můžeme setkat se skupinou **osob blízkých věku mladistvých**. I když zákon tuto skupinu nedefinuje, lze v souladu s ustálenou judikaturou vycházet z toho, že hranicí, do níž lze hovořit o věku pachatele blízkém věku mladistvých, je 19 let, byť v konkrétním případě s ohledem na rozumovou a mravní vyzrállost pachatele není ani tato hranice nepřekonatelná, avšak nepřesáhne 21 let věku. **Mladí dospělí pachatelé** – jde o osoby, které v době spáchání trestného činu dovršily 18. rok věku a nejsou starší 24 let. Nutno podotknout, že tento pojem nezná ani trestní zákoník, ani ZSM. **Nezletilí – nezletilci** – tento pojem trestní zákoník, ZSM ani trestní řád nezná, resp. jej nedefinují. Jedná se o pojem občanskoprávní, nicméně v odborné literatuře i v běžné trestní justici používaný a zahrnuje věkovou skupinu omezenou vrchní věkovou hranicí 18 let.

Dalším důležitým pojmem je provinění. **Provinění** nám opět definuje ZSM v § 6, kde se říká, že proviněním je trestný čin spáchaný mladistvým. Provinění je tedy pojem totožný s pojmem trestný čin, ale odráží se zde princip restorativní justice, a to z důvodu, aby nedocházelo ke stigmatizaci mladistvého pachatele. Vedle trestného činu a provinění stanovil zákonodárce i pojem **čin jinak trestný**. Jde o čin, který je relativně ve smyslu trestních předpisů beztrestný, i když za jiných okolností by byl trestným činem. Těmito okolnostmi jsou nedostatek věku, přičetnost nebo rozumová a mravní vyspělost.

Sociální patologie – je shrnující pojem užívaný pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, které jsou společensky nebezpečné či negativně sankcionované. Pod tento pojem můžeme zahrnout kriminalitu, sebevražednost, alkoholismus, závislosti drogové, záškoláctví, útoky z domova, agresivní chování aj. Sociálně patologické chování vzniká na základě různých biopsychosociálních faktorů.

Kriminalita neboli zločinnost je úhrn sociálně škodlivých jevů, které jsou stanoveny v trestních kodexech. V současnosti jsou označovány jako trestné činy.

⁸ CHMELÍK, Jan. *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. Policie ČR, Úřad vyšetřování pro Českou republiku, Ministerstvo vnitra ČR – odbor personální práce a vzdělávání. Praha, 1998. Signatura SF 614c, s. 15.

Kriminalita je pro společnost dysfunkční a společensky škodlivý jev narušující harmonický vývoj společnosti. Narušuje základní pravidla a normy společenského řádu a lidského soužití. Způsobuje společnosti i státu materiální i nemateriální škody, obětem fyzické a psychické následky. **Kriminalita mládeže** – je součástí celkové kriminality a zahrnuje jednání osob do věku 18 let. Jedná se o překročení právních a společenských norem, které naplňují charakter trestného činu.⁹

Kriminalitou se zabývá **kriminologie**. Tato samostatná, interdisciplinární věda zkoumá za pomoci teoretických postupů a empirických metod kriminalitu, její příčiny, projevy a latenci, pachatele, oběť a jejich vzájemný vztah, sankční systémy a jejich účinnost, sociální kontrolu kriminality a dále se zaměřuje na prevenci a veřejné mínění o kriminalitě. „*Základními ukazateli kriminologie jsou stav kriminality, úroveň (intenzita) kriminality, struktura kriminality, objasněnost kriminality a dynamika kriminality.*“¹⁰

Delikventní chování – je činnost, která porušuje zákonné a jiné normy chování a způsobuje společnosti nebo jednotlivci újmu. Jde o protisociální chování (predelikventní), tak i kriminalita (delikventní). Delikvence v sobě zahrnuje i taková jednání, která jsou nežádoucí, ale nejsou trestněprávně postihnutelná, nenaplňují znaky provinění spáchaného mladistvým. Jde o chování, které většinou nedosahuje stupně společenské škodlivosti trestného činu, ale jde např. o některé přestupky nebo o závadné chování osob mladistvých.

⁹ BLAŽEK, Petr, Slavomil FISCHER a Jiří ŠKODA. *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj*. Praha: Grada, 2019. Psyché, s. 15.

¹⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 219.

3 Etiologie kriminality

Kriminální etiologie zkoumá a vysvětluje příčiny a podmínky kriminality. Při výkladu příčin kriminality mládeže musíme brát v potaz konkrétní dispozice jednotlivce, jež mohou výrazně ovlivnit socializační proces a další faktory, které právě u jedince v průběhu jeho vývoje mohou sehrát individuálně odlišnou roli. Veškeré faktory pak působí provázaně a ovlivňují každého jedince buď v pozitivním smyslu, nebo v horším případě ve směru k delikvenci. Delikventní jednání obecně vychází z multifaktoriálních příčin poruchového chování, jež představuje kombinaci bio-psycho-sociálních faktorů ovlivňující předpoklady k delikventnímu chování. U mladistvých přitom lze spatřovat určitá specifika v každé z těchto oblastí. Obecně lze konstatovat, že čím více rizikových faktorů mladý jedinec ve svém vývoji zažívá, tím vyšší je riziko delikventního chování.¹¹

3.1 Biologické faktory

Obecně platí, že chování jednotlivce závisí na interakci mezi dědičnými vlivy a vlivy prostředí. Geny určují hranice potenciálu jednotlivce, míra jeho aktualizace závisí na vlivech prostředí. Jeden z biologických faktorů, jež má souvislost s vyšší pravděpodobností ke kriminalitě, je **pohlaví**. Kriminality a delikventního chování se dopouštějí více muži než ženy. Tuto skutečnost potvrzují i provedené výzkumy a statistiky (viz. Graf č. 4). Muži mají větší tendenci k agresivnímu chování díky mužskému pohlavnímu hormonu testosteronu. *„Vysoká hladina testosteronu souvisí s takovými osobnostními charakteristikami, jako je vyhledávání mimořádných zážitků, dominance, asertivita. Některé výzkumy u adolescentů zjistily, že hladina testosteronu souvisí s verbální i fyzickou agresivitou, preferencí fyzických sportů, sociabilitou, extroverzí a nekonformitou. Vysoká hladina tohoto hormonu u adolescentních delikventů významně korelovala s jejich sociabilitou, asertivitou a pocitem sebejistoty.“*¹² Pro rozvoj kriminálního chování má značný

¹¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 579.

¹² JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie, s. 53.

význam **věk**. Kriminálního chování se dopouštějí spíše mladší lidé. Dalším biologickým faktorem je vrozená dispozice k určitým způsobům reagování, jedná se např. o vyšší míru impulzivity. Jedná se o vrozené, neurofyziologicky podmíněné dispozice.¹³

3.2 Psychické faktory

Dlouhodobě se studuje mentální schopnost pachatelů. Jedná se o značnou genetickou podmíněnost, považujeme to tedy za faktor, který je vrozený. Vysvětlit kriminální chování pouze na základě osobnostních vlastností a charakteristik nelze, typická osobnost pachatele neexistuje. Kriminálního chování se obecně dopouštějí jedinci, jejichž rozumové schopnosti jsou nižší. S nižšími rozumovými schopnostmi souvisí nižší schopnost posoudit danou situaci, pochopit podstatu norem a zvážit důsledky svého chování. To však neznamená, že se trestné činnosti nedopouštějí i pachatelé s vyšší inteligencí. Spíše jde o to, že tito budou méně často odhaleni či nebudou díky kvalitnějším obhájcům odsouzeni. Mezi delikventy se více vyskytují lidé, trpící poruchou osobnosti. Velký význam také hraje temperament osoby. Temperament se projevuje v chování. Větší předpoklad ke kriminálnímu jednání, mají jedinci s cholerickým laděním.¹⁴ Emoční prožívání může být u takovýchto osob extrémní. Mnozí z těchto lidí mají sklon k afektivnímu reagování, k popudlivosti či výbušnosti. Jejich emoční nestabilita se mnohdy nepříznivě projevuje v mezilidských vztazích. Často jsou citově chladní, neschopní soucitu, lhostejní ke svému okolí.¹⁵

3.3 Sociální faktory

Každý jedinec vyrůstá v určitém prostředí a vlastnosti tohoto prostředí jeho vývoj nějakým způsobem ovlivňují. Za nejvýznamnější faktor ovlivňující jedince

¹³ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, s. 157.

¹⁴ Tamtéž, s. 158.

¹⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychologie pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014, s. 740.

můžeme považovat působení sociokulturního prostředí. Podněty tohoto druhu přispívají k rozvoji specifických lidských projevů, jako je schopnost verbální komunikace či autoregulace vlastního chování podle sociálních norem. Proces rozvoje takových zkušeností je označován jako socializace.

Významným sociálním faktorem, kde si jedinec utváří vzorce chování, je rodina. **Rodina** je pokládána za nejdůležitější skupinu, ve které člověk žije a zde dochází k zásadnímu rozvoji psychiky. Rodina, do které se jedinec narodí, je prvním a klíčovým prostředím, které dítě formuje, předává mu své normy, zvyky a vzory chování. V této sociální skupině dochází k uspokojování fyzických, psychických a sociálních potřeb. V rodině dochází k formování jedince v průběhu jeho vývoje, jedná se o významného nositele budoucích společenských rolí a identity obecně. Je tedy základním kamenem jeho dalšího života, a hlavně chování ve společnosti. Jakmile dochází k neplnění základních funkcí rodiny, může u členů rodiny, v našem případě u dětí, dojít k různým psychickým problémům a následně i sociálně patologickým jevům. Jestliže dochází k opakovanému neplnění základních funkcí rodiny, může vznikat předpoklad pro existenci kriminogenního prostředí. Základní funkce rodiny jsou: biologická, ekonomická, sociální a psychologická. Rodinné prostředí určuje, jaké schopnosti a dovednosti jsou ceněny, a naopak, co je považováno za zbytečné. Odráží se zde hodnotový systém rodiny i celková úroveň obou rodičů, resp. všech dospělých členů rodiny, její celkový kontext. Rodinné prostředí posiluje rozvoj těch kompetencí, které považuje za důležité a cíleně nerozvíjí ty, které zde významné nejsou.¹⁶ Bohužel není výjimkou, že dítě se nedostane do rodinného prostředí vůbec, jelikož je již od narození umístěno do kojeneckého ústavu. Zde nastávají velké problémy v tom smyslu, že takové dítě poté může trpět citovou deprivací, a i přes veškerou snahu personálu ústavů se mohou cítit nechtěné a odmítané. Jevů, které na dítě v rodině mohou působit je mnoho. Všechny níže uvedené problémy jsou poruchami rodičovství. K nejzávažnějším patří tyto:

- Poruchy rodičovské role a funkcí rodiny

¹⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. V Praze: Karolinum, 2004, s. 31

- **Rodiče se o své dítě nemohou starat.** Může se jednat například o nepříznivé přírodní podmínky (přírodní katastrofy), poruchu fungování celé společnosti (válka, bída, chudoba), narušení rodinného systému jako celku (nemoc v rodině, úmrtí, invalidita, nepříznivý zdravotní stav, ať už rodičů či samotného dítěte)
 - **Rodiče se o své dítě starat neumějí.** Jedná o situaci, kdy rodiče nejsou schopni zabezpečit dětem alespoň přiměřený vývoj a uspokojit základní potřeby z důvodu vlastní nezralosti nebo neschopnosti vyrovnat se se zvláštními situacemi.
 - **Rodiče se o dítě starat nechtějí.** Příčiny spočívají v poruchách osobnosti rodičů, kteří neplní rodičovské povinnosti. Rodiče dítěti neposkytují potřebnou péči ani lásku, v některých případech je i opouštějí. Hovoříme o zanedbání dítěte.
 - **Rodiče se o dítě starají nadměrně.** V tomto případě se dítěti dostává až příliš nadměrná péče, která vede k rozmazlování. Dítěti se dostává velké množství pozornosti a v důsledku toho není připraveno na samostatný život, nedokáže si poradit v těžkých situacích a dochází v nerespektování druhých apod.¹⁷
- **Syndrom CAN**
 - Syndrom Child Abuse and Neglect = problematika týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte. Tento syndrom lze definovat, jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, jenž vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičů, které je hodnoceno jako nepřijatelné. Jde o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem. K důsledkům újmy a strádání patří různá psychická a fyzická poranění. Základními formami úmyslného poškozování jsou: týrání, zneužívání a zanedbávání. Tato poškození mají závažné důsledky na rozvoj jedince i v jeho dospělosti. Týraný

¹⁷ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada), s. 141-142.

jedinec se tak může sám stát tyranem.¹⁸ Týrajícím rodičem bývá častěji muž, ženy – matky jsou spíše pasivními účastnicemi, které tomuto zavrženíhodnému jednání přihlížejí, či jej tolerují. Nejsou výjimky, kdy takovéto ženy jsou také oběti domácího násilí ze strany partnera. „Týrání dítěte může být projevem tzv. **Medeina komplexu**, kdy jeden partner trestá druhého prostřednictvím dítěte (když ho např. bije), protože dospělému přímo ubližovat nemůže.“¹⁹

- Problém úplnosti rodiny
 - **Dítě vychováváno rodičem** – úplná rodina zahrnuje dva rodiče a jejich dítě nebo děti. Jakmile v rodině žije pouze jeden z rodičů dítěte či dětí, hovoříme pak o **rodině neúplné**. Tato situace může nastat například úmrtím jednoho z rodičů nebo rozvodem. V České republice rozvodovost stále stoupá, v roce 2020 bylo v ČR zaznamenáno 21,7 tisíc rozvodů, kdy v 12,7 tisíce případů žilo nezletilé dítě. Do konce června 2021 bylo právně ukončeno rozvodem 10,8 tisíce manželství, meziročně o 0,5 tisíce více.²⁰ Neúplné rodiny bývají často odborníky považovány za rizikové z hlediska různých sociálních deviací. V současné době se stále více dětí rodí do rodiny tzv. partnerské, která se přibližuje rodinám úplným. Chybí zde formální potvrzení svazku. V takovéto rodině může dojít k rozvolnění vztahů, a to i ve smyslu k výchově dítěte.
 - **Ústavní péče** – je výchovné opatření, které nařizuje soud. A to v případě, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě. Další důvod, nařizující ústavní péči může být, jestliže rodiče nemohou výchovu dítěte zabezpečit. Jakmile se dítě ocitne v ústavní péči, dochází k výraznému

¹⁸ Tamtéž, s. 145.

¹⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychologie pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014, s. 540.

²⁰ Český statistický úřad. Pohyb obyvatelstva. [online] [cit. 15. 01. 2022]. Dostupné z: [Pohyb obyvatelstva - rok 2020 | ČSÚ \(czso.cz\)](https://pohyb.czo.cz/).

ovlivnění jeho vývoje. V této péči se o dítě starají pečovatelé, kteří se neustále mění a pro dítě je tedy velmi složité si vybudovat blízký, a zvláště pak citový vztah s konkrétním vychovatelem. Těmto dětem chybí modelové chování běžné rodiny nebo trvalost mezilidských vztahů. Jeden z velkých problémů nastává v 18 letech věku dítěte, kdy dochází k ukončení trvání ústavní péče. Bohužel v tomto věku nemusí dojít k osobnostní zralosti a po odchodu začíná období, kdy je mladý člověk vystaven velkému množství rizik ve smyslu sociálně patologického chování. Ústavní péči se dále více věnuji v samostatné kapitole.

Problémové chování rodičů je dalším rizikovým faktorem, který může vést k určitým poruchám chování u dětí. Jde o špatné soužití rodičů, kdy jejich vztah naplňují časté spory a hádky, agresivní chování, napadání či psychické týrání. Typy chování, které nevhodně působí na dítě je mnoho. Dítě tak vyrůstá v prostředí nejistoty, obav a strachu.

Také nízké postavení rodiny ve společnosti či ekonomická situace rodiny má vliv při vztahu dítěte k ostatním vrstevníkům. V dnešní konzumní době, kdo nemá nejmodernější telefon či značkové oblečení bývá označený za „sociála a lůzra“ a to může vést k tomu, že takto označený mladý člověk se chce svým kamarádům vyrovnat, a to za každou cenu. Mnohdy právě i protiprávním jednáním.

Mezi další prostředí, kde mladý jedinec přebírá vzorce chování a rozvíjí jeho psychické funkce, je **škola**. Škola hraje důležitou roli ve formování osobnosti dítěte. Drtivá většina dětí od šesti let tráví velkou část svého času ve výchovně – vzdělávacích institucích. Na dítě zde působí vrstevníci, učitelé i celkové klima třídy a školy. Faktory ovlivňující dítě ve škole jsou především osobnost učitele a klima třídy. Učitelé jsou významnými osobami, které hrají v životě dětí a dospívajících důležitou roli. Působí na žáky komunikací a celkovou osobností. Lidé od učitele očekávají, že bude žáky nejen vzdělávat ale také vychovávat. Je velmi důležité, aby byl učitel empatický, trpělivý a spravedlivý.²¹ Vedle výše uvedených

²¹ SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014.

kompetenci je ale také zásadní schopnost učitele správně reagovat na zjištěné asociální chování dětí.

Dítě, které vstupuje do školního prostředí z nevhodného sociálního zázemí, je velmi často nedostatečně připraveno. Tyto děti se odlišují především nedostatečným zájmem o výuku, nekázní, nedostatečnými hygienickými návyky atd. Může tak dojít hned na začátku ke střetům mezi učitelem a žákem, nebo mezi spolužáky. Zanedbané dítě nebo neukázněné dítě bývá učitelem mnohdy podvědomě zařazeno jako zlé a je vytlačováno na okraj třídy. Dochází často k jevu, kterému říkáme „stigmatizace“, tedy ke špatně změnitelnému a trvalému zařazení jedince do určité negativně hodnocené kategorie. Takové zařazení může mít za následek vyřazení možného preventivního, edukačního nebo reedukačního působení školy. Frustrující prostředí školy a napjatá atmosféra mezi učitelem a žákem vedou mladého jedince k záškoláctví. Výzkumy ukazují, že záškoláctví se výrazně váže k nastoupení kriminální kariéry. Dítě s takovou zkušeností hledá útočiště mezi stejně zasaženými vrstevníky. Školní třída je zvláštní a specifická skupina vrstevníků. Na začátku vznikla formálně, ale postupem času se v ní tvořily neformální vztahy. Třída na dítě a dospívajícího má velký vliv a ovlivňuje jeho chování i pocity. Třída je vždy nehomogenní skupina, ve které se nachází různé koalice, podskupiny i samostatní členové. V době dospívání na dítě působí spolužáci a vrstevníci více než cokoli jiného.²² Nedostatečné vzdělání a sociální postavení bývá u kriminálních recidivistů častým ukazatelem. Tito mívají nižší vzdělání, obvykle jim chybí jakákoliv profesní kvalifikace a jsou často příslušníky nižší sociální vrstvy nebo nějaké menšiny.

Další faktor ovlivňující delikventní chování jedinců jsou **vrstevníci, skupiny, party a trávení volnočasových aktivit**. V průběhu vývoje dítěte se kontakty se skupinami vrstevníků stávají stále významnějšími. V době puberty nastává důležitá socializace jedince, neboť se zapojuje do skupiny vrstevníků. V tomto období také nastává potřeba mladých lidí se osamostatnit a vymezit vůči starší generaci svých rodičů. Členství ve vrstevnické skupině dovoluje nejen získat

²² GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie*. 4., akt. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 453.

odpovědi na otázky, které si mladý člověk klade, ale také takové otázky zformulovat. Skupina vrstevníků se pro jedince stává oporou, ať už je pozitivní či negativní při snaze o osobnostní emancipaci z rodiny i školy. To může mít za následek odmítání dosavadních autorit.²³ Socializace je tedy do značné míry závislá na kvalitě skupiny vrstevníků, které jedince obklopují. Tato skupina se pro něj stává preferenční skupinou, která svým vlivem předčí všechny ostatní skupiny. Příslušnost k partě, často jednoznačně asociálně zaměřené, zvyšuje riziko identifikace s jejími hodnotami, experimentace s asociálními aktivitami a rozvoje nežádoucích způsobů chování. Kriminalita se více objevuje u mladistvých s výchovnými nebo výukovými problémy. Problémové chování bývá častěji u mládeže s nižším vzděláním. Špatné vztahy mladého člověka s učiteli či spolužáky vede mladé jedince často k záškoláctví, což je mnohdy prvním krokem k nastoupení kriminální kariéry. Jedná se o dlouhodobé a vícedenní záškoláctví. Přirozenou součástí dospívání je oslabení rodičovského vlivu a navazování nových sociálních kontaktů s lidmi stejného věku a podobných zájmů.²⁴ Lze uzavřít, že životní styl mladistvého a volnočasové aktivity mohou významně ovlivnit jeho delikventní jednání, přičemž kriminogenním faktorem není pouze provozování rizikové aktivity, ale významným je i okruh osob, s nimiž mladistvý volný čas tráví a kterými se obklopuje.

Média jsou vedle rodiny a školy v současnosti dalším nezanedbatelným faktorem, jenž přispívá k formování dětí. Vliv médií na děti je obrovský. Tuto skutečnost si uvědomují rodiče, učitelé, ale také instituce a organizace, které se věnují negativním dopadům medií, a to ať už se jedná o televizní vysílání, internet nebo jiné formy mediální komunikace. S velkou pravděpodobností se nenajde nikdo, kdo by zpochybňoval, jak významný vliv mají média na dnešní děti. Generace dnešních dětí a mladých lidí je dokonce označována za digitální generaci. Dochází k rozmachu tzv. multitaskingu, kdy děti a mladiství používají více médií a aplikací najednou. Sice je to známka pokroku, ale zároveň se

²³ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., akt. Praha: Portál, 2011, s.83.

²⁴ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie*. 4., akt. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s.454.

ukazuje, že nadměrné používání nejmodernější techniky má na mladou část populace negativní dopad. Kromě poklesu fyzické aktivity a častějším nemocem, se u dětí vyskytují psychické poruchy. Může se jednat např. o závislost, kyberšikanu, a především zvýšenou agresivitu. Zvýšená agresivita u dětí a dospívajících je spojována s problematikou násilného chování v televizním vysílání i v počítačových hrách. Jsou zaznamenány případy, kdy dítě, se kterým nebyl nikdy žádný problém, někoho surově napadlo a nepovažovalo svůj čin za něco špatného. Dnešní děti díky virtuálnímu světu nejsou schopny rozeznat realitu od virtuálního světa. Virtuální realita mnohdy vede k vulgárnímu vyjadřování, kyberšikaně a ke ztrátě zábran. Dítě se pak může domnívat, že použitím násilí proti druhému se mu nemůže nic stát, protože jak ve filmu, tak i v počítačových hrách jsou hrdinové nesmrtelní. Toto pak podněcuje k brutálnímu chování a používání násilí jako zcela běžné věci. Jestliže dítě vyrůstá v rodině, kde dochází k selhání funkcí a rolí rodiny, může se stát, že dítě přebírá vzory z médií, a to může vést k delikventnímu chování.

4 Charakteristické rysy kriminality mládeže

I když jednotný model, který by poukazoval, na typické znaky kriminalit mládeže neexistuje, můžeme konstatovat, že se v kriminálním jednání mladistvých vyskytují znaky, které charakterizují a vyznačují toto jejich delikventní chování, které se odlišuje od dospělých pachatelů. Provedené kriminologické výzkumy mnohokrát potvrdily, že podstatným znakem je **vysoká míra latentnosti**. Jde o trestnou činnost, o které se policie nedozví, a tudíž nedojde k odhalení pachatele. Jedná se často o trestnou činnost nižší společenské škodlivosti či je tato činnost často bagatelizována, tolerována a mnohdy omlouvána nízkým věkem pachatelů a tvrzením, že jde o „mladickou nerozvážnost a my jsme nebyli v jejich letech lepší.“ A právě **věk** je jedním ze stěžejních rysů kriminality mládeže. Význam a závažnost spáchaného skutku je u nezletilých nižší než u kriminálního chování pachatelů mladistvých. S věkem je spojeno i **pohlaví**. Odborná literatura a výzkumy uvádějí, že kriminálního chování se mnohem častěji dopouštějí chlapci než dívky a také závažnost jednání je procentuálně vyšší u mužského pohlaví. Tento fakt se týká i dospělých pachatelů.

Dalším výrazným charakteristickým prvkem při páchaní kriminality ze strany mládeže je **nedostatečná plánovitost a příprava svého jednání**. Pachatelé této trestné činnosti jednájí velmi často unáhleně, zkratkovitě a bezmyšlenkovitě s vidinou rychlého uspokojení svých aktuálních potřeb, aniž by předem pomýšleli na způsobené následky, a zvažovali rizika svého jednání. Toto jednání je mnohdy charakteristické svou nadměrnou a neadekvátní **brutalitou**. Často si vybírají náhodně své oběti, místa i čas, užívají nástroje, které mají při sobě či najdou přímo na místě činu, a tímto svým chováním zanechávají na místě značné množství kriminalistických stop. Z praxe jsou známy případy, kdy tito pachatele, jsou schopni fyzicky napadnout seniorku, vláčet ji za kabelku po ulici jen proto, aby získali pár korun a starý mobilní telefon, který u nejbližšího keře či popelnice, vyhodí. Fyzické a psychické následky u oběti jsou poté mnohdy výraznější než majetková újma.

Při výběru **předmětu útoku** se mládež často orientuje na věci, které jsou pro ni atraktivní, módní či zajímavé z hlediska současného životního trendu. I možnost snadného a rychlého prodeje odcizené věci hraje svoji roli. Věci získané trestnou činností, jako jsou mobilní telefony, kosmetika, moderní jízdní kola aj. poté končí za „pár korun“ v zastavárnách či u dalších překupníků. Takto získané peníze poté rychle utratí či použijí na nákup drog či alkoholu. A právě **toxikománie a užívání alkoholu** zejména mladistvými je v současné době dalším patologickým jevem, který se u mládeže objevuje. Alkohol, případně jiná návyková látka zvyšuje právě výše zmíněnou agresivitu a nepřiměřené reakce a je impulzem pro trestnou činnost. Závislí jedinci se kvůli své závislosti stávají lehce manipulovatelnými, čehož v mnoha případech využijí zločinecké skupiny a drogově závislí pro ně výměnou za prostředky k obstarání drog páchají nejrizikovější trestnou činností.²⁵

Násilím a agresivitou jsou schopni uplatnit a vynutit si tak autoritu i mezi sebou ve skupině. A právě **skupinovost** je dalším výrazným znakem při páchání trestné činnosti mládeže celkově. K delikventnímu jednání právě dochází velmi často ve skupinách svých vrstevníků či formou spolupachatelství. Ve skupině dochází k vzájemnému předávání názorů, postojů či vzorců chování, a to i v negativním smyslu. Skupina poskytuje pachatelům i jistou anonymitu. Mnohdy je pachatel vyprovokován či „vyhecován“ ke spáchání protiprávního činu právě skupinou, a to i v případě, kdy by se takového jednání sám od sebe nedopustil.

²⁵ VRÁBLOVÁ, Miroslava. *Kriminologické a trestnoprávní aspekty trestnej činnosti mládeže*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. s. 85

5 Fenomenologie kriminality

Kriminální fenomenologie se zabývá poznáváním kriminality v jejích mnohočetných podobách, a to zejména popisem kriminality, resp. jednotlivých druhů kriminality, popisem stavu kriminality, strukturou a dynamikou kriminality. Zjištění těchto skutečností nám pomáhá predikovat budoucí vývoj kriminality a zároveň vytváří prostor pro diskuzi ohledně učinění vhodných preventivních opatření, která by měla tento vývoj ovlivnit. Jako vstupní data o kriminalitě slouží jednak policejní a justiční statistiky, ale využívají se i jiné zdroje, jako jsou viktimizační výzkumy, poněvadž zde můžeme získat informace zejména o latentní čili skryté části kriminality.

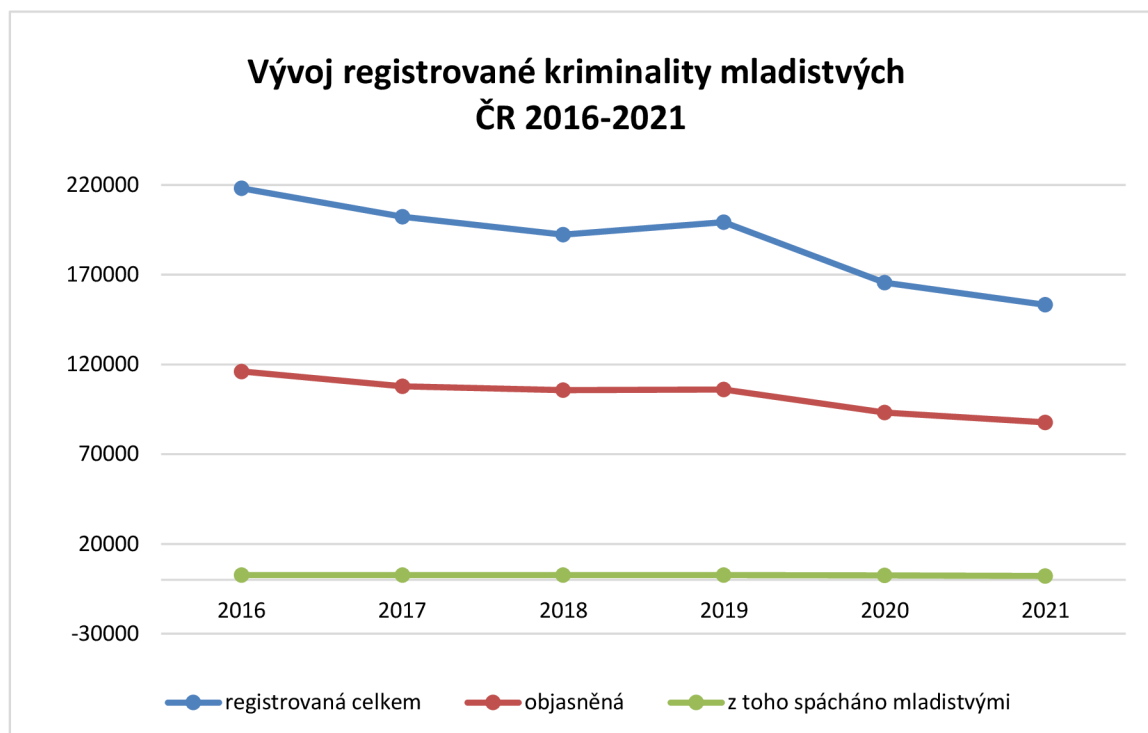
Abychom mohli zkoumat problematiku kriminality mládeže, musíme nejprve získat informace o jejím stavu, tedy počty spáchaných přečinů. Jedná se o základní kvantitativní ukazatel, který se pro popis kriminality užívá. Jde o vyjádření počtu přečinů spáchaných za dané období na určitém místě. Další relevantní informací je struktura kriminality, tedy jednotlivé druhy kriminality, ale také vybraných charakteristik pachatelů či obětí – pohlaví, věk, recidiva apod. Výběr klasifikace struktury kriminality záleží na sledovaném cíli kriminologického bádání. V neposlední řadě nás bude zajímat i dynamika vývoje kriminality za zkoumané období. Změny v dynamice můžeme pozorovat, jak v jejím rozsahu a intenzitě, tak i ve struktuře. Na základě sledování tendencí kriminality lze následně vytvářet kriminologické prognózy čili předpovědi dalšího vývoje kriminality. Klíčovými pojmy v dynamice kriminality jsou nárůst, pokles či stagnace kriminality. Vedle skutečné, evidované kriminality ještě existuje latentní kriminalita, která se do statistik nepromítá, jelikož ji orgány činné v trestním řízení neodhalily nebo jí nebyla vůbec oznámena.²⁶

Tato kapitola se bude zabývat kriminalitou mladistvých spáchanou v letech 2015–2021. Veškerá data vycházejí z oficiálních statistik Policie České republiky

²⁶ FIRSTOVÁ, Jana. *Kriminologie a prevence kriminality I: úvod do studia*. Praha: Armex Publishing, 2021. Skripta pro střední a vyšší odborné školy, s. 39.

zveřejněných na stránkách policie a dále statistiky Policejního prezidia, Odboru věcných gescí a statistik.

Graf 1: Vývoj registrované kriminality v ČR v letech 2016–2021

Zdroj: Statistické přehledy kriminality, Policie ČR,
Dostupné z <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> (vlastní zpracování)

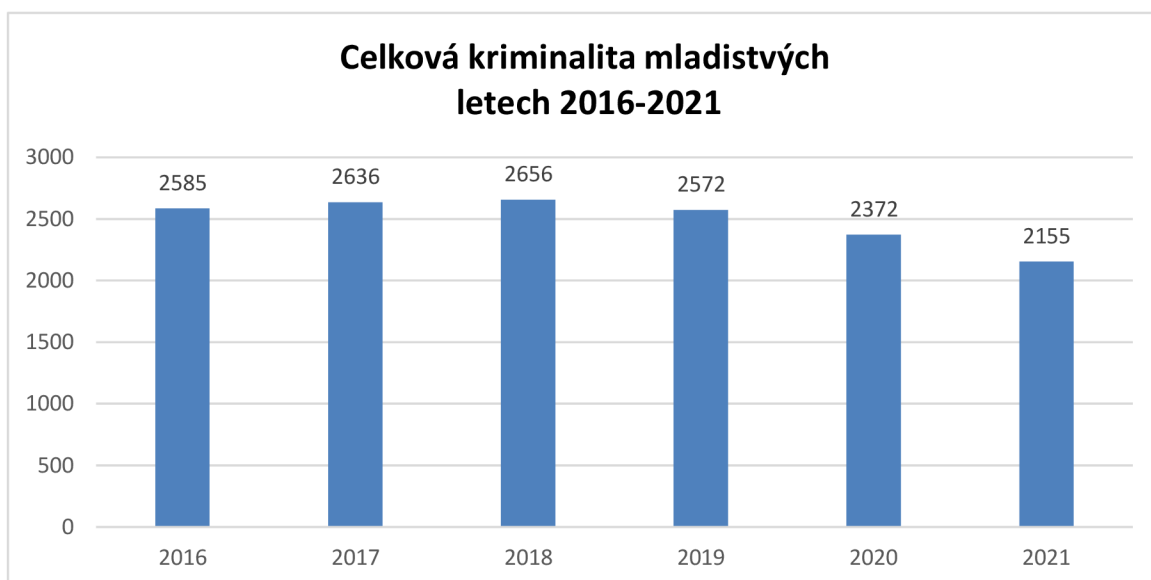
Tab. 1: Registrované a objasněné skutky, procentuální podíl mladistvých v letech 2016–2021

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
registrované skutky celkem	218 162	202 303	192 405	199 221	165 525	153 233
objasněná kriminalita	116 117	107 920	105 710	105 994	93 140	87 744
z toho spácháno mladistvými	2 585	2 636	2 656	2 572	2 372	2 155
podíl mladistvých na registrované TČ v %	1,18	1,30	1,38	1,29	1,43	1,41

Zdroj: Statistické přehledy kriminality, Policie ČR,
Dostupné z <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> (vlastní zpracování)

Z grafu č. 1 vyplývá, že od sledovaného období roku 2016 dochází na území České republiky k soustavnému meziročnímu poklesu registrované celkové kriminality, přičemž za rok 2021 bylo registrováno celkem 153 233 skutků. Jedinou výjimkou za sledované období byl rok 2019, kdy došlo k mírnému nárůstu stavu celkové kriminality. Taktéž celková objasněnost skutků má klesající tendenci. Absolutní počty registrovaných a objasněných skutků v posledních 6 letech je uveden v následující tabulce, kdy zde uvádím i procentuální podíl spáchaných přečinů mladistvými oproti registrovaným skutkům.

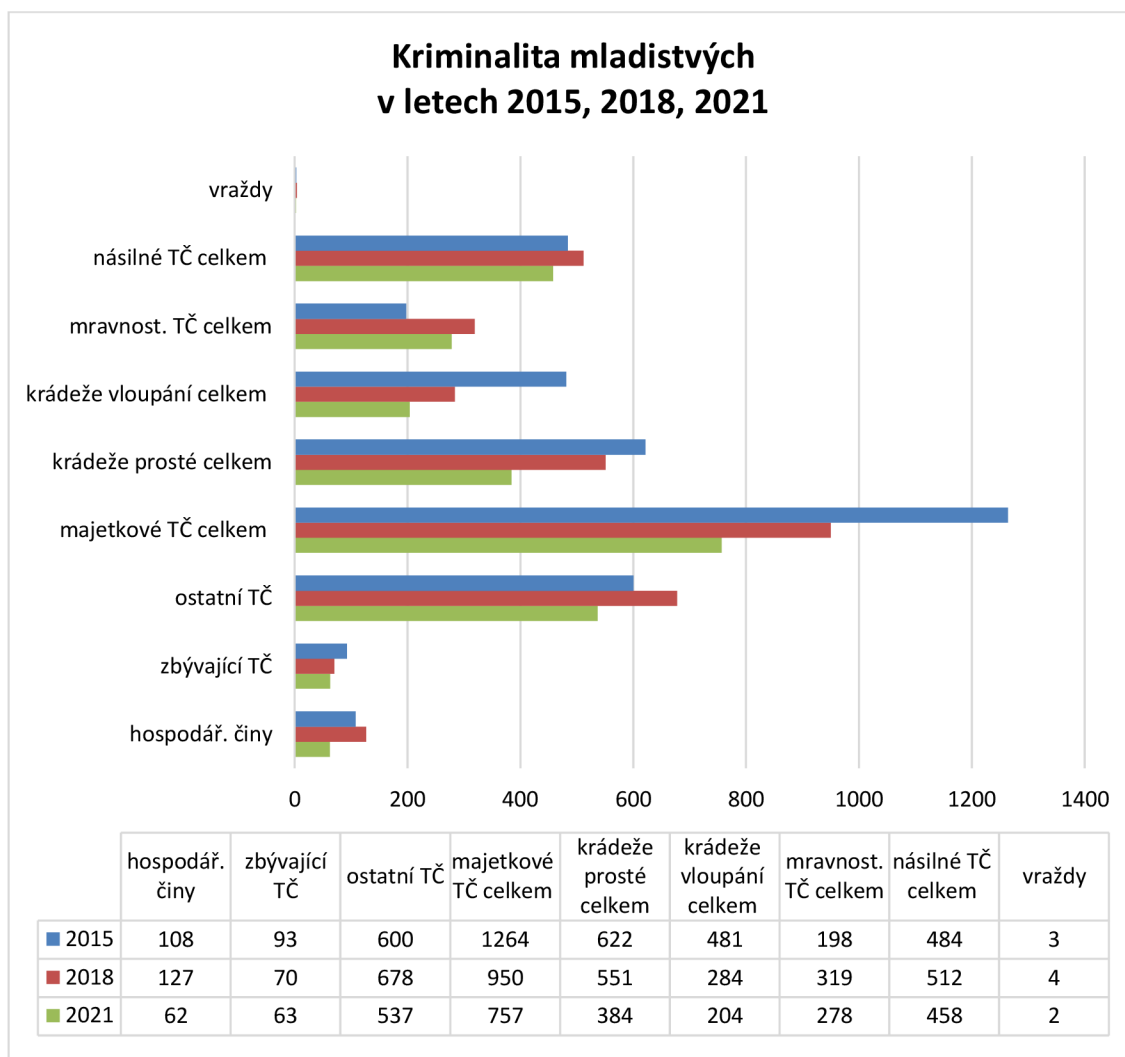
Graf 2. Celková kriminalita mladistvých v letech 2016-2021

Zdroj: Statistické přehledy kriminality, Policie ČR,
Dostupné z <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> (vlastní zpracování)

V případě spáchaných provinění mladistvými lze ze statistiky konstatovat, že do roku 2018 s 2 656 skutky docházelo k mírnému nárůstu objasněných skutků spáchaných mladistvými a následně od roku 2019 se tento trend obrátil opačným směrem, kdy stav za uplynulý rok 2021 je s 2 155 proviněními nejnižší za sledované období.

Graf 3. Struktura kriminality mladistvých v letech 2015,2018 a 2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování).

Z hlediska struktury kriminality můžeme konstatovat, že převážná většina mladistvých pachatelů se dopouští přečinů na úseku majetkové kriminality. Jde zejména o krádeže, následuje ostatní trestná činnost, kterou zastupují nejvíce trestné činy výtržnictví, poškození cizí věci – sprejerství, nedovolená výroba a držení psychotropních látek a jedů a maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání. Násilnou trestnou činností reprezentuje zejména loupež a ublížení na zdraví. Mezi mravnostními činy převažuje pohlavní zneužití. V případě nejzávažnějších druhů kriminality jako jsou vraždy, se u mladistvých vyskytují spíše okrajově a jde o jednotky případů ročně.

Tab. 2. Struktura objasněných skutků spáchanými mladistvými v letech 2016–2021

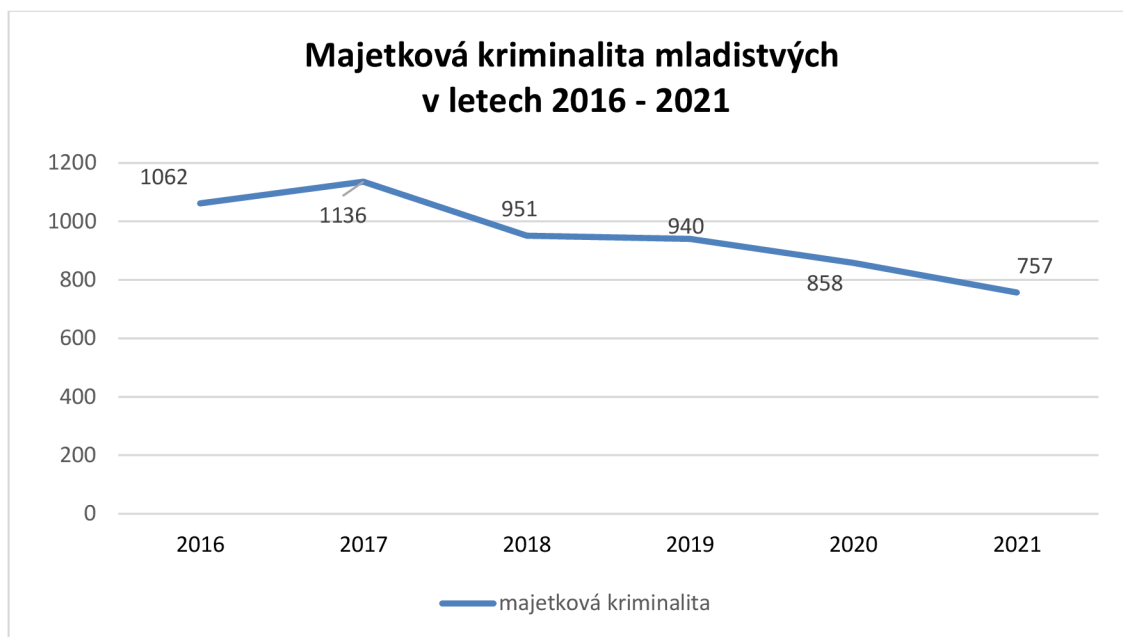
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
majetková kriminalita	1 062	1 136	951	940	858	757
úmyslné ublížení	182	174	201	198	165	173
výtržnictví	120	105	133	123	139	78
poškození cizí věci – sprejerství	156	93	129	181	137	83
loupež	136	128	148	136	142	152
nedovolená výroba a distribuce psychotropních látek a jedů	157	121	186	120	105	71
maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	144	170	145	116	179	208

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Jak bylo výše zmíněno, ze statistických údajů Policie České republiky týkajících se trestné činnosti mladistvých pachatelů bylo zjištěno, že nejvíce se tito dopouštěli trestných činů krádeže, loupeže, úmyslného ublížení na zdraví, výtržnictví, poškození cizí věci (sprejerství), nedovolené výroby a distribuce psychotropních látek a jedů, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání (v souvislosti s řízením motorových vozidel bez řidičského oprávnění).²⁷

²⁷ Policie České republiky. *Statistické přehledy kriminality*. [online] [cit. 15. 01. 2022]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

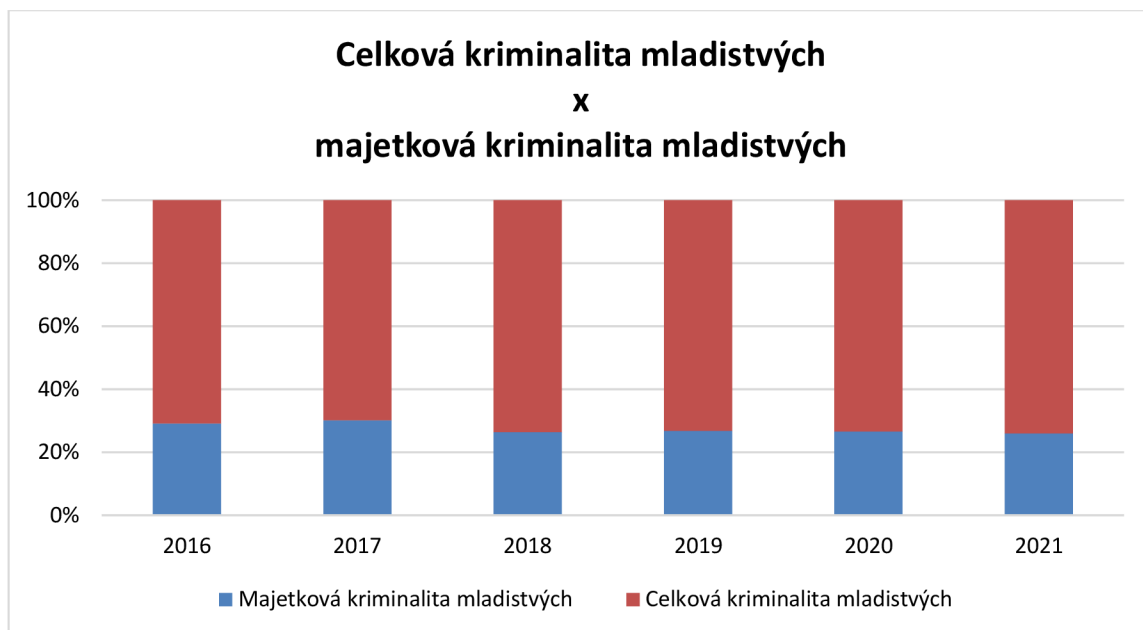
Graf 4. Dynamika majetkové kriminality mladistvých v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Z grafu č. 4 znázorňujícího dynamiku objasněné majetkové kriminality spáchané mladistvými vyplývá, že od roku 2017 dochází k poklesu této kriminality. Jde zejména o přečin krádeže (vloupáním a krádeže prosté), podvod a poškození cizí věci (např. sprejerství). Nutno podotknout, že výrazný pokles v mezidobí roku 2020 a za rok 2021 je zřejmě zapříčiněn přijetím zákona č. 333/2020 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, kdy byla změněna výše škody nikoli nepatrné z 5.000, - Kč na 10.000, - Kč. Skutky se škodou do 10.000, - Kč jsou od 1. 10. 2020 pouze přestupky, které se do této statistiky nezapočítávají. Dále je potřeba zmínit, že na dynamiku kriminality v posledních dvou letech může mít vliv epidemiologická situace v České republice, a to v souvislosti s pandemií COVID-19 a zavedené restriktivní opatření ze strany státu.

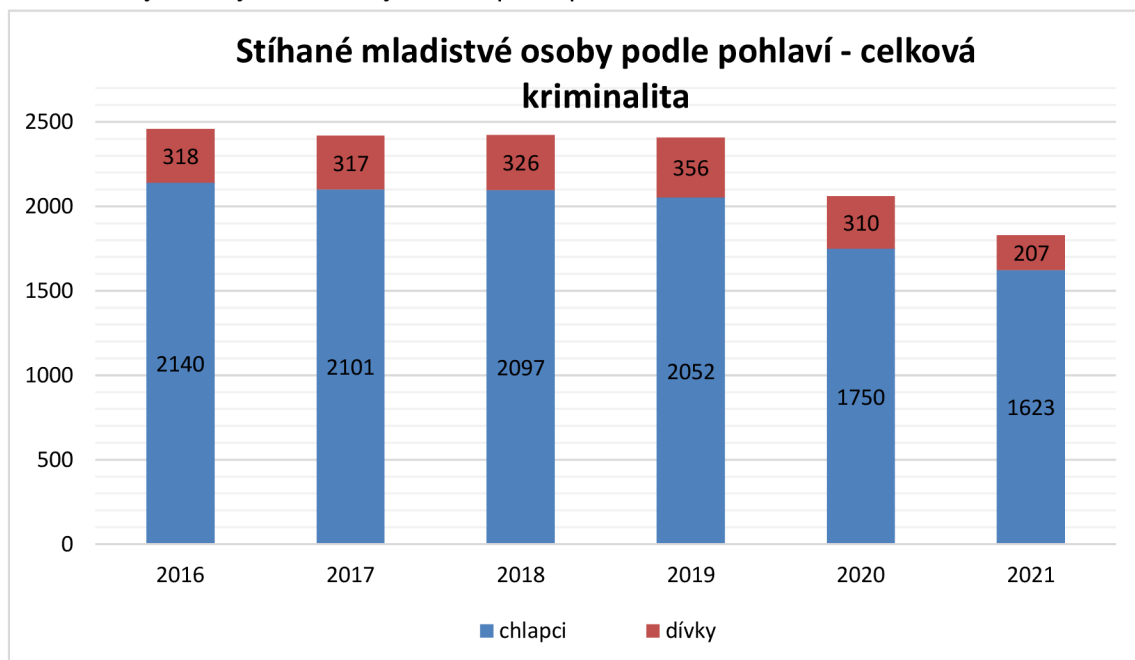
Graf 5. Procentuální podíl majetkové kriminality spáchané mladistvými na celkové kriminalitě mladistvých v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Z výše uvedeného grafu lze vysledovat, že podíl majetkové kriminality spáchané mladistvými v letech 2016-2021 tvoří zhruba 25-30% celkové objasněné kriminality spáchané mladistvými.

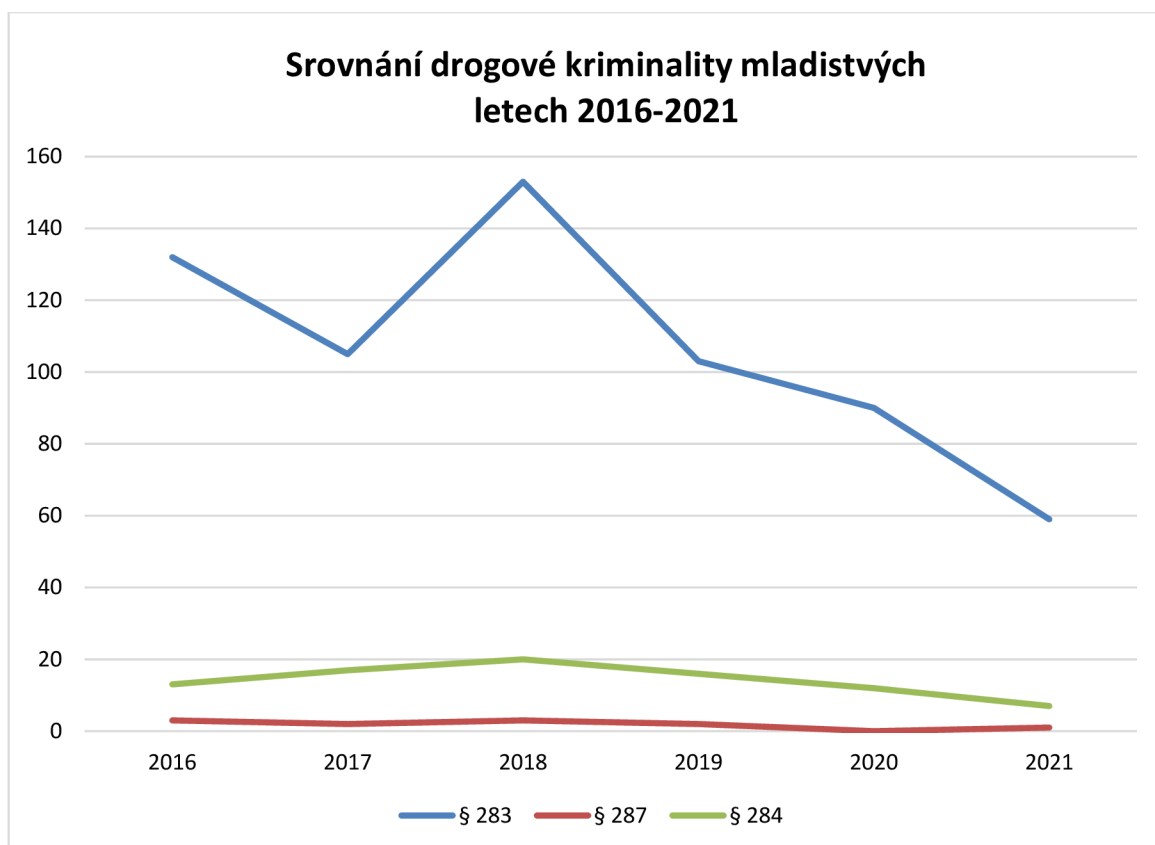
Graf 6. Počty stíhaných mladistvých osob podle pohlaví – celková kriminalita v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Počtení zastoupení dívek v rámci struktury stíhaných mladistvých pachatelů se do roku 2019 zásadně neměnil. V posledních dvou letech však dochází k jejímu poklesu, což ale koresponduje i s poklesem stíhaných chlapců. Například z celkového počtu 207 stíhaných dívek v roce 2021 bylo nejvíce stíháno za majetkovou kriminalitu – 76 stíhaných dívek (krádeže prosté – 35x, krádeže vloupání – 22x, ostatní – 20x), následovala násilná kriminalita s 33 případy (11x přečin úmyslné ublížení na zdraví a 8x loupež). Za ostatní kriminalitu bylo stíháno 56 dívek (výtržnictví – 10x, poškození cizí věci – 9x, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání – 10x a nedovolená výroba a jiné nakládání s OPL a s jedy – 13x).

Graf 7. Drogová kriminalita mladistvých – objasněné skutky celkem v letech 2016-2021

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
§ 283	132	105	153	103	90	59
§ 287	3	2	3	2	0	1
§ 284	13	17	20	16	12	7

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Pod drogovou kriminalitu můžeme zahrnout trestné činy dle trestního zákoníku: § 283 – Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy, § 284 – Přechovávání omamné a psychotropní látky a jedu, § 285 - Nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku, § 286 - Výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě omamné a psychotropní látky a jedu, § 287 – Šíření toxikománie a § 288 - Výroba a jiné nakládání s látkami s hormonálním účinkem. Mladiství se nejčastěji popouští přečinů dle § 287, § 284 a v drtivé většině přečinu dle § 283 tr. zákoníku. Pomyslného vrcholu dosáhli mladiství za sledované období v roce 2018 s 153

skutky a od této doby došlo k poklesu o téměř sto skutků, kdy v uplynulém roce 2021 došlo k 59 přečinům.

Tab. 4. Počty stíhaných mladistvých osob, které (ne-)páchaly svou tr. činnost pod vlivem v letech 2016–2021

	OPL	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	nezaevidováno	2 363	2 317	2 314	2 324	0	0
1	alkohol	86	99	117	90	75	78
2	ostatní syntetické drogy	2	2	0	1	0	0
7	kombinace alkoholu s drogou	1	3	1	2	2	0
9	nezajištěno	2	0	0	0	0	0
10	metamfetamin (pervitin)	6	3	2	1	2	3
12	amfetamin	1	0	0	0	0	0
28	konopí (marihuana-sušina)	10	7	5	0	4	0
4	ostatní přírodní drogy	0	0	2	1	0	0
33	kombinace více drog	0	0	1	0	0	0
19	heroin	0	0	0	1	0	0
39	bez vlivu návykových látek	0	0	0	0	1 955	1 732
40	nelze vyloučit vliv návykových látek	0	0	0	0	34	25
3	ostatní polosyntetické drogy	0	0	0	0	0	2
38	pod vlivem (mimo uvedené)	0	0	0	0	0	1
	celkem 1,2,7,10,12,28,4,33,19,3,38	106	114	128	96	83	84
	celkem 1,2,7,10,12,28,4,33,19,3,38,40	106	114	128	96	116	109

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Z výše uvedených údajů vyplývá, že nejčastěji páchají protiprávní činnost mladiství pod vlivem alkoholu a následně pod vlivem konopí – marihuany. Jde o případy, kdy mladiství byli přistiženi přímo při činu, případně bezprostředně po něm a byla u nich provedena dechová zkouška, odebrána krev či proveden test na drogy.

6 Prevence kriminality mládeže

Nedílnou součástí prevence sociálně patologických jevů jsou opatření směřující k cílové skupině mládeže, tudíž i mladistvých. Prevence kriminality mládeže je totožná s pojmovým obsahem prevence. Lze ji chápat jako proces, který je důležité nezanedbat, neodkládat a začít s ním již od útlého věku dítěte. „*Základem úspěchu prevence kriminality mládeže je její včasné a dlouhodobé působení.*“²⁸ Základní kameny prevence před kriminalitou jsou v rodině a škole. Funkční rodina je zásadní pro zdravý vývoj dítěte a jeho úspěšnou socializaci. V pozitivním rodinném prostředí se dítě může svěřit, požádat o radu, pomoc, ale také by zde mělo nalézt útočiště v těžkých životních situacích. Právě rodiče dítěte by měli jako první upozorovat negativní jevy u dítěte, jako jsou užívání alkoholu, experimenty s tabákovými výrobky, drogami, záškoláctví, drobné krádeže apod. V tuto chvíli by se měli rodiče postarat o kvalitní prevenci. V případě prevence se tedy jedná o soubor opatření zaměřený na předcházení něčeho, co je z hlediska pohledu společnosti nežádoucím jevem. Každé odvětví, které je součástí lidské společnosti má svůj druh prevence. Objektem zájmu kriminologie, sociální patologie, práva patří i prevence kriminality včetně prevence kriminality mládeže jako předcházení nežádoucího lidského jednání v podobě trestné činnosti. Prevence kriminality mládeže zahrnuje široké spektrum různých osob a orgánů, skrz které dochází k odstraňování příčin a podmínek pro páchaní trestné činnosti osobami, které na základě jejich věku můžeme zařadit mezi mládež. Subjekty působící v prevenci jsou státní orgány, instituce působící v sociálních službách, státní i nestátní organizace, různé zájmové spolky a sdružení, nadace, náboženské organizace a mnoho dalších. Prevence kriminality současně s prevencí kriminality mládeže má interdisciplinární charakter.

Jak je výše uvedeno, prevence kriminality je komplexní sociální opatření, situační prevence a informování veřejnosti o ochraně a před dopady trestné činnosti. Sociálně patologické jevy úzce souvisí s prevencí kriminality, kdy

²⁸ ZOUBKOVÁ, I., J. NIKL a V. ČERNÍKOVÁ. *Kriminalita mládeže*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2001. s. 119.

nejzávažnějšími jsou různé formy závislosti. Při prevenci kriminality nesmíme však zapomínat ani na oběti trestných činů.

V České republice je prevence kriminality organizována na třech úrovních: mezirezortní, rezortní a místní. Podle struktury a obsahového zaměření prevence kriminality rozlišujeme tuto na prevenci sociální, situační a viktimologickou. V rámci okruhu adresátů se prevence kriminality rozlišuje na primární, sekundární a terciární.²⁹ Rozhodující při členění je obsahové zaměření preventivních opatření. V praxi nemohou prevence fungovat jednotlivě, ale navzájem se doplňují.

6.1 Sociální prevence

Jde zde o socializaci a sociální integraci jedince. Sociální prevence napomáhá zabránit sociálnímu vyloučení osob, nebo osob, které jsou sociálním vyloučením ohroženy. K tomuto může dojít z důvodu krizové sociální situace, nebo životních návyků či konfliktu se společností. Sociální prevence se zaměřuje na kriminogenní jevy jako alkoholismus či jiné závislosti, bezdomovectví, nezaměstnanost, chudobu apod. Jedná se o jednu z příčin páchaní trestné činnosti. K nejvýznamnějším nástrojům sociální prevence patří výchova v rodinách a ve školském zařízení.

6.2 Situační prevence

Vychází ze zkušenosti s určitým druhem kriminality, který se objevuje na určitém místě a v určité době. Dochází zde na základě organizačního opatření, režimového, fyzického a technické povahy ke snížení kriminogenní situace. Tato prevence je relativně úspěšná. Tato situační prevence je především pozitivní proti páchaní majetkových trestných činů. Policie ČR v rámci svých projektů ji často

²⁹ MAREŠOVÁ, Alena. *Kriminalita mládeže v podmínkách současné české společnosti: pro studenty magisterského studijního programu*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2018, s. 113.

využívá. Mezi projekty jsou například „STOP 24“ či informační značky na parkovištích „Auto není trezor“. Využití je však finančně a personálně náročné. Veřejnost je díky technickým prostředkům informována o možnosti ochrany před trestnou činností.

6.3 Viktimologická prevence

Viktimologická prevence nám do praxe přináší poznatky viktimologie. Je součástí jak sociální prevence, tak i situační. Pracuje s možnými a současně se skutečnými oběťmi trestných činů. Součástí je poradensko – preventivní činnost a osvěta. V rámci viktimologické prevence dochází k osvětě předcházení trestné činnosti. Jde o to, pokud již k protiprávnímu jednání dojde, abychom věděli, jak se během něj chovat a jak se chovat po jeho skončení. Tyto rady nalezneme v informačních materiálech, na kurzech sebeobrany, veřejných přednáškách a dalších. V následné péči dochází k rehabilitační péči a terapeutické činnosti. Viktimologická prevence je obecně pojata jako *„koncept bezpečného chování, diferencovaného s ohledem na různé kriminogenní situace a psychickou připravenost ohrožených osob.“*³⁰

6.4 Primární prevence

Primární prevence je zaměřena na celou populaci. Jsou zde zahrnuty aktivity, jako jsou výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové či poradenské. Dochází zde k pozitivnímu ovlivňování hodnotových měřítek prioritně u dětí a mládeže. Těžiště primární prevence je v rodině, školském zařízení a v širším sociálním prostředí. Při provádění prevence je snaha o efektivní využití volného času, a to zapojením kulturního a sportovního vyžití, informování o trestné odpovědnosti a kriminalitě. Dochází zde k tvorbě vhodných podmínek potřebných pro realizaci dalších preventivních opatření. Tato prevence je nepřímou prevencí. Nepůsobí na

³⁰ ZOUBKOVÁ, Ivana, NIKL Jaroslav a Vratislava ČERNÍKOVÁ. *Kriminalita mládeže*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2001. s.44

konkrétního adresáta, jen vytváří podmínky pro další preventivní působení. V případě kriminality mládeže dochází k přizpůsobování jednotlivých podmínek s ohledem na specifické vlastnosti této skupiny.

6.5 Sekundární prevence

V sekundární prevenci dochází již k přímému působení na konkrétní obyvatele. Základem sekundární prevence je identifikace rizikového chování nebo problémového prostředí, v němž mladiství žijí. Dále je důležité následné zaměření se na práci s mladistvými, u kterých je shledána vyšší míra pravděpodobnosti, že by se kriminálního chování mohli dopustit. Zabývá se nejen rizikovými jedinci, ale i skupinami osob, u kterých je vyšší pravděpodobnost, že by se mohli v budoucnu stát pachateli nebo oběťmi trestné činnosti., např. mladiství nebo senioři. Dále se zaměřuje na sociálně patologické jevy, kterými jsou alkoholové a drogové závislosti, útěky z domova, záškoláctví apod. V současnosti je třeba cílit na internetové anonymní prostředí, kde se velmi rozvíjí kyberšikana. Zaměřuje se na ochranu materiálních hodnot, přičemž cílí i na pachatele sprejerství, výtržnictví a vandalismus.

6.6 Terciární prevence

V terciární prevenci dochází k resocializaci kriminálně narušených osob, které se již trestněprávního jednání dopustily. Pokud se zamyslíme v časové ose, dochází zde k preventivnímu působení až po samotném spáchání trestného činu. Hlavním zájmem je zde předcházet následné recidivě. Dochází zde k rekvalifikaci a pomoci s příležitostmi k pracovnímu uplatnění. Zaměřuje se na rodinné a sociální poradenství a na posílení ekonomické samostatnosti. Cílem je udržení intervencí, které předcházely, a oprava nefunkčního sociálního prostředí. Terciální prevence nepůsobí jen na samotné pachatele, ale i na jejich oběti. Sekundární a terciární prevence je náročná na svou odbornost. Převážně je prováděna pracovníky Ministerstva práce a sociálních věcí a někdy i Ministerstva

spravedlnosti a Ministerstva zdravotnictví. V souvislosti s mladistvými můžeme nalézt určitá specifika v přístupu k mladistvým pachatelům, ve způsobu trestního řízení vedeného proti nim, ale i ve specifickém systému sankcí, které lze mladistvým za spáchané provinění uložit. Tento vychází z koncepce restorativní justice a klade důraz na duševní a sociální rozvoj mladistvého.³¹

³¹ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021.s. 586.

7 Možnosti zacházení s delikventní mládeží

V této kapitole bych se rád věnoval obecně možnostem a právní úpravě věnující se delikventní mládeži, a to napříč právním systémem, abych tak lépe začlenil téma ochranné výchovy do kontextu právního řádu České republiky. Jedná se o instituty práva, které se svojí povahou blíží ochranné výchově. Jedná se zejména o institut ústavní výchovy, kdy mnohdy dochází k zaměňování těchto opatření.

O tom, že je během života dítě ovlivňováno mnoha faktory jsme se bavili v předchozích kapitolách. Jak bylo řečeno, působení rodiny je jedním z nejvýraznějších faktorů, který ovlivňuje chování a mravy dítěte. Prvotní, citově významná vazba mezi matkou a dítětem, později rozšířená na okruh rodiny, je určujícím činitelem při utváření osobnosti dítěte. Ovšem tato zákonitost se může projevit i ve své negativní formě a rodina se pak stává vysoce rizikovým činitelem při výchově. Právě vztah mezi dítětem a rodiči hraje v procesu socializace klíčovou roli a v případě, že tento vztah není naplněn nebo je nefunkční, najdeme v českém právním řádu opatření, která umožňují určité zásahy do rodinného života. Tyto možnosti vyplývají z mezinárodních úmluv a závazků, kterými je Česká republika vázána a účelem je dodržování a zajištění práv a správného vývoje a výchovy dítěte. V případě, že rodičovská péče o odpovědnost za dítě selže, je právě stát garantem těchto práv. Stát za užití opatření a nástrojů v případě ohrožení vývoje dítěte zasahuje do rodičovských práv a povinností za účelem zajištění právní ochrany dítěte. Tato opatření musí být aplikována včas, vhodným způsobem, a to v souladu s nejlepšími zájmy a blahem dítěte.

7.1 Opatření dle občanského zákoníku

Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho

*zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.*³² Rodiče nesou za výchovu svých dětí odpovědnost a při výchově mohou použít přiměřených výchovných prostředků. Tím, že dítě přebírá v rodině od rodičů různé morální hodnoty a normy, učí se tomu, co je dobré, co je zlé, co je vhodné a co nikoliv, tím se formuje jeho mravní profil.³³ V případě, že nevykonává rodič svoji rodičovskou odpovědnost řádně a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud jeho rodičovskou odpovědnost omezit. V případě zneužívání rodičovské odpovědnosti či jejího zanedbávání, může soud přistoupit k nejzásadnějšímu zásahu do rodičovských práv a může dojít ke zbavení rodičovské odpovědnosti. K takovému rozhodnutí dochází v okamžiku, kdy rodič není schopen řádně pečovat o dítě, nemůže zajistit příznivý vývoj a řádnou výchovu a toto rozhodnutí by mělo přijít až za situace, kdy tyto požadavky nelze zjistit pomocí jiných výchovných opatření a omezení. Soud může přistoupit k napomenutí, může uložit dítěti omezení bránící škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména zákazem určitých činností nebo stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, orgánu sociálně – právní ochrany dětí, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště dítěte. Tyto instituty přichází v úvahu v případech závažnějších případů záškoláctví, drobné kriminality či např. užívání drog nebo alkoholu.

Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, kdy rodiče nemohou výchovu zabezpečit, anebo je to v rozporu se zájmy dítěte, může soud nařídit ústavní výchovu, jakožto nezbytné opatření. Nařízení ústavní výchovy musíme chápat jako pomoc dítěti a rodině, nikoliv jako prostředek sankční povahy. Ústavní výchova je zvláštní formou náhradní výchovy. Ústavní výchovu upravuje zákon č. 89/2012 Sb. *občanský zákoník*, a to v části druhé – rodinné právo, konkrétně § 971-975. Samotný výkon a průběh ústavní výchovy je dále specifikovaný v zákoně č. 359/1999 Sb. *o sociálně-právní ochraně dětí* a zákon č. 109/2002 Sb. *o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních*

³² § 858 zákon č. 89/2012 Sb., *občanský zákoník* v posledním znění

³³ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s.101.

a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Před tímto rozhodnutím musí soud zvážit, zdali není možné svěřit dítě do péče vhodné fyzické osoby. V opačném případě, kdy soud nařizuje ústavní výchovu, označí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Toto zařízení by se mělo nacházet co nejbližší k bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých. Vždy přihlíží k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně – právní ochrany dětí. Daný typ zařízení, kam bude ohrožené dítě umístěno, je definován v ustanovení § 42 zákona o sociálně-právní ochraně dítěte jako zařízení, které:

- *poskytuje ochranu a pomoc zejména dítěti,*
- *které se ocitlo bez jakékoliv péče*
- *jehož život nebo příznivý vývoj jsou vážně ohroženy*
- *dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané*
- *které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva*

Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a jiné obdobné nutné péči.³⁴ Ústavní výchova je nařizována dětem, jejichž výchovu nejsou schopni zabezpečit rodiče, a to například z důvodu dlouhodobé nepřítomnosti zapříčiněné např. výkonem trestu odnětí svobody, ekonomická situace rodiny nedovoluje řádnou péči o dítě po stránce hygieny, duševního rozvoje, aj., smrtí rodičů apod. Ústavní výchova je nařizována na dobu maximálně tři roky s možností opakovaného prodloužení. Tyto děti mohou být umístovány do výchovných zařízení i přesto, že jejich chování nevykazuje žádné sociálně – patologické znaky, kdy tyto děti nemusí mít žádné výchovné problémy a následně jsou ve společnosti dětí, které se chovají společensky nepřijatelným způsobem a s rizikovým chováním. Toto může mít nežádoucí účinky, kdy je potřeba mít toto na paměť při umístování dětí do konkrétních zařízení.

³⁴ § 42 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí v posledním znění

7.2 Opatření dle zákona o sociálně – právní ochraně dětí

Činnost orgánů veřejné správy a sociálně – právní ochrana dětí je kodifikována veřejnoprávním předpisem č. 359/1999 Sb. *o sociálně-právní ochraně dětí* (dále jen zákon o SPOD). Je nutno podotknout, že ochrana dítěte je zabezpečena dalšími právními předpisy, např. odvětví práva občanského, trestního, školského, sociálního aj. Pojem sociálně – právní ochrana dětí je vymezen demonstrativním výčtem činností, které jsou obsaženy v § 1 zákona o SPOD, kdy se jedná o:

- a) ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- b) ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,
- d) zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychovááno ve vlastní rodině.

Zákon o SPOD prioritně směřuje svoji činnost k ochraně zájmů a blaha dítěte. Má také preventivní charakter vůči sociálně – patologickému deviantnímu chování dětí, ale také slouží jako prostředek poskytující pomoc rodičům, kteří mají možnost se na orgány sociálně-právní ochrany obrátit s žádostí o pomoc při řešení výchovných problémů či poradenství při péči o dítě. Svoji činnost zaměřují sociální pracovníci zejména na děti, jejich rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti nebo nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Dále jde o děti, které byly svěřeny do výchovy jiné osoby, a tato osoba si neplní zákonné povinnosti vyplývající ze svěřeni dítěte do její výchovy, nebo jde o děti, které vedou zahálčivý, nemravný život, zanedbávají školní docházku, požívají alkohol nebo návykové látky, dopouští se protiprávní činnosti, utíkají opakovaně z domovů, jsou oběťmi trestných činů nebo násilím mezi rodiči apod.

V trestních věcech mladistvých obviněných jsou orgány činné podle ZSM povinny se zvláštní pečlivostí objasňovat a dokazovat příčiny jejich provinění a skutečnosti významné pro posouzení jejich osobních, rodinných a jiných

poměrů, jakož i poznání osobnosti mladistvého a jeho dosavadního způsobu života. V této souvislosti je nenahraditelná činnost právě pracovníků orgánu sociálně – právní ochrany dětí, která dané šetření provádí, jelikož tito s rodinou obvykle pracují v širším měřítku, zejména pokud se již dříve v ní vyskytly nějaké výchovné problémy.

Mezi základní opatření, které může orgán sociálně – právní ochrany dětí využít, a to v případě vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, jsou opatření výchovná. Jedná se o napomenutí, dohled nad dítětem, určení omezení či určení povinnosti využít poradenské pomoci či terapie. Tato výchovná opatření se uplatní, jestliže nepostačilo pozitivní působení či projednání věci s rodiči nebo dítětem.

7.3 Opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 218/2003 Sb. *O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů* (dále jen ZSM) upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.³⁵ Jedná se o úpravu trestní odpovědnosti mládeže, ukládání opatření za protiprávní činy, řízení ve věcech mládeže a výkon těchto opatření, čímž dochází k vymezení věcné působnosti tohoto zákona. Jedná se o kompletní úpravu hmotněprávních a procesních aspektů trestání mládeže včetně vymezení sankcí, které je možné mládeži za protiprávní činy uložit. Tento zákon vystupuje jako *lex specialis* oproti obecné právní úpravě, zejména v trestním zákoníku. Pokud ZSM nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání nepřekročil 18. rok věku, obecných právních předpisů. ZSM lze aplikovat na dva druhy protiprávního jednání a reakcí na toto jednání je uložení opatření. Prvním druhem protiprávního jednání je provinění, jehož se dopustil mladistvý čili osoba, která v době spáchání skutku dovršila 15. rok a nepřekročila 18. rok svého věku. V případě pachatele, který je mladší 15. let nebo mladistvá osoba, která není

³⁵ § 1 zákon č. 218/2003 Sb., *zákon o soudnictví ve věcech mládeže* v posledním znění

trestně odpovědná v důsledku nedostatku rozumové a mravní vyspělosti, které nedosáhl v takové míře, aby byli schopni rozpoznat protiprávnost činu či ovládat své jednání, nazýváme takové protiprávní jednání činem jinak trestným.

7.3.1 Opatření ukládána dětem do 15 let věku

Dítě mladší 15 let není trestně odpovědné, tedy považuje se za nezpůsobilé porušit trestní právo, proto nelze v jeho případě užít trestněprávních předpisů. Tuto věkovou úpravu nalezneme v ust. § 89 odst. 1 ZSM a respektuje čl. 4 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte, podle kterého není možné na jednání dítěte, které nedosáhlo věku stanoveného nejnižší věkovou hranicí, aplikovat trestní právo. Dopustí-li se dítě mladší než 15 let činu, u kterého jsou naplněny všechny znaky trestného činu dle trestního zákoníku, nazýváme toto jednání jako čin jinak trestný. To, že stát nemůže aplikovat normy trestního práva, neznamená, že stát nemůže uplatnit jiné zákonné opatření k jeho nápravě. Řízení ve věcech dětí mladších 15 let je upraveno v hlavě III ZSM. Nestanoví-li tento zákon jinak, postupuje soud pro mládež v řízení podle hlavy III ZSM dle předpisů upravujících občanské soudní řízení.³⁶ Neobsahuje-li tedy ZSM ve věcech mládeže v § 89-95 úpravu speciální, použije se ust. zákona č. 99/1963 Sb., *občanského soudního řádu*, a dále se aplikuje právní úprava řízení ve věcech péče soudu o nezletilé dle zákona č. 292/2013 Sb., *o zvláštních řízeních soudních*, zejména ust. § 466 a násl.

Po dovršení 15. roku věku se předpokládá, že jedinec je již natolik rozumově a mravně vyspělý, aby si uvědomoval své jednání a byl za něj odpovědný. Nicméně ne vždy tomu tak musí být. ZSM počítá i s možností, kdy mladistvý nedosáhl v době spáchání protiprávního činu takového rozumového a mravního stupně vyspělosti a nebyl schopen rozpoznat nebezpečnost spáchaného činu nebo nebyl schopen ovládat své jednání, je rovněž trestně neodpovědný a užije se vůči němu ust. § 89 ZSM a bude se s ním zacházet stejně jako s dítětem mladším 15 let. Stejně tak bude trestně neodpovědný i ten, kdo jednal ve stavu nepřičetnosti dle § 26 trestního zákoníku., čili byl ve stavu, kdy nemohl rozpoznat

³⁶ § 96 zákon č. 218/2003 Sb., *zákon o soudnictví ve věcech mládeže* v posledním znění

nebezpečnost činu pro společnost nebo ovládat své jednání z důvodu duševní poruchy, kterou trpěl v době spáchání protiprávního činu.³⁷

Konkrétní opatření, která lze uložit pachateli činu jinak trestného jsou taxativně uvedeny v ust. § 93 ZSM. Jedná se o:

- a) *výchovná povinnost,*
- b) *výchovné omezení,*
- c) *napomenutí s výstrahou,*
- d) *zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,*
- e) *dohled probačního úředníka,*
- f) *ochrannou výchovu a*
- g) *ochranné léčení.*

Pachateli ve věku mladistvého, který není trestně odpovědný lze navíc, vyjma výše uvedené opatření, uložit i ochranná opatření uvedená v ustanovení § 21 ZSM („ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci, zabránění části majetku a ochranná výchova“). Výše uvedené rozhodnutí o uložení opatření musí obligatorně předcházet pedagogicko-psychologické vyšetření ve formě znaleckého posudku nebo odborného vyjádření.

7.3.2 Opatření ukládána mladistvým

ZSM transformoval celý systém sankcí určených pro postih mladistvých pachatelů. Vedle změn v podmínkách pro ukládání již existujících sankcí došlo k zavedení zcela nových druhů sankcí, zejména pak celé zvláštní kategorie sankcí označených jako výchovná opatření.³⁸ Právě opatření je jediný druh sankce, což vyplývá z ust. § 1 odst. 2, § 2 odst. 2 písm. b) a § 9 odst. 1 ZSM. Druhy opatření, které je možné uložit mladistvé osobě, jsou uvedeny v § 10 tohoto zákona, kdy se

³⁷ BRUCKNEROVÁ, Eva. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 231.

³⁸ ŠČERBA, Filip a Bronislava COUFALOVÁ. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Praha: Leges, 2016. Teoretik, s. 22.

jedná o výše zmíněné výchovné opatření a dále ochranná opatření a trestní opatření.

Tyto druhy opatření jsou poměrně provázané, kdy jednotlivé opatření se odlišují účelem, charakterem i podmínkami pro jejich aplikaci a lze je ukládat nezávisle na ostatních typech opatření. Z hlediska efektivity postihování trestné činnosti mladistvými pachateli jde o širokou a pestrou nabídku, která dle okolností umožňuje zvolit vhodnou reakci na spáchané provinění.

Vedle hmotněprávních prostředků v podobě opatření (výchovná, ochranná a trestní) máme k dispozici i procesně právní instrumenty, jejichž prostřednictvím mohou orgány trestní justice reagovat na spáchanou trestnou činnost mladistvého a těmi jsou tzv. zvláštní způsoby řízení, které je možné považovat za tzv. odklony v trestním řízení. V řízení proti mladistvému je možné využít pouze tři zvláštní způsoby řízení a to: podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání. Využívání odklonů v praxi úzce souvisí s příklonem trestní politiky k principům restorativní justice. Ve srovnání s dospělými pachateli se výrazně více projevuje požadavek prevence recidivy a integrace mladistvého prostřednictvím výchovného působení a využívání restorativních postupů, a to zejména v oblasti právní úpravy ukládání sankcí. A právě odklony jsou proto spojeny i s určitou formou výchovného působení na osobu, vůči níž je vedeno trestní řízení a vůči níž je odklon uplatňován, jelikož v rámci procesního postupu není vyslovena vina mladistvého pachatele a není uloženo trestní opatření. Jedná se tedy o procesní alternativy k potrestání pachatele. Právě využívání zvláštních způsobů řízení a opatření by mělo být užíváno prioritně před ukládáním trestních opatření, tzn., že i zákon (§ 3 odst. 2 ZSM) chápe odklony v trestním řízení jako specifickou formu reakce na provinění páchaná mladistvými pachateli, která existuje vedle hmotněprávních sankcí, resp. je může nahrazovat. Další možností alternativy k potrestání je institut upuštění od uložení trestního opatření. Podstata tohoto institutu spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek, uzná obžalovaného vinným, avšak neuloží žádný druh trestního opatření. Jde také o prostředek výchovného charakteru, kdy projednáním věci dojde k výchovnému působení na osobu odsouzeného. Známe

dvě varianty upuštění od potrestání a to definitivní – nepodmíněné upouštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření. Podmínkou pro upuštění od uložení trestního opatření je, že mladistvý spáchal provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, mladistvý svého jednání lituje a také projevuje účinnou snahu po nápravě svého činu, vzhledem k povaze činu a dosavadnímu životu mladistvého lze očekávat, že již projednáním věci postačí k jeho nápravě, dopustí-li se činu z neznalosti právních předpisů a soud přijme záruku za nápravu mladistvého. Jestliže k tomuto soud přistoupí, tak může věc vyřídit napomenutím, anebo může přenechat postižení mladistvého zákonnému zástupci, škole nebo výchovnému zařízení, kde mladistvý žije. Druhá varianta upuštění od uložení trestního opatření je podmíněně. Mladistvý musí splnit veškeré podmínky u výše uvedené varianty a dále soud považuje za potřebné po stanovenou dobu sledovat chování mladistvého. Tato doba může být uložena až na 1 rok, kdy může být přiměřeně prodloužena (nanejvýš o jeden rok) a dále může soud mladistvému uložit ochranné nebo výchovné opatření. Soud může nad mladistvým stanovit dohled ze strany Probační a mediační služby.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že systém sankčních opatření určených pro postih trestné činnosti mladistvých pachatelů se skládá ze tří hlavních komponentů, kterými jsou:

1. *odklony v trestním řízení*
2. *alternativy k potrestání*
3. *opatření*

Podle § 10 lze mladistvému uložit pouze opatření, která představují z formálního hlediska jediný typ hmotněprávní sankce, jež lze ukládat mladistvým pachatelům, avšak jednotlivé druhy opatření představují relativně samostatné kategorie způsobu postihu trestné činnosti mladistvých pachatelů. Jedná se o:

- a) *výchovná opatření,*
- b) *ochranná opatření a*
- c) *trestní opatření*

a) Výchovná opatření

Výchovná opatření mají z hlediska řešení trestních věcí mladistvých stěžejní význam, protože jejich realizací lze nejlépe působit na mladistvého, pokusit se změnit jeho postoje, žebříček hodnot a řešit tak jeho aktuální životní situaci a současně přitom adekvátně reagovat na spáchané provinění. U výchovných opatření je maximálním způsobem zohledňován primárně výchovný účel sankcí ukládaných mladistvým pachatelům a představují nejen zvláštní skupinu alternativ k nepodmíněnému odnětí svobody, ale jde o alternativy k trestním opatřením jako takovým.³⁹ Základním účelem uložených výchovných opatření je právě vytvoření vhodných podmínek pro společenské uplatnění mladistvého, jeho ochrana před škodlivými vlivy a vytváření pozitivních podmínek pro jeho další zdravý vývoj. Nelze opomenout i výhodu v možnosti ukládat výchovné opatření vedle dalších ochranných a trestních opatření, jakož i v případě zvláštních druhů řízení a rovněž v ukládání několika různých výchovných opatření vedle sebe. Samotným smyslem ukládání výchovných opatření není represivní působení, nýbrž řešení stávající situace mladistvého při zachování potřebných záruk ochrany společnosti před trestnou činností. Jedná se o nejmírnější prvek v systému sankcí⁴⁰

Taxativní výčet výchovných opatření je obsažen v ust. § 15 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Mezi výchovná opatření tedy patří:

- a) dohled probačního úředníka
- b) probační program
- c) výchovné povinnosti
- d) výchovná omezení a
- e) napomenutí s výstrahou

³⁹ ŠČERBA, Filip a Bronislava COUFALOVÁ. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Praha: Leges, 2016. Teoretik, s. 77.

⁴⁰ BRUCKNEROVÁ, Eva. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 42.

b) Ochranná opatření

Ochranná opatření patří společně s opatřeními výchovnými a trestními k prostředkům státního donucení, kterými stát reaguje na spáchání provinění či činu jinak trestného. Ochranná opatření mají za cíl zajistit ochranu společnosti, avšak specifickým způsobem, který je od trestního opatření odlišuje. Ochranná opatření jsou určitou újmou a omezením osobní svobody a práv toho, komu jsou ukládána. Ochranná opatření, na rozdíl od výchovných a trestních opatření, je možno uložit i mladistvým, kteří nejsou trestně odpovědní. Naopak ochranná opatření mají s trestním opatřením, na rozdíl od výchovných opatření, společné to, že mohou být uloženy pouze soudy, zatímco výchovná opatření mohou být (s jeho souhlasem) uložena už v přípravném řízení, rozhodnutím státního zástupce.

Samotný účel ochranných opatření je individuálně vymezen v § 21 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Zde je vymezeno, že účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými. Tento druh opatření je primárně zaměřen na dosažení individuálně-preventivních účinků, kdy v sobě zahrnují potřebu vychovávat, léčit, popř. izolovat.⁴¹ Ochranná opatření se řídí stejně jako trestní opatření zásadou *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* dle Listiny základních práv a svobod, avšak na rozdíl od těchto opatření neobsahují morální odsouzení činu, a proto mohou být uložena i v případech, kdy osoba nebyla uznána vinnou.

Ustanovení § 21 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže mezi ochranná opatření zahrnuje:

- a) ochranné léčení
- b) zabezpečovací detenci
- c) zabrání věci
- d) zabrání části majetku a
- e) ochranná výchova

⁴¹ ŠÁMAL, PAVEL et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckova edice komentované zákony, s. 148.

c) Trestní opatření

V ustanovení § 3 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže se hovoří, že: „Trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona.“⁴² Z tohoto vyplývá zásada subsidiarity trestních opatření, která omezuje použití trestních opatření pouze na situace, kdy zvláštní způsoby řízení a opatření by zřejmě nevedly k dosažení účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Trestní opatření jsou nejpřísnějším druhem sankce řídící se zásadou *ultima ratio* a vůči výchovným a ochranným opatřením jsou sankcí podpůrnou. V ustanovení § 24 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže je uveden taxativní výčet trestních opatření použitelných proti mladistvým pachatelům. Jedná se o opatření:

- a) obecně prospěšné práce,
- b) peněžitá opatření,
- c) peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- d) propadnutí věci,
- e) zákaz činnosti,
- f) zákaz držení a chovu zvířat,
- g) vyhoštění,
- h) domácí vězení,
- i) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- j) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení)
- k) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a
- l) odnětí svobody nepodmíněně.

Žatecká uvádí, že výčet opatření postupuje od nejméně závažných po nejzávažnější, od nejméně přísných po nejpřísnější.⁴³ Zde bych se spíše ztotožnil

⁴² § 3 odst. 2 zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže v posledním znění

⁴³ BRUCKNEROVÁ, Eva. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 72.

s názorem Ščerby, kdy tento uvádí, že výčet opatření není sestaven na základě určitého pravidla, ale jedná se skutečně jen o taxativní enumeraci forem trestních opatření. Je pravda, že například opatření domácího vězení bude jistě přísnější opatření, které bude více omezovat svobodu odsouzeného než opatření zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jinou společenskou akci, která je na žebříčku sankcí až za domácím vězením.

8 Ochranná výchova

Ochranná výchova je specifickým ochranným opatřením určeným pro zacházení s delikventní mládeží. V odborné literatuře je relativně opomíjenou institucí, kdy v posledních letech nelze dohledat žádnou větší práci, která by byla této problematice věnována. Ochranná výchova je vedle ústavní výchovy jednou z forem náhradní výchovy. Tato náhradní výchova je upravena zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 109/2002 Sb.“). Tyto způsoby výchovy vnímáme jako jednu z posledních možností řešení nepříznivé situace v rodině. Jde o situace, kdy dítě je na základě rozhodnutí soudu odebráno z rodiny, ve které nedochází k dostatečné výchově či vzdělání a tuto roli přebírá stát. Ochranná výchova je zakotvena v ust. § 22 a 23 ZSM. Ochranná výchova zaujímá individuální pozici mezi ochrannými opatřeními, jelikož tato jediná je výlučně upravena právě v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, zatímco právní úprava zbývajících ochranných opatření je obsažena výhradně v trestním zákoníku. Z tohoto důvodu bude v této kapitole věnována pozornost převážně právě institutu ochranné výchovy, jakožto specifickému ochrannému opatření, které zaujímá v systému sankcí určených pro mladistvé pachatele významné postavení.

8.1 Pojem a účel ochranné výchovy

I přestože, že zákonodárce nestanovil žádnou zákonnou definici ochranné výchovy, můžeme tuto odvodit od samotného názvu „ochranná výchova“. Na tuto ochranu můžeme pohlížet ze dvou úhlů pohledu. Jde o ochranu společnosti od dalšího protiprávního jednání mladistvého, a to ve formě páčání provinění nebo činu jinak trestného a druhým pohledem a účelem ochranné výchovy je samotná ochrana delikventa, kterému byla uložena ochranná výchova. Jde o zajištění vhodného životního zázemí tím, že je umístěn do školského zařízení, ve kterém se podrobuje individuálnímu psychologickému a výchovnému zacházení, což mu

umožňuje jeho další řádný vývoj včetně vzdělání, které by mělo vést k jeho nápravě a odstranění nevhodných návyků.

Oldřich Matoušek a Andrea Matoušková uvádí definici a účel ochranné výchovy následně:⁴⁴

„Ochranná výchova je druhem ochranného opatření, které jsou definována trestním zákonem, mají účel preventivní, mají též izolovat a resocializovat toho, kdo se společensky nebezpečného činu dopustil. Ukládá se v občanskoprávním řízení všem osobám, jež spáchaly ve věku mezi 12. a 15. rokem čin, jenž trestní zákon u právně odpovědných osob umožňuje stíhat výjimečným trestem. Ochrannou výchovu může soud uložit i osobám mladším než 15 let. V trestním řízení může být uložena jen mladistvým (15–18 let). Trestní zákon ukládá vykonávání ochranné výchovy ve zvláštních zařízeních, v nichž je řádným pedagogickým vedením zabezpečena příprava chovance na jeho budoucí povolání. Soud může v průběhu ochranné výchovy mladistvého podmíněně umístit mimo výchovné zařízení, pokud lze očekávat, že se bude řádně chovat a pracovat. Pokud mladistvý tato očekávání nesplní, může soud rozhodnout o pokračování v ochranné výchově.“

„Účelem ochranné výchovy je vhodnou výchovou odstranit, popř. omezit možnost vzniku dalších, pro společnost nebezpečných následků zanedbané výchovy a zároveň umožnit jednotlivci jeho další rozvoj, aby se mohl stát řádnými občanem. Ochranná výchova by měla být základním ochranným opatřením soudu pro mládež vůči mladistvým, včetně trestně neodpovědných mladistvých, a to v závažnějších věcech, neboť uložení ochranné výchovy může ve vhodných případech nahradit u mladistvých i ochrannou funkci nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody, příp. u trestně neodpovědných mladistvých zajistit obdobnou funkci ochrany společnosti před takovými nebezpečnými pachateli.“

⁴⁴ MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., akt. Praha: Portál, 2011.

Jak z výše uvedeného vyplývá, účelem a funkcí náhradní výchovy čili i ochranné výchovy, je jednak péče a podpora poskytovaná dítěti, léčba, výchova a resocializace, kdy po opuštění mladistvého z ústavu náhradní péče se předpokládá, že jeho stav bude jiný, než když do něj přišel. V poslední řadě je účelem ochranné výchovy i určitý druh omezení, vyloučení či represe, kdy v případě, kdy by byl delikventní mladistvý ve společnosti, byla by tato ohrožena jeho kriminálním jednáním. Jestliže je to možné, tak tyto zařízení spolupracují s rodinou dítěte, a to ve formě rodinných terapií, nácviků rodičovských dovedností, rodičům poskytují pomoc při zajišťování záležitostí týkajících se dítěte, či poskytují podporu při přechodu dítěte do jeho původního rodinného prostředí po ukončení pobytu v tomto školském zařízení.

8.2 Hmotněprávní úprava a podmínky uložení ochranné výchovy

ZSM uvádí podmínky pro uložení ochranné výchovy v ust. § 22, kde soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud:⁴⁵

- (1) Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud
 - a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
 - b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
 - c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovných opatření.*
- (2) Ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého; vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku.*
- (3) Není-li možné ochrannou výchovu ihned vykonat, nařídí soud pro mládež do doby jejího zahájení dohled probačního úředníka.*

⁴⁵ § 22 zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže v posledním znění

(4) Od výkonu ochranné výchovy soud pro mládež upustí, pominou-li před jejím započítím důvody, pro něž byla uložena.

Je zcela zřejmé, že výše uvedený souhrn podmínek představuje závalu ve výchově mladistvého a samotné uložení ochranné výchovy je pro mladého člověka zásadním a razantním zásahem do jeho života. Právě ochranná výchova je z hlediska zásahu do práv dítěte považována za jedno z nejrazantnějších opatření, které lze dle ZSM uložit a je nutné při ukládání tohoto opatření postupovat dle zásady „*ultima ratio*“ i přesto, že jde o nejzávažnější konflikty dítěte se zákonem. I proto zákonodárce vyjadřuje subsidiaritu ochranné výchovy k výchovným opatřením, když stanoví, že soud může uložit ochrannou výchovu, pokud nepostačuje uložení výchovných opatření. Tzn. ochranná výchova je takové intenzivní opatření, že by mělo následovat až poté, kdy jiné prostředky výchovy, například ústavní výchova, již nemají naději na úspěch. Toto rozhodování by mělo vycházet zejména z podkladů vypracovaných ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školy, znaleckých posudků či zpráv Probační a mediační služby, v případě, že s ní byl mladistvý v kontaktu. Tyto povinnosti vyplývají z ust. § 55 a 56 ZSM. Dle tohoto jsou orgány povinny se zvláštní pečlivostí objasňovat a dokazovat jednak příčiny provinění mladistvých a dále skutečnosti významné pro posouzení jejich osobních a rodinných poměrů, osobnost a způsob života mladistvého, ale též stupně rozumového a mravního vývoje mladistvého, což je jedna z podmínek trestní odpovědnosti mladistvého. Tyto okolnosti mohou mít následně vliv na řešení dané situace, kdy se věc může vyřešit například již zmíněným zvláštním způsobem řízení, odklonem.

Soud může ochrannou výchovu uložit:

- a) samostatně – a to v případě, že soud rozhodl o upuštění od uložení trestního opatření dle § 12 písm. b) ZSM, nebo
- b) vedle trestního opatření (pokud z logiky věci takové opatření uložit nevyklučuje, např. uložení ochranné výchovy a vyhoštění).

Ochrannou výchovu je možné uložit i mladistvému, který není trestně odpovědný z důvodu nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti.

Pro trvání ochranné výchovy stanoví zákon dva limity. První limit je ten, kdy ochranná výchova trvá do doby, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení 18 let věku. Ve výjimečných případech, vyžaduje-li to zájem mladistvého, může být prodloužena do 19. roku věku. Za takový výjimečný případ můžeme považovat potřebu dokončení vzdělání za absence vhodného rodinného zázemí. V případě, že je účelu ochranné výchovy dosazeno před dovršením 18 let, je třeba mladistvého o ochranné výchovy neprodleně propustit. Právně věková hranice, je druhým zákonným limitem pro uložení ochranné výchovy.

Prodloužení není možné v případech, kdy bylo umístěno do výchovného ústavu dítě mladší 15 let z důvodů uvedených v ustanovení § 93 ZSM. Dle ustanovení § 93 odstavce 8 ZSM může být dítěti mladšímu 15 let uložena ochranná výchova pouze do dovršení 18 let věku. Jak potvrzuje Nejvyšší soud „*Řízení podle hlavy třetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže je v principu svébytným občanským soudním řízením. Jde o nesporné řízení vycházející z právní úpravy řízení ve věcech péče o nezletilé vymezené v občanském soudním řádu s modifikacemi upravenými v zákonu o soudnictví ve věcech mládeže v § 89 až 96 z. s. m. Ze smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže jednoznačně vyplývá, že hlava druhá a hlava třetí tvoří zcela samostatné, oddělené a vzájemně nikterak nepropojené části. Hlava třetí (§ 89 až 96 z. s. m.) upravuje řízení týkající se dětí mladších patnácti let, tedy trestně neodpovědných osob, pro které, jestliže není speciální úprava, se ve smyslu § 96 z. s. m. užití ustanovení občanského soudního řádu.*“⁴⁶

Rozsudek tak potvrzuje, že pokud je ochranná výchova uložena dle ustanovení § 93 ZSM, pak je vyloučena subsidiární aplikace jiných ustanovení dle ZSM, tím pádem nelze aplikovat ani ustanovení § 86 ZSM, které umožňuje prodloužení ochranné výchovy. Po dovršení věkové hranice 18 let musí být dítě propuštěno, „*neboť pro to, aby byla ochranná výchova prodloužena, není žádný zákonný podklad v tomto, ale ani v žádném jiném ustanovení hlavy třetí...*“⁴⁷

⁴⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5.12.2012, sp. zn. 8 Tz 85/2012 17 [online] [cit. 29. 12. 2021]. Dostupné z: <http://www.slv.cz/8Td85/2012>

⁴⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5.12.2012, sp. zn. 8 Tz 85/2012 17 [online] [cit. 29. 12. 2021]. Dostupné z: <http://www.slv.cz/8Td85/2012>

Od výkonu ochranné výchovy může soud také upustit, pominou-li před jejím započítím důvody, které byly výše zmíněny, pro něž byla uložena. Musela by nastat situace, kdy by se rodinné zázemí mladistvého výrazně zlepšilo, nebo by si v mezidobí mladistvého převzala do péče třetí osoba, která by poskytovala záruky pro jeho další řádný vývoj. Druhou možností upuštění od ochranné výchovy je naopak přitěžující, zhoršená životní situace mladistvého, který by byl před nástupem do ochranné výchovy znovu odsouzen pro trestnou činnost a soud by jej odsoudil k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, kdy konec trestu by nastal po dovršení 18 let věku.

I přesto, že v případě ochranné výchovy může jít o efektivní sankční opatření, jelikož aplikace umožňuje vyhnout se při řešení trestních věcí mladistvých negativním účinkům nepodmíněného odnětí svobody, je v praxi využíváno jen zřídka. Ve školním roce 2020/2021 vykonávalo uloženou ochranou výchovu ve školském zařízení na celém území České republiky 121 dětí.⁴⁸ Při rozhovoru s vychovatelem výchovného ústavu, kde bylo prováděno výzkumné šetření této diplomové práce, bylo zjištěno, že největší problematiku vnímají tyto pracovníci v nejednotnosti udělování ochranné výchovy se stany soudů. Pracovníci uvedli, že mnohdy mají klienty s nařízenou ústavní výchovou za takové skutky, kdy by dle jejich názoru bylo vhodnější uložit ochrannou výchovu a v opačném případě mají chovance s uloženou ochrannou výchovou, kdy by stačila pouze ústavní výchova.

Tab. 5. Ukládání výchovných opatření a ochranné výchovy

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
výchovná opatření	337	280	295	271	250	218	217	171	189	219	145
ochranná výchova	18	21	18	24	10	12	23	13	17	11	15

Zdroj: Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudu (odsouzených a vyřízených jinak) -zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

⁴⁸ Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. [online] [cit. 1. 3. 2022]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

8.3 Zařízení pro výkon ochranné výchovy

Ve školském zařízení, ve kterém výkon ochranné, ale i ústavní výchovy probíhá, musí být zajištěno základní právo každého dítěte na vývoj, výchovu a vzdělání, které vyplývá jak z ústavních principů, tak i ratifikovaných mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána. Při uložení ochranné výchovy předseda senátu nařídí i výkon tohoto ochranného opatření v konkrétním ústavním zřízení. Toto zařízení musí být pečlivě vybráno vzhledem k potřebám a vlastnostem mladistvého, a to nejen z pohledu vybavenosti, technických zařízení, společenských prostor, ale i z pohledu nabízených vzdělávacích, terapeutických či sociálně rehabilitačních programů či zkušeností personálu zařízení. Právě omezující technické prostředky mohou být používány v zařízení, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou. Jedná se o stavebně technické zabezpečení ve formě mříží na oknech, vzájemné oddělení vnitřních prostor elektronickými kartami apod., které slouží k zabránění útěků těchto dětí. Dále je možné na základě rozhodnutí ředitele zařízení za účelem zajištění bezpečnosti dětí, ale i ochrany zaměstnanců a majetku instalovat audiovizuální systémy. Tyto je možné využívat pro kontrolu okolí budov, vnitřních prostor zařízení, kam nemají děti přístup a dále kontrolu chodeb, místností určených pro zaměstnance nebo oddělené místnosti. Tato problematika ukotvená v ust. § 15 zákona č. 109/2002 Sb. však bývá terčem časté kritiky. Odborníci i pracovníci organizací zaměřující se na ochranu lidských práv poukazují na fakt, že zde dochází ke střetu práva na nedotknutelnost osob a jejího soukromí a dále také na nedotknutelnost obydlí. Na základě těchto zjištění byl vymezen prostor, kde bylo možné kamerové zařízení instalovat, kdy se jedná např. o společné chodby, haly, zahrady a podobná místa. Dále mohou být monitorována oddělené místnosti, tzv. samotky, a to z důvodu ochrany bezpečnosti dětí. Elektronický monitoring však nemůže být užit v případech ložnic, šaten, umýváren, WC, apod., kdy tyto prostory byly deklarovány jakožto soukromé prostory dětí a sledování kamerami by v tomto případě logicky představovalo nadměrný a neoprávněný zásah do soukromí dětí. Ministerstvo schvaluje možnosti rozmístění audiovizuální techniky a o provedení stavebně technických úprav. I přesto, že právní úprava

tento způsob ochrany umožňuje, monitorovací systém se v současné době nepoužívá. V důsledku návštěv a kontrol ze strany Českého helsinského výboru nakonec došlo k jejich odinstalování. Dle názoru Českého helsinského výboru převažuje zájem na ochranu soukromí dítěte umístěného do výchovného zařízení. Dle mého názoru i z postřehů od pracovníků Výchovného ústavu ve Višňové, kde jsem prováděl empirický výzkum, se domnívám, že kamerový systém by měl být instalován právě v těch prostorách, které jsou společné. Musíme si uvědomit, že tato možnost slouží jednak jako ochrana dětí, tak i jako ochrana zaměstnanců.

Ochranná výchova se dle § 82 ZSM vykonává ve výchovném zařízení. Výkon ochranné výchovy nařídí předseda senátu podle zvláštního zákona, kterým je zákon č. 109/2002 Sb. Podle tohoto jsou výchovnými zařízeními:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov,
- c) dětský domov se školou,
- d) výchovný ústav

Jedná se v naprosté většině o státní zařízení, která poskytují dětem na základě rozhodnutí soudu nebo na základě žádosti osob odpovědných za výchovu komplexní péče od 3 do 18, případně do 26 let, pokud se připravují na budoucí povolání. Školskými zařízeními pro preventivně výchovnou péči jsou střediska výchovné péče, která dětem s rizikem nebo již s projevy poruch chování a s negativními jevy v sociálním vývoji poskytují speciálně pedagogickou, terapeutickou a psychologickou pomoc v rámci ambulantních, celodenních, nebo pobytových programů.⁴⁹

8.3.1 Diagnostický ústav

Zřizovatelem diagnostických ústavů je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Funkcí diagnostického ústavu je, jak již z názvu vyplývá, určitá

⁴⁹ JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 115.

diagnostika. Úkolem tedy je v rámci zpravidla dvouměsíčního diagnostického a výchovně-terapeutického pobytu dětí zpracovat jejich komplexní diagnostiku osobnosti, vymezit individuální výchovné a vzdělávací priority a sestavit specifický program rozvoje osobnosti. Důležitým požadavkem po přijetí dítěte do diagnostického ústavu je také stabilizace dítěte, včetně zakotvení potřebných režimových, výchovných, ale také hygienických návyků. Dítě je do diagnostického ústavu umístěno na základě pravomocného rozhodnutí soudu nebo na základě předběžného opatření soudu. Jedná se o první zařízení, ve kterém se dítě přímo ocitne po odejmutí z rodiny. Tento typ zařízení zajišťuje neodkladnou péči dětem, které ze závažných důvodů nemohou pobývat ve své rodině. Po vypracování šetření ze strany odborníků z oblasti psychologie, speciální pedagogiky a zdravotnických zařízení za součinnosti soudů a pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, je dítě přemístěno buď zpět do prostředí, ze kterého přišlo, nebo je po rozhodnutí soudu umístěno do dalšího zařízení, ve kterém o něj bude dále pečováno. Diagnostické ústavy nebo výchovné skupiny diagnostických ústavů mohou být dále členěny podle pohlaví nebo podle věku. Diagnostické ústavy plní také tzv. záchytné pracoviště, kdy zde mohou být umístěny děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, které byly zadrženy na útěku z jiných zařízení.

8.3.2 Dětský domov

Dětské domovy pečují o děti, které nemohou být vychovávány ve vlastní rodině, ani v jiné formě náhradní rodinné péče. Dětský domov jim poskytuje individuální péči, zejména plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Děti, které jsou umístěny do dětského domova, mají soudem nařízenou ústavní výchovu, ale musí se jednat o děti, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti navštěvují a vzdělávají se ve školách mimo dětský domov. Nejčastěji se do dětských domovů umísťují děti od 3 let do 18 roků a mohou zde být také umístěné i nezletilé matky s jejich dětmi. Tyto děti pocházejí nejčastěji z rozpadlých rodin, kdy žádný z rodičů o dítě nejeví zájem, nebo pocházejí přímo z kojeneckých ústavů. *„Přestože primárním pro umístění bývají sociální důvody, velmi často jsou připojené i problémy osobnostní,*

výchovné, nebo zdravotní.“⁵⁰ V rámci dětského domova jsou zřizovány rodinné skupiny, zpravidla různého věku a pohlaví. Tyto skupiny mají za úkol simulovat běžné rodinné prostředí. Z tohoto důvodu bývají také případní sourozenci umístěni do stejné skupiny, pokud by to neohrozilo výchovný záměr.

8.3.3 Dětský domov se školou

Do dětských domovů se školou jsou zpravidla umisťovány děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Tyto děti však mají nařízenou ústavní výchovu, kdy mají závažné poruchy chování, nebo duševní poruchu, která vyžaduje léčebnou péči. Specifikaci zdravotního stavu dětí vyžadující výchovně léčebný režim stanoví vyhláška č. 438/2006 Sb. Jde o: „*děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození a psychického onemocnění diagnostický ústav umísťuje nebo přemísťuje do zařízení, která jsou schopna zajistit výchovnou a zdravotní péči na odpovídající odborné úrovni.*“⁵¹ Dále jde o děti s uloženou ochrannou výchovou a také jsou-li nezletilými matkami, které splňují výše deklarované podmínky a jejich děti nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou. Právě z důvodu specifické péče nemohou tyto děti navštěvovat běžné školské zařízení, a proto jsou základní školy součástí dětských domovů. Také v této formě školského zařízení se mohou zřizovat rodinné skupiny. V případě, že dojde k ukončení povinné školní docházky a u dítěte i nadále přetrvávají závažné poruchy chování, které by neumožňovalo nastoupení ke vzdělávání ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.⁵²

⁵⁰ JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 116.

⁵¹ § 4 Vyhlášky č. 438/2006 Sb., kterou se provádí podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních v posledním znění

⁵² § 13 zákon č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů v posledním znění

8.3.4 Výchovný ústav

„Poskytují výchovnou, vzdělávací a sociální péči dětem starším 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, případně dětem od 12 let s ochrannou výchovou nebo ústavní výchovou, jejichž chování má tak závažné poruchy, že nemohou být umístěné v dětském domově se školou.“⁵³ Výchovný ústav se od dětských domovů odlišuje zejména metodikou práce, organizací a kvalifikací personálu.

Děti s extrémními poruchami chování jsou definovány ve výše uvedené vyhlášce č. 438/2006 Sb. V § 11 zákonodárce stanovil, že: *„Do výchovného ústavu nebo oddělení specializovaného na výchovně léčebnou péči pro děti s extrémními poruchami chování mohou být diagnostickým ústavem umístěny zejména:*

- a) děti, které se opakovaně nedovoleně vzdalují ze zařízení a dopouštějí se jednání, které má znaky trestné činnosti, přičemž se jedná o děti, které v dané situaci není možné zvládnout výchovnými postupy, organizací a prostředky používanými v běžných zařízeních,*
- b) děti, u nichž jsou násilné projevy chování spojeny s náznaky duševních poruch, sexuálních úchylek, u nichž se však jeví specializovaná péče jako vhodná součást výchovně léčebného působení,*
- c) děti s drogovou závislostí,*
- d) děti mladší 15 let, kterým byla uložena ochranná výchova,*
- e) děti, kterým soud uložil ochrannou výchovu, přestože již jsou trestně odpovědné, ale z osobnostních či výchovných důvodů je vhodné dokončit v daném zařízení započatý proces výchovných a socializačních změn.*

Do výchovného ústavu nejsou umísťovány děti s psychickým onemocněním spočívajícím v možných rozvíjejících se psychózách vyžadujících průběžnou zdravotní péči poskytovanou příslušným zdravotnickým zařízením.“

⁵³ JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 116.

Děti, které vykazují výše uvedené poruchy chování, se do výchovných ústavů umisťují na nezbytně nutnou dobu, a to nevíce na 8 týdnů. Po přehodnocení aktuálnosti jeho pobytu v daném zařízení je dítě přemístěno zpravidla zpět do dětského domova se školou nebo do výchovného ústavu. Z důvodu eliminace nežádoucí jevů se výchovné ústavy zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou, uloženou ochrannou výchovou, které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti, nebo které vyžadují výchovně léčebnou péči. Jedním z cílů výchovných ústavů je příprava svých klientů na budoucí povolání, se snahou připravit je na život po ukončení nařízeného nebo uloženého opatření. Stejně jako v diagnostických ústavech, tak i ve výchovném ústavu je základní jednotkou výchovné skupiny.

8.3.5 Střediska výchovné péče

I přesto, že ochranná výchova probíhá ve výše uvedených školských zařízeních, rád bych se zmínil i o středisku výchovné péče, které nepochybně poskytuje své služby klientům a tím napomáhá bezesporu i k prevenci před další případnou delikvencí mládeže a pomáhá zejména mládeži v krizových situacích. Tyto střediska výchovné péče, poskytují služby dětem, na základě smluvních podmínek, které mají rizikové poruchy chování či jejich predispozici a dále také osobám odpovědným za výchovu a pedagogičtí pracovníci. Jedná se o poradenské služby, terapeutické, diagnostické, vzdělávací, psychologické, výchovné a sociální, ale i služby informační, spočívající ve zprostředkování kontaktů klientovi s jinými orgány a subjekty, či za účelem poskytnutí dalších služeb. Forma péče o osoby je buď ambulantní, celodenní, internátní, a to na dobu nejdéle 8 týdnů nebo formou terénní práce. Jedná se tedy o poskytování určitých sociálních služeb – odborného sociálního poradenství a dále služeb sociální prevence. *„Výchovně vzdělávací péči se středisku se rozumí soustavná pedagogická činnost směřující k vytváření a ovlivňování podmínek, které umožňují zapojení jedince do společnosti a zdravý rozvoj jeho osobnosti.“*⁵⁴

⁵⁴ KŘÍSEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 94.

Účelem středisek je ve spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí poskytovat preventivně výchovnou péči, a tím zejména předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, eliminovat příčiny a důsledky již vzniklých poruch chování a tím přispívat ke zdravému vývoji dítěte. Součástí poskytovaných služeb je i pomoc dětem propuštěných z ústavní nebo ochranné výchovy při jejich integraci do společnosti.

II Empirická část

9 Kvalitativní výzkumné šetření

V metodologické části diplomové práce představím hlavní cíl výzkumu a stanovenou hlavní výzkumnou otázku. Dále zde uvedu strategii výzkumu, operacionalizaci výzkumných otázek, techniku získávání dat a výzkumný soubor. V další části poté popíšu realizaci sběru dat, neméně důležité etické aspekty výzkumu a jeho silné a slabé stránky. Empirická část práce zakončím interpretací výsledků mého zkoumání.

9.1 Cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem mého výzkumu a práce jako celku bylo zjištění postoje mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání, a to formou případových studií, doplněných o individuální rozhovory s těmito mladistvými.

Zjišťováním postojů konkrétních aktérů páchajících protiprávní činnost bych rád nahlédl do této oblasti právě z jejich strany. Domnívám se, že zaměření výzkumu na konkrétní lidi s jejich vlastními pohnutkami a individuálními příběhy by mohlo přispět k lepšímu porozumění mechanismů, proč vlastně k protiprávnímu jednání u mládeže dochází. Toto zjištění příčin páchaní protiprávních činů by mohlo vést k následné prevenci tohoto pro společnost nežádoucího jevu.

Vedlejším záměrem výzkumu pak bylo nalézt odpovědi na související dílčí výzkumné otázky čili prakticky zmapovat a nastínit příčiny ovlivňující vznik a následný rozvoj delikvence mladistvého, kterému byla uložena ochranná výchova. Pochopení postojů a vztahů mladistvých v souvislosti s jejich protiprávním jednáním a také získání poznatků o příčinách kriminality mládeže je jedním ze základních předpokladů pro hledání efektivnějších nástrojů eliminace tohoto sociálně patologického nežádoucího jevu. Zjištěné výsledky mohou být

dále použitelné pro další použití v praxi sociálních pracovníků, preventistů a dalších odborníků pracujících s mladistvými, a to nejen s těmi delikventními.

Cílem této diplomové práce je zodpovězení hlavní výzkumné otázky: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání?*“

9.2 Strategie a přístup výzkumného šetření

Pro splnění účelu mé diplomové práce jsem zvolil jako výzkumnou strategii kvalitativní výzkum. „*Kvalitativní výzkum se často snaží vysvětlit sociální jednání pomocí subjektivních významů aktérů a jejich konstrukcí o vlastním jednání a jednání jiných.*“⁵⁵

Mezi základní výhody a přednosti kvalitativního výzkumu patří možnost získat podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, události či fenoménu. Zkoumá fenomén v přirozeném prostředí, umožňuje studovat procesy a navrhnout teorie, dobře reaguje na místní situace a podmínky, hledá lokální příčinné souvislosti a pomáhá při počáteční exploraci fenoménů. Mezi nevýhody kvalitativního výzkumu můžeme zařadit skutečnost, že získaná znalost nemusí být zobecnitelná na populaci či do jiného prostředí, je obtížnější testovat hypotézy a teorie, výsledky jsou snadněji ovlivněny výzkumníkem a v neposlední řadě jsou analýza získaných dat a samotný sběr těchto dat často časově náročné, což se mně samotnému potvrdilo při zpracovávání empirické části mé diplomové práce.⁵⁶ Obecně lze říci, že cílem kvalitativního výzkumu je porozumět určitému problému, zkoumat ho do hloubky, na základě zkoumání vytvářet nové hypotézy a teorie. Stěžejní charakteristikou kvalitativní výzkumné strategie je také fakt, že nevyužívá metody kvantifikace dat a metody statistické. Tyto metody využívá právě kvantitativní výzkum. Od této výzkumné strategie se liší kvalitativní výzkum právě tím, že nejde o testování hypotéz vycházejících z již existující teorie, ale naopak jde spíše o vytváření teorií nových. Jedná se tedy o induktivní vědecký přístup. Kvalitativní výzkum navíc poskytuje výzkumníkovi výraznou míru flexibility, jelikož

⁵⁵ HENDL, Jan a Jiří REMR. *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál, 2017, s. 26.

⁵⁶ Tamtéž, s. 50.

je možné například i během sběru dat upravovat výzkumné otázky, jejichž vhodnost úpravy se postupně vynořuje ze získávaných dat.

Vzhledem k tomu, že cílem této práce je hlubší porozumění zkušenostem klientů s uloženou ochrannou výchovou, jeví se volba kvalitativní strategie výzkumu jako vhodná.

S kvalitativním výzkumem spojujeme několik přístupů, které mají v této oblasti pevné místo a jsou považovány za základní. Vedle etnografického přístupu, fenomenologického výzkumu, zakotvené teorie atd. jde také o výzkum pomocí případové studie. Ve své diplomové práci jsem využil případovou studii z toho důvodu, že právě počet každoročně uložených ochranných výchov v České republice je tak nízký, že nalezení dostatečného počtu respondentů je relativně obtížné. Zároveň se tím vytváří možnost zkoumání velmi specifické skupiny mladistvých pachatelů, a to více do hloubky. Případová studie se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů, kdy sbíráme velké množství dat. Jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti. Využitím případové studie předpokládáme, že důkladným prozkoumáním daného vzorku o několika málo případech lépe porozumíme jiným podobným případům.⁵⁷

9.3 Operacionalizace výzkumných otázek

Nejen z mého pohledu příslušníka Policie České republiky považují delikventní jednání mladistvých za nežádoucí, a jak již bylo řečeno, pochopení postojů a vztahů mladistvých k jejich kriminalitě je jedním ze základních předpokladů k eliminaci tohoto nežádoucího jevu. Na základě cílů práce byla vymezena hlavní výzkumná otázka:

„Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání?“

Výzkum je tedy zaměřen na mladistvé pachatele, kterým byla uložena ochranná výchova. Rád bych zjistil, co vedlo tyto mladistvé k jejich protiprávnímu

⁵⁷ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012, s. 102.

jednání a jaké byly možné příčiny, které toto jejich chování a jednání ovlivnilo. Mnou zjištěné poznatky by mohly být využity jako zdroj informací jak pro sociální pracovníky, tak i další profese zabývající se nezletilými pachateli kriminality a v neposlední řadě také informace pro odbornou veřejnost. V návaznosti na tento hlavní cíl byly stanoveny dílčí výzkumné otázky, které vychází z teoretické části této diplomové práce. Tyto otázky zní:

DVO1: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na kognitivní úrovni?*“

DVO2: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na emocionální úrovni?*“

DVO3: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na konativní úrovni?*“

Pomocí těchto dílčích výzkumných otázek budu podrobně zkoumat v případových studiích postoje a vztahy mladistvých s uloženou ochrannou výchovou k jejich protiprávnímu jednání a ke kriminalitě mládeže jako takové. Postoj k dané problematice je velice důležitý. Umožňuje nám kategorizovat informace, které získáváme, a dává jim určitý význam. Postoje napomáhají nejen v rámci aktuálního vztahu k realitě, ale budují také základ pro budoucí volbu jednání.⁵⁸ Přesné znění otázek z rozhovoru je k nalezení v příloze diplomové práce.

9.4 Technika sběru dat

Jako techniku sběru dat jsem ve své diplomové práci zvolil polostrukturovaný rozhovor s mladistvými, kterým byla uložena soudem ochranná výchova. Výhodou polostrukturovaného rozhovoru je, že čerpá benefity jak strukturovaného, tak i nestrukturovaného rozhovoru. Jedná se o rozhovor, kdy výzkumník má předem vytvořený soubor stěžejních otázek, které budou položeny

⁵⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. V Praze: Karolinum, 2004, s. 291.

všem respondentům, avšak v průběhu výzkumu mohou být doplněny o otázky, které vyplynou z konkrétního rozhovoru, čímž nám pomůže lépe pochopit, porozumět zkoumané problematice a dostat se do její hloubky. Respondentovi je tímto poskytnut široký prostor k vyjádření svých myšlenek a pocitů.

Doplňkovou technikou empirického zkoumání byla analýza spisové dokumentace klientů výchovného ústavu. Díky tomuto přístupu se podařilo zachytit relevantní informace týkající se jak rodinné, tak i osobní anamnézy zkoumaných respondentů. Tyto informace navíc podpořily výpovědní hodnotu získaných dat. Jednalo se zejména o oficiální zprávy orgánu sociálně právní ochrany dětí, výchovných zpráv z ústavu a soudní rozhodnutí, za které byla mladistvým ochranná výchova uložena.

9.5 Výzkumný soubor

Jednotkou zkoumání této diplomové práce jsou mladiství, kterým byla soudem uložena ochranná výchova. Výzkumná práce je zaměřena na zkoumání jejich postojů k jejich protiprávnímu jednání. Konkrétně byly informace v této diplomové práci získávány od mladistvých mužů, kteří jsou na základě soudem uložené ochranné výchovy umístěni všichni v jednom konkrétním výchovném ústavu v Jihomoravském kraji. V tomto ústavu je celkově umístěno 11 mladistvých s uloženou ochrannou výchovou, a to ve dvou výchovných skupinách. 3 z výše zmíněných byli toho času na útěku z ústavu, další 3 se odmítli výzkumu zúčastnit. Z tohoto důvodu se rozhovorů zúčastnilo 5 klientů.

Participanti této diplomové práce byli tedy vybráni metodou záměrného výběru. Jedná se o takový výběr, kdy jsou konkrétní respondenti vybíráni cíleně, a to na základě souhrnu určitých předem daných vlastností. Nevýhodou tohoto typu výběru vzorku je nemožnost zobecnitelnosti získaných dat na populaci. Naopak nám data získaná metodou záměrného výběru nabízí možnost získat informace o určité skupině z větší hloubky a podrobněji.

Výsledný soubor této práce čítá celkem 5 osob, konkrétně mužů, v mladistvém věku. Označení respondentů je čistě náhodné z důvodu zachování

jejich anonymity. Z důvodu citlivosti dat neuvádím ani název konkrétního ústavu, kterého jsou respondenti klienty.

9.6 Realizace sběru dat

Výběr aktérů pro realizaci kvalitativního výzkumu je klíčový, jelikož je jím ovlivněn sběr a kvalita dat. Ve vybraném výchovném ústavu je umístěno celkem 11 mladistvých s uloženou ochrannou výchovou, a to ve dvou výchovných skupinách. Výzkum byl proveden v jeden den v měsíci únor roku 2022. Data byla získávána od jednotlivých respondentů přímo ve výchovném ústavu. Rozhovory se odehrávaly individuálně bez přítomnosti dalších osob v návštěvní místnosti, která slouží též i pro hromadné terapeutické sezení. I přesto, že se výzkumu zúčastnilo pouze 5 klientů, podařilo se zjistit velké množství potřebných dat. I přes citlivost a závažnost témat obsažených v jednotlivých rozhovorech je zajímavým zjištěním, že nejvíce údajů bylo získáno právě formou rozhovorů provedených přímo s mladistvými.

Na počátku rozhovoru došlo vždy k představení výzkumníka, seznámení s cílem projektu, průběhu výzkumu, ujištění o zachování naprosté anonymity a o žádosti o nahrávání rozhovoru a podepsání informovaného souhlasu s rozhovorem. Jednotlivé rozhovory byly se souhlasem respondentů nahrávány pro pozdější možnost transkripce. Po formálním úvodu jsem se snažil o krátké seznámení a o uvolnění atmosféry, které vedlo k postupnému otevření se dotazovaného, což následně vedlo ke zdárnému průběhu rozhovoru. Nejcitlivější a zároveň nejdůležitější otázky byly položeny spíše ke konci rozhovoru, kdy, již byl navázán dostatečný kontakt s respondentem. Na úplný konec rozhovoru jsem naopak zařadil jednodušší témata na odlehčení, aby si respondenti z rozhovoru neodnášeli negativní pocity. Samotný jsem byl mile překvapen, jak dobře a hladce probíhal výzkum se všemi respondenty, jak se tito dokázali rozprávět a jak otevřeně odpovídali na otázky zkoumané problematiky. Každý z rozhovorů trval zhruba 45 minut, kdy začátek a konec rozhovoru byl vždy zaznamenán v pomocném polostrukturovaném dotazníku.

9.7 Etika výzkumného šetření

Etické otázky hrají ve společenskovedním výzkumu důležitou roli. Je třeba si uvědomit, že problematika kriminality mladistvých je velice vážné a citlivé téma, a to jak z pohledu věku respondentů, tak i ze strany zkoumané problematiky. Všichni mladiství byli na úvod rozhovorů ujištěni o anonymitě a respektu soukromí při získávání informací od nich samotných, tak také ze spisové dokumentace. Byli informováni o průběhu a účelu výzkumu a rovněž byla zdůrazněna dobrovolnost jejich účasti na rozhovoru, možnost odmítnout odpovědi na položenou otázku a také byli srozuměni s možností kdykoliv rozhovor ukončit. Samotného mě překvapilo, že všichni dobrovolně souhlasili, že mohu použít nahrávací zařízení k záznamu rozhovoru. Ujistil jsem respondenty, že nahrávka bude po vyhodnocení a interpretaci dat následně smazána. Všichni účastníci mé diplomové práce byli o všech výše uvedených aspektech patřičně informováni a poučeni. K potvrzení jejich souhlasného stanoviska jsem využil informovaný souhlas, který všichni zúčastnění dobrovolně podepsali.

9.8 Silné a slabé stránky výzkumného šetření

Silnou stránkou výzkumu může být použití kvalitativní výzkumné strategie. Tento typ strategie je pro zkoumání postojů respondentů velmi vhodný, jelikož s sebou nese možnost prozkoumat problematiku co nejvíce do hloubky. Možnou nevýhodou pak na druhou stranu může být nemožnost zobecňovat výsledky na celou populaci. Slabou stránkou výzkumu může být sama konkrétní povaha sběru dat v prostředí ústavu, v němž jsou jednotliví respondenti umístěni, a to vzhledem k citlivosti dat. Vzhledem k povaze dat je možné, že se u některých otázek mohli respondenti snažit odpovídat v rámci sociální žádoucnosti tak, aby se jevíli v lepším světle. Tomuto jsem se snažil zabránit zdůrazněním anonymní povahy výzkumu a snahou o zachování veškerých již zmíněných etických norem. Můj vlastní dojem z konkrétních rozhovorů je takový, že atmosféra byla uvolněná.

Určité uvolnění při rozhovorech pomáhá také využití polostrukturovaných rozhovorů, které sice vedou výzkumníka snadněji ke konkrétnímu cíli, poskytují však také určitou volnost a prostor pro přirozené plynutí rozhovoru a možné odbočení od předem stanovené struktury. Zvolení polostrukturovaných rozhovorů tedy také vnímám jako jednu ze silných stránek výzkumu.

III Intepretace výsledků

V této části diplomové práce se věnují interpretaci získaných kvalitativních dat, které byly shromážděny formou polostrukturovaných individuálních rozhovorů a také formou analýzy dokumentů obsažených ve spisové dokumentaci jednotlivých klientů výchovného ústavu, kteří se zúčastnili výzkumu. Respondenty jsem v rámci zachování anonymity označil smyšlenými jmény, čistě nahodile. Jediným pravidlem jejich označení bylo abecední pořadí pro lepší orientaci v textu. Popisem možných příčin vzniku delikventního chování vznikne případová studie zaměřená na životní situace zkoumaných mladistvých respondentů a na základě rozboru těchto dat zpracuji odpovědi na dílčí výzkumné otázky (DVO), které jsou prezentovány v praktické části diplomové práce. Zanalyzované odpovědi na dílčí výzkumné otázky přispívají dosažení cíle této práce, kterým je odpověď na hlavní výzkumnou otázku (HVO): *„Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání?“* V úvodu této kapitoly práce je anamnestická část, která je věnována základním osobním informacím a rodinným poměrům respondenta. Následně kapitola pokračuje konkrétními případovými studii, které jsou rozděleny do pěti kapitol. Každá z těchto kapitol se věnuje případové studii zaměřené na životní situaci mladistvého respondenta. V každé jednotlivé studii je obsažena také analýza a rozbor dokumentů a rozhovoru s mladistvým respondentem. Tyto jednotlivé interpretace případových studií jsou prokládány konkrétními výroky klientů pro snazší představu a orientaci v problematice. Citace výroků jsou pro lepší přehlednost psány kurzívou. V každé konkrétní studii budou zodpovězeny dílčí výzkumné otázky. Hlavní výzkumná otázka bude zodpovězena v následující, závěrečné kapitole této práce.

10 Případové studie

V této kapitole se budu zabývat pěti případovými studii mladistvých delikventů, kterým byla soudem uložena ochranná výchova. V každé případové studii se zaměřím jednak na rodinné a školní zázemí, tak i na vliv vrstevníků. V závěru případové studie je zodpovězení dílčích výzkumných otázek na základě tříložkové úrovně postoje.

Tab. 6. Osobní anamnéza mladistvých delikventů

OSOBNÍ ANAMNÉZA					
jméno	Adam	Boris	Cyrl	Dalibor	Emil
Věk	17 let	17 let	16 let	16 let	15 let
trávení volného času	flákání s partou	flákání s partou	hokej, fotbal, motorky	flákání s partou, fotbal	flákání s partou
užití návykových látek	alkohol, tabák, marihuana, pervitin, extáze, kokain	alkohol, tabák, marihuana	alkohol, tabák, marihuana	alkohol, tabák, marihuana, pervitin	alkohol, tabák, marihuana, pervitin, heroin
ústavní výchova	od 13 let	od 15 let	od 13 let	od 13 let	od 12 let
ochranná výchova	od 15 let - pohlavní zneužití	od 16 let - loupež, znásilnění	od 15 let - krádež vloupáním, poškození cizí věci	od 15 let - loupež, krádež vloupáním	od 15 let - loupež, krádež vloupáním
protiprávní činnost	krádež, řízení pod vlivem, pohlavní zneužití	krádeže, ublížení na zdraví, vyhrožování, vytržnictví, vandalismus, sprejerství	krádež, útěky, ublížení na zdraví	krádeže, sprejerství, házení kamení po autech	krádeže, výtržnictví, ublížení na zdraví,

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 7. Rodinná anamnéza mladistvých delikventů

RODINNÁ ANAMNÉZA					
	Adam	Boris	Cyril	Dalibor	Emil
úplná x neúplná x doplněná rodina	doplněná	úplná	úplná	pěstounská	pěstounská
sourozenci	čtyři	šest	šest	jeden	čtyři
rodinné soužití	matka a nevlastní otec	rodiče	rodiče	prarodiče	prarodiče, matka
bytové podmínky	byt	rodinný dům	rodinný dům	byt	rodinný dům
práce matky	nepracuje	nezaměstnaná	invalidní důchod	neví	nepracuje
práce otce	otčím podniká (kopáčské práce)	nezaměstnaný	zedník	neví	-
ekonomická situace rodiny	průměrná	špatná	dobrá	dobrá	průměrná
problémové chování doma	lhaní	lhaní, kouření, alkohol	lhaní, útěky	lhaní, útěky	lhaní, útěky
rodiče řešení policií	matka (obecně prospěšné práce - neví za co)	otec (VTOS - odmítá uvést za co)	ne	matka (VTOS - výroba a distribuce OPL)	otec (VTOS - neví za co) prarodiče (ukrývali Davida, když byl na útěku)
násilná výchova ze strany rodičů	ne	bití, zejména otec	ne	pohlavky, facky	facky

Zdroj: vlastní zpracování

10.1 Případová studie – Adam

Rodinné zázemí

Adam bydlel s matkou a nevlastním otcem v bytě, v krajském městě. Tito nebyli sezdaní. Nevlastního otce však Adam oslovuje „tati“. Biologického otce zná, ten však matku opustil, když byl Adam malý. Neví přesně, kolik mu bylo v době odchodu otce let. Občas se vídají „na ulici“, pozdraví se, ale bližší kontakt neudrží. Matka s vlastním otcem Adama také nebyli v manželském svazku.

Matka nepracuje, je doma a stará se o děti, jelikož má Adam čtyři sourozence, dva vlastní a dva nevlastní z otčímovy strany. S matkou, otčímem i sourozenci vychází dobře. Otčím podniká v kopáčských pracích, kdy má na starost další zaměstnance. Ekonomická situace byla příznivá, jezdili na dovolené, Adam měl vše, co potřeboval. O výchovu se matka s otčímem dělili, avšak dle Adama se staral více otčím. *„Já sem se domlouval s mamkou, a když jsem někam šel, tak jsem jí řekl, pak jsem jí zavolał a v pohodě. Já jsem si chtěl hodně užívat, chodit na diskotéky a tak. Mamka se bála, znala to, že si člověk něco dá, a to mně vždycky říkala, abych si dával bacha. Ale vždycky mě pustila a já ji zavolał nebo ona a tak...“* Rodiče se doma nehádali, vše řešili v klidu, ani Adama fyzicky netrestali, občas matka „zařvala“. Rodiče kouří, alkohol užívají pouze příležitostně, a to jen matka, otec ze zdravotních důvodů nepije alkohol vůbec. Na otázku, zdali byli rodiče souzeni či řešeni policií Adam uvádí: *“ Ne, ale mamka teď byla souzena, má teďka prospěšný práce. Ale nevím za co, že prej dostala nákej, nákou... něco dědila žeprej nebo něco za nějaký dědictví.“* Otec souzen nebyl.

Co se týče útěků z domova, utíkal Adam až z ústavní výchovy, která mu byla nařízena ve 13 letech. *„Já jsem byl v tom pašáku jako jo, tam jsem byl dva roky a za ty dva roky jsem prostě udělal něco a věděl jsem, že už to bude špatný, tak jsem dostal tu ochrannou výchovu, nešel jsem skrz ten soud domů, pak další výslech, dostal jsem dovolenku a nevrátil jsem se. Pak už jsem byl na útěku a věděl jsem, že je to špatný, tak sem se nevrátil. Z domova ne, utíkal jsem jen když jsem byl v ústavu, nevrátil jsem se z dovolenky. Třeba jsem byl pryč 3 měsíce.“* Matka s otčímem Adama příležitostně navštěvují. Za dobu, co mu byla

soudem uložena ochranná výchova, jej navštívili celkem čtyřikrát. Každý den jsou v telefonickém kontaktu. Po ukončení ochranné výchovy Adam předpokládá, že se vrátí domů.

Školské zařízení

Vztah Adama ke škole byl již od prvního stupně špatný. Škola jej nebavila, nerad se učil, často chodil za školu. Měl neomluvené hodiny, do školy se nepřipravoval. Tomu odpovídal i prospěch, který byl mnohdy nedostatečný. Dle tvrzení Adama v 8. třídě propadl. To bylo v době, kdy byl již ve výchovném ústavu a na známky dle svých slov „kašlal“. Ve škole měl pouze jednoho oblíbeného učitele, a to z toho důvodu, že jej „chápal. Uměl s náma reagovat jinak, věděl prostě, o co se jedná. Prostě se nás ptal, jaký máme nálady a tady tohle...“ Již před umístěním do výchovného ústavu měl Adam výchovné problémy. „Já jsem se prostě doma choval normálně, ale prostě venku jsem byl zlej darebák, jsem se furt mlátil, aji ve škole. S učitelama třeba. S jedním učitelem, já ho napadnul, já mu dal šlapák a on mě prostě, měl mě prostě zpacifikovat a zpacifikoval mě na to přísně, na to kolik mně bylo. Chytil mě prostě pod krk, to by spíš neměl. Měl mě jen přimáčknout na zemi nebo takhle.“ Rodina byla dlouhodobě vedena v evidenci OSPOD. V roce 2017 byl Adamovi soudem nařízen dohled probačního úředníka, a to z důvodu dlouhodobých výchovných problémů a záškoláctví. Taktéž měl opakovaně snížen stupeň z chování. Měl problémy se sebeovládáním, agresí, byl konfliktní, vulgární, nerespektoval matku.

Není překvapivé, že se Adam podílel také na šikaně, kdy on sám byl agresorem. Na otázku, proč šikanoval, Adam odpovídá: „Třeba já měl ráno nervy, šel jsem do té školy, mamka mě fakt poslala do té školy, aji mamka mně dala peníze na svačinu, třeba 400,- Kč, vždycky mně zbylo, tak jsem si třeba koupil krabičku, a já sem šel třeba s klukama kouřit, přišli jsme do školy o půl 9, nervy, teď tam byl borec, díval se na mě, měl jsem nervy, tak sem tam stoupl a bác ho. Já sem to věděl, že je to problém, že je to špatná věc třeba, ale já sem to prostě musel udělat.“ Respondent uvádí, že škola v rámci ochranné výchovy jej baví. Zmiňuje také, že nutnost dodržování jasně nastavených pravidel mu vyhovuje.

Vrstevníci

Jak vyplývá z rozhovoru s Adamem, měla na něj negativní vliv jeho parta. Veškerý volný čas trávil Adam s partou venku. Přiznává, že se prali, požívali alkohol, později také drogy, a kradli. *„To jsme chodili ven, mlátili jsme, sekali jsme, věděli jsme, že třeba borec prodává trávu, tak jsme mu ji zabavili.“* Doposud se stýká s kamarády z minulosti. Jeden však nastoupil do VTOS a druzí dva kamarádi z jeho party jsou umístěni s Adamem také ve výchovném ústavu, přičemž mají rovněž uloženou ochrannou výchovu.

Delikventní chování se u Adama projevovalo již před umístěním do výchovného ústavu v rámci ústavní výchovy. Na otázku, co jejich partu spojovalo, uvádí Adam: *„Každý jsme chtěli něco a každý jsme si pro to šli. Chtěli jsme peníze. My jsme svoje peníze měli, ale to bylo málo. A věděli jsme, že když se spojíme, tak je můžeme mít. My jsme byli takoví, že by to do nás ani nikdo neřekl, že jsme takový. A třeba jsme věděli, že ten prodává trávu, tak jsme šli a podrazili mu nohy.“* Za loupežné přepadení mu byl soudem uložen dohled probačního úředníka, společensky prospěšná činnost ve výměře 40 hodin a povinnost doučování. Jelikož se jeho chování rapidně zhoršovalo, byl usnesením soudu umístěn do diagnostického ústavu a následně do dětského domova se školou.

Adam kouří tabák pravidelně od 10 let. Přibližně od 11 let k tabáku přidal i kouření marihuany. *“To sem hulil pravidelně tak rok. A pak už jen o víkend, to jsme pak viděli ostatní, jak to hulí, tak jsme měli různý zkušenosti, tak jsme to různě zkoušeli, přes flašky, to je silnější. Potom jsem bydlel mimo Brno, tak jsem to potom přestal kouřit. To bylo hlavně v Brně.“* Zkušenosti má také s alkoholem, ale jak sám uvádí, i přesto, že jej poprvé zkusil asi kolem 10 let věku, alkohol si dává pouze příležitostně. Toto jeho tvrzení je následně rozporováno v otázce výzkumníka, kdy se poprvé dopustil kriminálního jednání. Na tuto otázku Adam odpovídá: *“Ty vole to asi od malička, prostě páchám už od malička, pane. Asi od těch 10 let. Rvačky, ukradl jsem chlast. Pak když jsme byly větší, tak jsme jezdili ožralí autama, jezdili jsme za holkama.“* Bohaté zkušenosti má také s drogami. *„Mám zkušenosti s perníkem, ten jsem bral. Pak jsem zkusil extázi, i kokain jsem*

zkusil. Ten perník byl každé pátek, když byla nějaká hauska. To bylo od těch 15 let.“

Trestnou činnost páchal Adam často pod vlivem alkoholu nebo drog. *“Třeba když jsme chtěli perník, tak na to jsme měli ze svýho, to jsme se třeba složili, koupili si třeba gram. Ale pak jsme si řekli ty vole, proč za to platit. A to jsme pak věděli, kdo prodává třeba trávu nebo kupovali jsme od něho, tak to jsme pak šli proti němu a třeba jsme mu to zabavili. Třeba to řízení auta, tak kluci řídili třeba ožralí.... A ty? Já? Já taky...nafetovanej.“* Loupežná přepadení, která Adam páchal převážně po nařízení ústavní výchovy, jej přivedla až do vazby, ve které mu byla soudem po dvou měsících uložena ochranná výchova.

Uloženou ochrannou výchovu vnímá Adam jako pomoc ze strany soudu, která mu byla nabídnuta. Jak Adam zmiňuje, velká zkušenost pro něj byl pobyt ve vazební věznici, kde údajně *„otočil úplně stránku“* a svého jednání lituje. Ochranná výchova byla Adamovi dle jeho sdělení uložena za těžké ublížení na zdraví. *“Já jsem se porval. Těžký ublížení na zdraví. Já sem mu vzal jeden orgán z břicha. Já jsem mu jednou napálil a on spadnul na pařez a museli mu odebrat jeden orgán. On byl boxer. Za to jsem dostal ochranku.“*

Na základě spisové dokumentace však bylo zjištěno, že Adamovi byla uložena ochranná výchova za opakované pohlavní zneužití dle § 187 odst. 1 tr. zákoníku, kdy první skutek byl z důvodu věku Adama pravomocně odložen a na základě druhého útoku mu již byla uložena ochranná výchova. Dále bylo zjištěno, že v době, kdy se rozhodovalo o uložení ochranné výchovy, byl Adam vyšetřován ještě pro podezření ze znásilnění.

DVO1: „Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na kognitivní úrovni?“

Respondent Adam nebyl s problematikou protiprávního jednání příliš dobře seznámen. Z rozhovoru s mladíkem plyne, že nezná rozdíly mezi jednotlivými právními pojmy obsaženými v problematice protiprávního jednání, neví, kde by hledal soupis všech trestných činů. Zpočátku neměl velké povědomí ani o možných důsledcích plynoucích z páchané kriminality. O možnosti uložení

ochranné výchovy nevěděl. Jak sám uvádí, vnímá ji však v mnohém jako pozitivní akt. „*Já si myslím, že mně to museli dát, prostě. Já si myslím, že to udělali dobře, dali mně šanci ještě.*“

I přes nedostatečnou znalost problematiky kriminality mládeže a jednotlivých možných důsledků z ní plynoucích, vnímá Adam tuto problematiku jako něco, čemu je třeba se vyvarovat. Chápe, že se jedná o negativní, nemorální a nebezpečnou činnost, a to i přes skutečnosti, že dle psychologického vyšetření má inteligenci v pásmu lehké mentální retardace. I přesto se jí však sám dopouštěl. Dalo by se tedy říci, že teoretické znalosti Adama o problematice protiprávního jednání jsou nízké, téměř nulové. Tzv. selským rozumem je však přesto mladík schopen poznat, že se jedná o nežádoucí činnost. Oproti nedostatečné teoretické znalosti Adama o protiprávním jednání by se dalo říci, že v praktické rovině se orientuje podstatně lépe. Z vlastních zkušeností a zkušeností jeho přátel, kteří rovněž páchali nejrůznější protiprávní činy, získal dobré povědomí o konkrétní podobě jednotlivých možných činů. Zkušenost jej naučila také možným důsledkům, například ve formě již zmíněné uložené ochranné výchovy.

DVO2: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na emocionální úrovni?*“

Druhá dílčí výzkumná otázka se zabývala postoji respondentů na emocionální úrovni. Tato otázka je tedy zaměřena na jejich prožívání spojené s jejich protiprávním jednáním v minulosti. Z výpovědi Adama vyplývá, že má se svým protiprávním jednáním spojeny jak pozitivní, tak negativní emoce. Ty negativní se odrážejí v jeho výpovědi, kdy sám připouští, že „byl darebák“. Mladík si sám uvědomuje negativní nádech svého jednání a pravděpodobně jej sám také lituje. Toto mé tvrzení může podpořit také fakt, že dle Adamovy výpovědi se překvapivě s jeho protiprávním jednáním pojí také pozitivní emoce. A to ne v tom smyslu, že by mu páchaní těchto nemorálních činů přinášelo vnitřní uspokojení. Ale naopak vnímá pozitivně spíše až důsledek plynoucí z jeho protiprávního jednání, tedy následné uložení ochranné výchovy. Adam jej totiž vnímá jako jakousi druhou šanci, která mu byla nabídnuta.

V případě emocionální složky postoje můžeme dále konstatovat, že Adamovo jednání bylo vedeno touhou si užívat za každou cenu. A to i za cenu páchání protiprávní činnosti či nerespektování jakýchkoliv norem, nařízení či autorit. *„Chtěl jsem si užívat, tak jsem si užíval“*, tvrdí Adam. Trávení volného času bez jakékoliv pozitivní náplně vedlo k rozvoji sociálně – patologického chování, přičemž toto chování vnímal Adam pozitivně. Toto jednání jej zpočátku plně uspokojovalo, avšak postupně se kulminovalo do fáze, kdy bylo nutné Adamovi nařídit ústavní výchovu.

Po nařízení ústavní výchovy toto opatření nerespektoval, kdy neustále z ústavu utíkal a dopouštěl se dál trestné činnosti. Z jeho výpovědí je patrné, že si nepřipouštěl, že by za svoje jednání mohl být nějak výrazněji postižen. V důsledku páchání trestné činnosti byl však Adam vzat na vazbu. Zkušenosti s vazbou popisuje Adam slovy: *„Byl jsem totiž na vazbě, tam viděli, jak se chovám a když jsem viděl, jak to tam chodí, tak tam jsem se úplně změnil, tam sem otočil úplně stránku.“* Jak již zmiňuji výše, v této fázi začal Adam pojit pozitivní vnímání s důsledky svého jednání, a ne s výhodami, které mu trestná činnost doposud přinášela. Následně mu byla uložena ochranná výchova. Svého jednání zpětně lituje a uvědomuje si, že ochranná výchova je pro něj poslední šance na nápravu. Ochranná výchova má na Adama pozitivní vliv k přístupu ke vzdělání a práci. Na otázku, zdali si respondent myslí, že je pro něj škola důležitá odpovídá: *„Říkal jsem si, že ne, ale zas ty zednický práce, tohle je pro mě důležitý, můj taťka taky podniká, dobrý... Budu dělat zedníka. Dřív sem to nevěděl, já se štítil práce, oblíct montérky, zašpinit se... ale teď už ne.“*

DVO3: „Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na konativní úrovni?“

Tato část se zaměřuje na zodpovězení třetí dílčí výzkumné otázky z pohledu Adama. Třetí otázka se zabývá postoji respondentů na konativní neboli behaviorální úrovni. Zaměřuje se tedy na konkrétní způsoby provádění protiprávního jednání jednotlivých mladistvých. Z výše uvedeného jasně vyplývá, že právě vliv party a způsob trávení volného času mělo na delikventní jednání

Adama nejzásadnější vliv a bylo hlavní příčinou jeho kriminálního jednání. Společně s vrstevníky páchal trestnou činnost, zejména za účelem opatření si peněz na drogy a cigarety. Tato situace se nezlepšila ani po nařízení ústavní výchovy, kdy se při opakovaných útěcích vracel do svého bydliště, ke svým známým, se kterými se opět dopouštěl trestné činnosti. Tomu, že se jedná o rizikový kolektiv, nasvědčuje i fakt, že někteří jeho známí jsou již ve VTOS a část kamarádů má také uloženou ochrannou výchovu. Zajímavý je nesoulad mezi konkrétní výpovědí Adama a analýzou spisové dokumentace. Adam sám uvádí, že jeho nejzávažnějším prohřeškem bylo těžké ublížení na zdraví. Jak již však bylo zmíněno výše, na základě spisové dokumentace bylo zjištěno, že Adamovi byla uložena ochranná výchova za opakované pohlavní zneužití.

Sklony k delikventnímu jednání má Adam již od mládí. Jak sám uvádí, závadové chování ve formě krádeží, rvaček a pití alkoholu se u něj projevilo již v 10 letech. I přesto, že rodiče Adama spolu nežijí a matka žije s druhem, neměl tento fakt vliv na Adamovo chování, jelikož s otčímem žije již dlouhodobě, vychází spolu dobře a nevlastní otec měl zájem o jeho výchovu. Možným faktorem, který mohl ovlivňovat Adamovo chování být laxní přístup matky ve výchově a vzdělávání a možnost trávení volného času se závadovými kamarády.

Další důležitý faktor, který ovlivnil život Adama, bylo školní prostředí. U Adama bylo problematické již od prvopočátku. Škola jej nebavila, měl velké množství neomluvených hodin, propadal, měl sníženou známku z chování a dle jeho slov na školu „kašlal“. V mnoha situacích se u Adama projevovala agresivita, byl impulzivní, často napadal spolužáky, konflikty měl dokonce i s učiteli, které se neobával i fyzicky napadnout. Naprostá lhostejnost k plnění školních povinností a nedůslednost ze strany rodičů měly jistě vliv na jeho delikventní chování.

10.2 Případová studie – Boris

Rodinné zázemí

Boris vyrůstal od raného dětství do 10 let v Klokánku. Jedná se projekt Fondu ohrožených dětí, jehož cílem je nabídnout dětem namísto ústavní výchovy přechodnou rodinnou péči na dobu, dokud se nemohou vrátit zpět do své rodiny. Důvod, proč byl Boris již od narození umístěn do Klokánka, se ze spisové dokumentace nepodařilo zjistit. Boris sám o tom odmítá mluvit. Od 11 let byl zpět v rodině u matky a otce. Rodiče byli sezdaní. Bydleli v rodinném domě. Oba jsou nezaměstnaní, což se projevovalo i v ekonomické situaci rodiny, kdy rodiče pobírali různé sociální dávky. Dle sdělení Borise byla ekonomická situace rodiny natolik špatná, že mnohdy neměli „*pomalu co jíst*“. Výchova byla poskytnuta Borisovi v rámci Klokánku. Později, kdy, již byl u rodičů, byl otec ten, který „vládl tvrdou rukou“. Matka byla mírnější. V tomto se odrážel i vztah k rodičům, kdy s matkou vycházel dobře, dobrý vztah měl i se sourozenci, kterých má 6, konkrétně 4 vlastní a 2 nevlastní z otcovy strany z předchozího vztahu.

Konflikty a špatný vztah má ovšem s otcem, který značně pil, a to byl důvod, proč s ním nevycházel. „*Táta moc pil, a když třeba večer přišel, když jsem spal, tak začal dělat bordel, vzbudil mě a dal mně třeba facky. Teď už taťka poslední dobou nepije, tak rok, dva. Ale dřív když měl náladu, tak si vypil, třeba když přijela starší sestra, tak šli do hospody a popili si. Ale on se pak neuměl chovat, když byl pak na chlastu. Pak třeba došel a dělal bordel.*“ Rodiče se často hádali, ale jak tvrdí Boris, spíše kvůli malichernostem. Přísná výchova ze strany otce se projevovala i ve skutečnosti, že svým rodičům často lhal. „*Já měl třeba povolený jít ven, kdy jsem měl určenej přímo čas, kdy mám dojít a když jsem přišel třeba o 10 minut později, tak sem měl hned zaracha. Třeba když jsem přišel ze školy a měl jsem poznámku, tak jsem zalhal, jak to bylo.*“ To mělo za důsledek, že jej otec často fyzicky trestal. „*Jo, táta. Hodně. Jako mamka občas, takový ty výchovný... vařečkou. A táta to bral polopatě, to bylo jedno, co měl při ruce. Tomu to bylo jedno. To bylo hlavně za ty poznámky.*“

Na otázku, jestli byli rodiče ve VTOS, Boris uvádí, že otec byl vícekrát. Matka nikdy. Za jakou trestnou činnost byl otec ve VTOS odmítá Boris odpovědět. V době, kdy byl Boris u rodičů, nikdy neměl potřebu utíkat z domova. *„Neutíkal jsem. Pak až když jsem byl na ... (název výchovného ústavu). Tam jsem už neměl mámu, tam byli jen vychovatelé, to byli prostě cizí lidi a tam už jsem si pak dělal, co jsem chtěl. Doma jsem neměl potřebu utíkat.“* Rodiče Borise ve výchovném ústavu nenavštěvují, ale pravidelně si s nimi každý den telefonuje. Kdo však Borise pravidelně navštěvuje, je jeho starší sestra. S touto je již domluven, že v době, kdy mu bude ukončena ochranná výchova, půjde bydlet k ní. Jelikož je vedoucí restaurace a Boris studuje učební obor kuchař – číšník, rád by pracoval u ní, vydělal si peníze na podnájem a osamostatnil se.

Školské zařízení

Vztah ke škole a studiu měl na základní škole jako běžné dítě. Boris uvádí, že do 5. ročníku základní školy měl vyznamenání. V 6. ročníku propadl a musel jej opakovat. Poté měl až do 9. ročníku opět vyznamenání. Jako důvod, proč v 6. ročníku propadl, Boris uvádí, že to bylo z důvodu častého stěhování rodiny a neměl čas se učit. I přesto, že neměl nikdy zhoršenou známku z chování, tak již na základní škole měl právě v 6. ročníku výchovné problémy, kdy měl zameškané hodiny, často se pral, nadával učitelům, byl k nim vulgární.

První zkušenost se šikanou měl až ve výchovném ústavu v rámci ústavní výchovy, kam byl umístěn ve 14 letech. Na otázku, jestli se setkal se šikanou, tak se Boris směje a uvádí: *“Já?? Ne...(smích)...Oni jo, já ne. Ke mně by si to nikdo nedovolil. Já jsem šikanoval, jako nechlubím se tím... Jako já sem dělal hrozný věci. Jako ve škole jsem nešikanoval, až na ... (název ústavu) a tady.“* Šikanu přiznává i v rámci ochranné výchovy v ústavu, kdy uvádí, že *„si potřeboval ze začátku udělat jméno, jinak by to na něj každý zkoušel, tak jako v každém pastáku, s tím se musí každý srovnat.“*

Budoucnost vidí Boris pozitivně a uvědomuje si, že je pro něj škola důležitá. Chce dostudovat učební obor a následně jít pracovat k již zmíněné sestře. Když

si představíš, že je ti 25 let, co by sis přál? „*To, co jsem neměl od rodičů, co mně nedali, tak to bych chtěl pro svoje děti, pro svou ženu. Očekávám od toho života prostě co nejvíc, chci si ho udělat hezký. Třeba ve 30 chci mít rodinu, a když chci mít rodinu, tak chci mít plně zařízenej barák, jak pro sebe, tak pro moji ženu a rovnou pro moje děti, chci mít na účtu minimálně milion. A vím, že to bude těžký, ale já vím, že se k tomu propracuji, já na to mám, já jsem pracovitý člověk, vím, že to dokážu, chci mít úspory, auto, normální život.*“

Vrstevníci

Volný čas, v době, kdy byl v péči rodičů, trávil s kamarády venku. Boris se více bavil s děvčaty. Problémy s návykovými látkami začaly kolem 13. roku, kdy s partou každý pátek začal kouřit cigarety. O rok později již užíval příležitostně i marihuanu, kterou v současné době kouří i v rámci dovolenek z ochranné výchovy. „*Marihuanu si občas dám. Jako když jsem doma, tak taky si dám. Třeba když jsem doma, tak si taky zahulím denně tu skleněnku, ale nevypadám na to. Spíš, když jdu v pátek, tak si zahulím, abych měl dobrou náladu. Kouřím od 13, marjánku jsem zkusil tak od 14–15 let. Kouřil jsem tak půl krabičky denně.*“ O víkendech užívali v partě i alkohol, který začal konzumovat pravidelně od 15 let. Cigarety, alkohol i marihuanu měl vždy od kamarádů z party. Zkušenosti s tvrdými drogami Boris nemá. Na otázku, s kterými dalšími drogami experimentoval, Boris rezolutně odpovídá: „*Neberu. Nikdy jsem to ani nezkusil. Ani to zkusit nechcu. Když to tady vidím...*“

Trestnou činnost začal páchat, až když byl umístěn do výchovného ústavu kolem 15. roku věku. Na útěku s dalšími chovanci z výchovného ústavu páchali různorodou trestnou činnost. Od loupežných přepadení, přes krádeže, ublížení na zdraví, výtržnictví, vandalismus, sprejerství. Jako příčinu, z jakého důvodu Boris páchal trestnou činnost, uvádí: „*Já jsem byl na těch ... (vých. ústav) a potřeboval jsem peníze a řekl jsem matce a ta mně nic neposlala, protože sama neměla a já jsem chtěl jet za svojí ženou. Prostě, když jsme šli ven, tak jsme potřebovali peníze, tak jsme něco udělali.*“ Odcizené věci dále prodávali a následně za

získané peníze kupovali cigarety, marihuanu a některé peníze si Boris nechával na cestu za přítelkyní.

Boris, který byl v době rozhodování soudu ve výkonu vazby, byl odsouzen za provinění znásilnění dle § 185 odst. 1, 2 písm. a), 3 písm. a) tr. Zákonníku, a loupež podle § 173 odst. 1 tr. zákoníku ke společnému úhrnnému trestnímu opatření odnětí svobody v trvání 30 měsíců s podmíněným odkladem na zkušební dobu v trvání 3 roků, dále mu bylo uloženo výchovné opatření – dohled probačního úředníka a ochranné opatření – ochranná výchova.

DVO1: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na kognitivní úrovni?*“

Znalost problematiky kriminality je u Borise výrazně lepší než u předchozího respondenta. Je si vědom toho, že trestní odpovědnost je u nás od 15 let, alespoň ta částečná. Ví, že veškeré trestné činy jsou uvedeny v zákoně. Je možné tedy konstatovat, že na teoretické úrovni má druhý respondent obecné povědomí o problematice. V době, kdy začal páchat delikventní činnost, si toto svoje jednání neuvědomoval a nepřipouštěl si, že by z něj mohly plynout nějaké důsledky. Po nařízení ústavní výchovy jeho rizikové chování gradovalo, často z ústavu utíkal, jak sám uvádí, dělal si, co chtěl. Na základě vlastních zkušeností tak Boris získal větší povědomí o problematice protiprávního jednání a praktické zkušenosti.

DVO2: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na emocionální úrovni?*“

Ve DVO2 jsem se zabýval postojem mladistvého Borise k jeho delikventnímu chování na emocionální úrovni. Domnívám se, že právě rodinné prostředí bylo u Borise velmi výrazným faktorem, který ovlivnilo jeho chování v budoucnu. Boris má za sebou složitou osobní historii. Už jen fakt, že byl do 10 let v náhradní péči výchovného zařízení Klokánek, musel mít negativní vliv na psychický vývoj respondenta, jelikož i přes veškerou snahu pracovníků, tito nemohou nahradit rodičovskou lásku. I přes tyto problémy výzkumník cítil, že má vytvořený silný

vztah k matce, která mu velmi chyběla v době, kdy byl umístěn do výchovného ústavu a taktéž má pozitivní vztah k ženám, kdy o svých přítelkyních se vždy vyjadřoval slovním spojením „má žena“.

Ke konkrétní protiprávní činnosti má respondent ambivalentní postoj. Na jednu stranu například uvádí, že drogy vnímá negativně, na druhou stranu například kouření marihuany vnímá jako něco běžného, tedy v podstatě pozitivně. Šikánování jiných mladistvých nevnímá v podstatě ani pozitivně, ani negativně. Šikánu z pozice agresora vidí spíše jako určitou nutnost k vytvoření si silného postavení v kolektivu. Velmi podobná je situace také v případě krádeží. I tyto Boris dle výpovědí nejspíše považuje za nutný krok, který byl v podstatě nevyhnutelný. Vysvětluje si jej tak, že v situacích, kdy neměl peníze, neměl jinou možnost než krást.

Na otázku ohledně útěků z domova respondent uvádí: *„Neutíkal jsem. Pak až když jsem byl ... (název ústavu). Tam jsem už neměl mámu, tam byli jen vychovatelé, to byly prostě cizí lidi a tam už jsem si pak dělal, co jsem chtěl. Doma jsem neměl potřebu utíkat.“*

Negativně Boris vnímá svůj vztah s otcem, který nadměrně užíval alkohol a často Borise fyzicky trestal. Negativní emoce se tedy u Borise pojí s jednou z možných příčin jeho protiprávního jednání. Že by mohlo jít o jednu z příčin, si však nejspíše neuvědomuje. Otec, který byl opakovaně ve VTOS nebyl pro respondenta pozitivním vzorem. Taktéž špatná ekonomická situace rodiny a časté hádky mezi rodiči vedly k sociálně – patologickému chování u Borise ve formě užívání alkoholu, kouření cigaret, marihuany a častému lhaní. Toto jeho chování může být určitou formou „útěku“ z reality denních konfliktů v rodině. Jak sám Boris uvádí, marihuanu kouřil, aby mu bylo dobře a měl dobrou náladu. Zásadní zkušeností a obratem v jeho chování, bylo dle sdělení Borise taktéž umístění do výkonu vazby, kde pobýval přes dva měsíce, a již se do vězení nechce dostat. To, že mu byla soudem uložena ochranná výchova, vnímá jako poslední šanci, která mu byla nabídnuta a této šance chce využít. V tomto jej vede touha po dostudování oboru kuchař – číšník, který jej baví. Následně má domluvené pracovní místo u sestry v restauraci a chce žít, *„jako normální člověk.“*

Pozitivní emoce Boris pojí s očekáváním do budoucna. Umístění do ochranné výchovy mladík vnímá jako rozhodující bod pro nový začátek. „Očekávám od toho života prostě co nejvíc, chci si ho udělat hezký. Třeba ve 30 chci mít rodinu a když chci mít rodinu tak chci mít plně zařízenej barák jak pro sebe, tak pro moji ženu a rovnou pro moje děti, chci mít na účtu minimálně milion. A vím že to bude těžký, ale já vím, že se k tomu propracuji, já na to mám, já jsem pracovitý člověk, vím, že to dokážu, chci mít úspory, auto, normální život.“

DVO3: „Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na konativní úrovni?“

Konativní složka postoje vypovídá v podstatě o tendenci k určitému jednání či chování. Z případové studie Borise vyplývá, že nejvýraznější vliv na jeho páchaní protiprávní činnosti mělo odtržení z rodinného prostředí, zejména z náruče matky, ke které měl vybudován velmi silný vztah a taktéž neutěšený vztah k otci. Následně byl výrazně ovlivněn ostatními chovanci, se kterými byl umístěn do výchovného ústavu v rámci ústavní výchovy. Vliv těchto dalších delikventních mladistvých měl za následek, že na útěcích se dopouštěl různorodé, závažné trestné činnosti, zejména krádeží a loupežných přepadení. Je pravda, že k sociálně-patologickému chování docházelo i před umístěním do ústavní výchovy, kdy s kamarády pravidelně o víkendech pil alkohol, kouřil cigarety a později i marihuanu. Jiné drogy jej naštěstí nezlákaly, kdy uvádí, že tyto nebere. „Neberu. Nikdy jsem to ani nezkusil. Ani to zkusit nechcu. Když to tady vidím... „

I v Borisově případě vyvstává skutečnost, kdy i druhý respondent uvádí, že ochranná výchova mu byla uložena za provinění loupeže dle § 173 odst. 1 tr. zákoníku. Toto je pravdivé tvrzení, nicméně vedle loupeže mu byla uložena ochranná výchova také za znásilnění dle § 185 tr. zákoníku. Z jakého důvodu tuto skutečnost Boris před výzkumníkem zatajil, je spíše otázkou.

10.3 Případová studie – Cyril

Rodinné zázemí

Cyril se narodil do rodiny, kde vlastní otec s matkou nebyli v manželském svazku. Bydlel v rodinném domě spolu s dalšími 6 sourozenci, se kterými vycházel dle svých slov skvěle. Pět Cyrilových sourozenců je vlastních. Jednoho polovlastního bratra má otec z předchozího vztahu. Otec je vyučený zedník a matka je vyučená obuvnice, ale v tomto oboru nikdy nepracovala. Je v invalidním důchodu a přivydělávala si úklidem na základní škole. I přesto, že má hodně sourozenců, na ekonomické situaci rodiny se to negativně neprojevovalo a jak tvrdí Cyril, vždy měl, co chtěl, nebo co potřeboval. *„Milionáři jsme nebyli, ale tak běžná finanční situace.“*

Na výchově Cyrila se podíleli oba rodiče stejnou měrou. Způsob výchovy rodičů charakterizuje Cyril slovy: *„Bylo to na domluvě. A za to jsem asi nerad, že to tak bylo, měli být přísnější. Protože to, co jsem si k nim dovolil, to jsem asi neměl, že jsem se dostal do pastáku, protože v mé rodině se nedostal nikdo, že by se dostal do zařízení. Že jsem se sem dostal, bylo moc. Od rodičů jsem cítil tu výchovu jako skvělou, že o mě stáli, že o mě pečovali, že jsem dostal všechno, co jsem chtěl, dostal jsem se na kroužky, měl všechno zařízený...“* Cyril rodičům často lhal, a to i přesto, že v nich měl oporu, rodiče jej nikdy nebili a snažili se mu vycházet maximálně vstříc. Dle Cyrilových slov lhaní rodičům začalo někdy kolem 13. roku. *„Jo. Třeba když zjistili, že jsem kouřil, tak jsem jim lhal. Nebo občas jsem lhal, že někde jsem, ale byl jsem jinde. Ale to bylo, než jsem se dostal do ústavu. Ted', když jsem byl už starší, tak třeba jsem chtěl za nějakou holkou...“*

Rodiče neměli nikdy problémy se zákonem či policií. Cyrila pravidelně navštěvují v ústavu, jsou také v častém telefonickém kontaktu. Kromě lhaní se na vztahu s rodiči podepsaly také Cyrilovy časté útěky z domova. *„Ty občas byly. Poprvé byl 19. 2. 2019. To sem zrovna nastoupil druhý den do diagnostáku. A předtím u rodičů, když mě dali pryč a byl jsem třeba u bráchy a hádal jsem se s rodičama, tak to jsem odešel třeba 2 - 3x. Párkrát jsem se vrátil sám a asi 1 - 2x“*

mě přivezli policajti.“ Tomu, že nemá s rodiči vážněji narušený vztah, odpovídá i fakt, že po ukončení ochranné výchovy plánuje, že se k nim domů vrátí.

Školské zařízení

V rámci prvního stupně základní školy neměl Cyril významnější výchovné či vzdělávací problémy. Bavil jej český jazyk a dějepis. Naopak anglický jazyk, matematika a fyzika, patřily k jeho neoblíbeným předmětům. Potíže nastaly koncem 5. třídy, kdy se u Cyrila začalo projevovat zhoršení chování ve formě rvaček, záškoláctví a občasných krádeží. Od této doby byla rodina v péči OSPOD. Od 5. třídy ZŠ byl Cyril v evidenci kurátora pro děti a mládež z důvodu jeho problémového chování ve škole. Toto jeho jednání mělo za následek, že byl umístěn do diagnostického ústavu a následně do výchovného ústavu. V roce 2019 mu byla nařízena ústavní výchova. Adaptace na výchovný ústav byla pro Cyrila velmi obtížná, jelikož se zpočátku stal obětí šikany. *„Tak já jsem si šikanu zažil. Aji fyzickou, aji psychickou. Někdo mě zmlátil, nutil do něčeho, co jsem nechtěl. Ale to netrvalo dlouho. To bylo v rámci ... (název ústavu), jako že to na mě zkoušeli, než jsem se rozkoukal.“* V rámci ústavní výchovy však i nadále ze zařízení utíkal, což byl důvod pro uložení ochranné výchovy soudem. *„Ústavní výchovu jsem měl za záškoláctví, a to bylo různý... že jsem se rval ve škole, nějaká krádež. To bylo ta ústavní a ochrannou jsem dostal za ty útěky. Ty problémy byly už před tím, a pak jsem šel ... (název ústavu). Nevím, čím to bylo, co bylo příčinou. Nedokážu si to vysvětlit.“*

I přes veškeré komplikace v rámci školní docházky na vzdělání nezanevřel a uvádí, že škola je důležitá pro každého. Dle chlapce je to důležitý základ do života. Po dokončení základní školy nastoupí v rámci ochranné výchovy do učebního oboru zedník a má vizi, že se i zednickými pracemi bude v budoucnu živit.

Vrstevníci

Vrstevníci a kamarádi z doby před umístěním do výchovného ústavu se nejeví, jako příčina delikventního chování u Cyrila. *„Kamarádi taky dobrý, vidáme*

se. *Já nejsem ten typ, že by mě stáhli kámoši. Spíš ti kámoši mě od toho odtrhávali, pomáhali mně, abych to nedělal. To jsou dobrý kámoši, kteří mě nestáhli k ničemu, oni mě právě spíš vždycky odrazovali, abych nedělal blbosti.*“ V Borisově partě byli i jeho bratřenci. Hráli hokej, fotbal, chodili ven, nebo rybařit. Cyril se také s otcem věnoval motorkám – veteránům. Tento koníček jim zůstal dodnes.

Cyril uvádí, že je silný kuřák. *„Kouřím. Jako já si marjánku zakouřím, ale nedělám v tom nějaký rozdíl. Kouřím třeba od té 4. – 5. třídy. Od těch 11 let. Ted'ka třeba 8 cigaret. Ale když jsem doma, tak třeba 2 krabičky. Denně. Ve škole jsem se k tomu dostal. To bylo s kamarádama.“* Další zkušenost s drogami má v podobě lysohlávek, s těmi experimentoval jednou. Tvrdé drogy nezkusil. *„Jak jsem říkal, trávu jo, ale tvrdý jsem ještě nezkusil. Pervitin jsem jako nezkusil. Houby jsem zkusil jednou, ale extázi... z toho mám respekt ještě. To mně připadá prostě zbytečný.“* Kdo respondentovi poskytoval marihuanu, odmítá sdělit.

Trestnou činnost páchal často na útěku z výchovného ústavu s ostatními chovanci. Většina protiprávní činnosti byla ve formě krádeží, kdy často pro sebe ukradli lahev alkoholu, kterou společně zkonsumovali. Jak Cyril znovu opakuje, sám si nedokáže vysvětlit, z jakého důvodu utíkal z ústavu a následně páchal protiprávní činnost. Na otázku, zda vnímá ochrannou výchovu spíše jako trest, nebo jako pomoc, která mu byla nabídnuta, odpovídá: *„Tak asi od každýho trochu, protože na tý ústavní výchově, tak jako to není nic jinýho, jako na tý ochrance je to takový... se prostě se udělá, řeknu špatně... píčovina nebo něco a je to v prdeli. Prostě se udělá přestupek nebo něco venku nebo tak a prostě se to víc řeší než u těch ústavkářů. A ještě když je těm klukům nad 15 let, tak je to úplně jiný. Když něco udělá... 13letej kluk a 16letej kluk, tak se to řeší úplně jinak.“* Svého jednání však Cyril zpětně lituje a je si vědom, že mu byla ochranná výchova uložena zejména za *“zbytečné“* útěky.

I přesto, že Cyril opakovaně zmiňuje, že ochranná výchova mu byla uložena za útěky, prostudováním rozsudku okresního soudu bylo zjištěno, že ve skutečnosti mu byla uložena za čin jinak trestný krádeže podle § 205 odst. 1 písm. a), b) tr. zákoníku, a činu jinak trestného poškození cizí věci podle § 228 odst. 1

trestního zákoníku, kdy se jako spolupachatel vloupal do benzinové stanice v době, kdy byl na útěku z ústavní výchovy. V době rozhodování o uložení ochranné výchovy byl Cyril dále vyšetřován pro čin jinak trestný ublížení na zdraví a již byly zahájeny úkony trestního řízení pro čin jinak trestný pohlavního zneužívání.

Na základě těchto skutků podstoupil Cyril vyšetření v pedagogicko – psychologické poradně na základě žádosti soudu. Soud navrhuje napomenutí s výstrahou, za to, že se opakovaně dopustil činu jinak trestného. Dle závěru odborného vyjádření se jeví, vzhledem k probíhající ochranné výchově, napomenutí s výstrahou jako postačující. V dané věci soud ještě nerozhodl.

DVO1: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na kognitivní úrovni?*“

V odpovědi na první dílčí výzkumnou otázku je třeba zmínit, že respondent má poměrně dobré teoretické povědomí o důsledcích plynoucích z protiprávního jednání. Jak sám uvádí, chápe, jak právní systém pohlíží na věkové rozdíly u pachatelů protiprávní činnosti. „*A ještě když je těm klukům nad 15 let, tak je to úplně jiný. Když něco udělá 13letý kluk a 16letý kluk, tak se to řeší úplně jinak.*“ Ví také, od jakého věku je člověk trestně odpovědný. Sám si také uvědomuje, že činnost, které se v minulosti dopouštěl, je trestná. Není však již schopen reflektovat důvody, které ho k této činnosti vedly. „*Ty problémy byly už před tím, a pak jsem šel na ... (název ústavu). Nevím, čím to bylo, co bylo příčinou. Nedokážu si to vysvětlit.*“

DVO2: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na emocionální úrovni?*“

Ve DVO2 jsem se zabýval postojem respondenta k jeho delikventnímu a kriminálnímu chování na emocionální úrovni. Z rozhovoru s Cyrilem vyplývá, že si plně uvědomuje závadnost svého jednání, avšak nedokáže si vysvětlit, proč tak konal a co bylo příčinou jeho chování. Na své jednání však nyní pohlíží negativně. Na otázku výchovného stylu v rodině odpovídá: „*Bylo to na domluvě. A za to jsem*

asi nerad, že to tak bylo, měli být přísnější. Protože to, co jsem si k nim dovolil, to jsem asi neměl, že jsem se dostal do pasťáku, protože v mé rodině se nedostal nikdo, že by se dostal do zařízení. Že sem se sem dostal, bylo moc. Od rodičů jsem cítil tu výchovu jako skvělou, že o mě stáli, že o mě pečovali, že sem dostal všechno, co jsem chtěl, dostal jsem se na kroužky, měl všechno zařízení...“

Negativně tedy Cyril nahlíží také na důsledky svého jednání. Lituje toho, že ho jeho činy dostaly až do ústavního zařízení. Cyril je však rád, že i přes jeho životní problémy na něj rodiče nezanevřeli a stále jsou s ním v kontaktu. V ústavu jej navštěvují a denně si telefonují. Vedle rodičů měl i podporu ve skupině přátel v době, než byla Cyrilovi nařízena ústavní výchova. K těmto uvádí, že jsou to dobří kamarádi, kteří jej odrazovali od delikventního chování. Možnou příčinou jeho častých útěků z ústavu navíc mohl být fakt, že se zpočátku stal obětí šikany. *„Tak já jsem si šikanu zažil. Aji fyzickou aji psychickou. Někdo mě zmlátil. Nutil do něčeho, co jsem nechtěl. Ale to netrvalo dlouho. To bylo v rámci ... (název ústavu), jako že to na mě zkoušeli, než jsem se rozkoukal.“* Z celého rozhovoru s Cyrilem vyplývá, že svého jednání velmi lituje a uvědomuje si, že vzniklé problémy si způsobil sám, zejména svými útěky z ústavní výchovy. Ke svému protiprávnímu jednání tedy v současnosti Cyril zaujímá čistě negativní postoj, vnímá jej negativně. Na druhou stranu však konstatuje, že své činy již nemůže zpětně změnit. *„Jakože jedno mně to není, lituju toho, je to moje chyba, je to ale tak jak to je.“*

DVO3: „Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na konativní úrovni?“

Zjištění postoje Cyrila k jeho protiprávnímu jednání na konativní úrovni je obtížné. Existuje nesoulad mezi jeho poměrně strohou výpovědí a analýzou spisové dokumentace. Sám respondent sděluje, že ústavní výchovu měl nařízenou za záškoláctví, rvačky ve škole a občasnou krádež. Ochranná výchova mu byla poté údajně uložena za útěky z ústavní výchovy. Prostudováním spisové dokumentace a zejména rozsudku soudu o uložení ochranné výchovy bylo zjištěno, že se jedná o tzv. notorického útekáře. V době, kdy se rozhodovalo o uložení ochranné výchovy, utekl od března do prosince roku 2020 z ústavní výchovy celkem patnáctkrát. Ve škole měl velký počet neomluvených hodin, byl

agresivní vůči ostatním dětem a často se také dopouštěl drobných krádeží na svých kamarádech. Ochranná výchova byla ve skutečnosti uložena za přečin krádeže a poškození cizí věci, kdy jako spolupachatel se vloupal do benzinové čerpací stanice, kde spolu s ostatními pachateli odcizil zejména cigarety a peníze z pokladny. Ze spisové dokumentace také vyplývá, že v době rozhodování soudu o uložení ochranné výchovy Cyrila vyšetřovala policie pro čin jinak trestný ublížení na zdraví a již byly zahájeny úkony trestního řízení pro čin jinak trestný pohlavního zneužití.

Dobré sociální a rodinné zázemí nezavdávalo příčinu rizikového chování u respondenta. Taktéž vliv kolektivu, se kterým se stýkal v době před umístěním do výchovného ústavu, nepředstavoval hrozbu pro rozvoj sociálně – patologického jednání. Pro zjištění příčiny zhoršení jeho chování právě v 5. ročníku základní školy, by bylo nutné hloubkové šetření a zapojení dalších odborníků. Cyril sám uvádí, že neví, proč se choval způsobem, jakým se choval.

10.4 Případová studie – Dalibor

Rodinné zázemí

Dalibor vyrůstal u prarodičů. V dětství byl svěřen do pěstounské péče babičky a dědečka z matčiny strany. Matka jej nemohla vychovávat z důvodu drogové závislosti a svévolného přerušování léčby ze závislosti. Po určité době matka nastoupila do VTOS. Otec, který je vietnamské národnosti, žije delší dobu ve Vietnamu a o dítě dlouhodobě nejeví zájem. Nestýkají se. Jestli rodiče pracovali, Dalibor neví. Taktéž nemá povědomí o tom, jaké mají jeho rodiče nejvyšší dosažené vzdělání. U babičky a dědečka, kteří mají Dalibora v pěstounské péči, bydlel v bytě a dle jeho sdělení byla jejich ekonomická situace dobrá. Babička je nezaměstnaná, dědeček pracuje v dělnické profesi, dle výpovědi Dalibora má stavební firmu. Vedle příjmů dědečka pobírají také pěstounské dávky. I přesto, že byl Dalibor v péči OSPOD, nikdy nebyly zjištěny ze strany prarodičů žádné nedostatky v naplňování potřeb dítěte. Poté, co se matka vrátila z výkonu trestu, se jí narodil její druhý syn, Daliborův jediný polovlastní sourozenec. I přesto, že byla matka na rodičovské dovolené, o výchovu se dál starali převážně prarodiče.

V současné době je matka opět ve VTOS, ale s Daliborem udržuje písemný kontakt, občas si telefonují. Vztah s babičkou a dědečkem byl zpočátku dobrý, ale později se jeho výchovné problémy stupňovaly a prarodiče přestali chlapcovu výchovu zvládat. *„Lepší vztah jsem měl s babičkou. Já jsem měl problémy asi od 8 roků. U babičky jsem začal brát hodně peněz a tak. Děda to tak neřešil...nechával to na babičce.“* Prarodiče se kvůli Daliborovi, jeho delikventnímu chování a krádežím peněz často hádali. V těchto situacích se dědeček Dalibora více zastával, kdežto babička zastávala přísnější stanovisko. Občas dostal „výchovný“ pohlevek nebo facku. Zejména kvůli penězům také Dalibor hodně prarodičům lhal. Daliborova babička a dědeček nebyli nikdy řešeni policií či soudem. Špatný vzor měl Dalibor spíše ve své matce, kterou navštěvoval v době, kdy nebyla ve VTOS. Ve vězení byla 2x, konkrétně z důvodu krádeží, výroby a prodeje pervitinu. Případnou kriminální minulost otce Dalibor nezná.

Od 11 let začal Dalibor často utíkat z domova. „*Jo. Poprvé to bylo v 11...asi. Skrz kamarády. Já jsem třeba utekl 2x do měsíce. Třeba i na týden. Ale vrátil jsem se sám. Policajti mě nikdy nechytli. Kamarády z minulosti mám. Ale ti jsou teď hodně v tom... v kriminále. To byli stejně staří kámoši.*“ Jelikož prarodiče později nezvládali výchovné problémy svého vnuka, zažádali o jeho umístění do dětského domova se školou. Zde mu byla následně od 13 let soudem nařízena ústavní výchova.

Školské zařízení

Dalibor měl v rámci základní školy většinou průměrné hodnocení, avšak často se do výuky nepřipravoval, chyběly mu domácí úkoly a celkově jej výuka nebavila. Z tohoto důvodu mu byla přidělena školní asistentka. Dalibor vyžadoval ve škole neustálý dohled. Největší výchovné problémy začaly ve 13 letech v rámci diagnostického ústavu a pokračovaly i po nařízení ústavní výchovy ve výchovném ústavu. Zde se Dalibor často pral, byl agresivní a utíkal. Měl zhoršenou známku z chování. V diagnostickém ústavu se jeho agresivita projevila i vůči ostatním chovancům, které napadal, bil a provokoval je. Na otázku, jaký vztah má k násilí, byl respondent náhle značně nervózní a odpověděl: „*je lepší si o tom promluvit.*“ Výzkumníkovi se na základě nonverbálních znaků při komunikaci zdá, že tato odpověď je spíše sociálně žádoucí naučená fráze než skutečný názor respondenta. V rámci ochranné výchovy se Dalibor učí v oboru zedník. Sám uvádí, že škola jej zde baví. Více mu vyhovuje praktická výuka, kdy opravují různé zídky v rámci areálu výchovného ústavu. Po vyučení by chtěl jít pracovat k dědečkovi, který má stavební firmu.

Vrstevníci

Domnívám se, že parta kamarádů byla jedna z klíčových příčin delikventního jednání Dalibora. „*Když jsem byl u té babičky, tak jsme chodili s kamarádama třeba, jsme dělali blbosti, bordel venku, rvali se, kradli... ale dřív jsem hrál hodně fotbal... já jsem hrál za Vysočinu. To mě bavilo.*“ S kamarády z minulosti, pokud nejsou ve výkonu trestu, se vidá Dalibor i při svých propustkách v rámci ochranné výchovy. Jak sám uvádí, s těmito kamarády měl již hodně problémů. Byli jednou z příčin, proč začal Dalibor kouřit tabák i marihuanu. Na otázku, jestli kouří,

odpovídá: „*Jo. Marihuanu taky. Beru to stejně. Když jsem doma, tak jo. Kouřím asi od 14 let. Denně třeba 8,9... tady. Ale doma určitě víc...krabičku. Babička taky kouří. Já to viděl právě u té babičky a kamarádů, tak jsem začal taky kouřit. Tu trávu tak od 15 let... s klukama.*“ Značné zkušenosti má i s alkoholem, kdy sám přiznává, že dřív pil alkohol hodně. Zejména tvrdý alkohol, kdy vypil i láhev tvrdého alkoholu a k tomu čtyři piva. Vedle marihuany začal experimentovat i s dalšími, tvrdými drogami. Respondent uvádí, že je uživatelem pervitinu i v současné době a kladný vztah k drogám sám přiznává. „*Ty mám rád...asi dost. Právě když mně bylo 16, tak jsem začal brát perník. Když jsem doma, tak jednou za dovolenku, za víkend. Předtím to bylo skoro každéj den. Od těch 16 let беру ten pervitin, od prázdnin. Předtím jen tráva.*“ Právě drogy mu poskytli kamarádi, kteří jsou v současné době ve VTOS. Problém je, že i nadále se pohybuje v okolí uživatelů, příp. distributorů, kteří mu pervitin poskytují v rámci dovolenek z ochranné výchovy.

Ze spisové dokumentace vyplývá, že ochranná výchova byla Daliborovi uložena za loupežné přepadení a dále za krádež, kdy vykradli s dalšími chovanci, s kterými byl na útěku z výchovného ústavu, novinový stánek. Negativní vliv kamarádů a party přiznává Dalibor i v otázce, čím si myslí, že bylo jeho protiprávní jednání způsobeno. „*Skrz kamarády... sám bych to asi nedělal... To bylo hlavně z nudy, když jsme potřebovali peníze, třeba na trávu a tak...*“

DVO1: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na kognitivní úrovni?*“

Na kognitivní úrovni není Dalibor s problematikou kriminality vůbec obeznámen. Na otázku, kde jsou uvedeny všechny trestné činy, kdyby si o nich chtěl něco přečíst, odpovídá, že na policii. Většinu volného času trávil Dalibor venku s kamarády „na ulici“. Ze zprávy pracovníků OSPOD vyplynulo, že již jako nezletilý byl řešen policií, jelikož házel z hradeb kameny na projíždějící motorová vozidla. Možnost vážné dopravní nehody s případnými fatálními následky si vůbec neuvědomoval. „*Když jsem byl u té babičky, tak jsme chodili s kamarádama třeba, jsme dělali blbosti, bordel venku, rvali se, kradli..., ale dřív jsem hrál hodně fotbal...*“

já jsem hrál za Vysočinu. To mě bavilo.“ I přesto, že zájem o fotbal se mohl jevit jako vhodná volnočasová aktivita, bohužel provozoval tento koníček se stejnými přáteli, kteří na něj měli negativní vliv i mimo fotbalový klub. Na otázku, co je jako partu, s kterou se stýkal spojovalo, Dalibor odpovídá: *„Asi ten fotbal. To byli ti kamoši, co sme spolu bývali venku...Ale hodně už jsou zavření. Já s něma měl hodně už problémy...“* Ačkoliv si Dalibor uvědomuje, že na něj měli kamarádi z fotbalu a ulice negativní vliv, přesto s nimi tráví volný čas i v rámci dovolenek z výchovného ústavu. An po nařízení ústavní výchovy se jeho přístup a chování nezměnilo. Ba právě naopak. Režim ve výchovném ústavu nerespektoval, z ústavu pravidelně utíkal a na útěku se opakovaně dopouštěl protiprávního jednání. Z rozhovoru s respondentem tedy vyplývá, že na kognitivní úrovni je s problematikou protiprávního jednání obeznámen nedostatečně. Jak sám uvádí, u spousty svých prohřešků si často ani neuvědomoval jejich závadnost a protiprávnost.

DVO2: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na emocionální úrovni?*“

Ve druhé dílčí výzkumné otázce jsem se zabýval postojem respondenta k jeho delikventnímu chování na emocionální úrovni. Mentální úroveň Dalibora se jevila jako nejnižší ze všech respondentů, jeho vyjadřování bylo simplexní. Otázkou je, zdali tento stav je způsoben intelektovými schopnostmi jedince či užíváním návykových látek a alkoholu již od jeho brzkého věku. Jeho způsob chování vykazovalo výrazné odchylky od norem již v základní škole, kdy při výuce vykřikoval, nedbal pokynů vyučujících a zapomínal domácí úkoly. Později v rámci již nařízené ústavní výchovy se dopouštěl šikany vůči ostatním chovancům. *„Mlátil jsem tam ty kluky a provokoval... to bylo na těch... (název ústavu).“* Pozitivní vztah má také k drogám, které užívá od 16 let, a to i v současné době v rámci dovolenek z ochranné výchovy, kdy užívá pervitin. Z jeho výpovědí je patrné, že ke svému protiprávnímu jednání cítí vesměs pozitivní emoce. Jeho životní styl je zaměřen na dosahování uspokojení ve formě drog a zábavy. Nebezpečnost svého chování si nejspíš neuvědomuje. Výraznou měrou v tomto směru pravděpodobně Dalibora ovlivnil také vzor jeho vlastní matky. Ta je také sama uživatelkou návykových látek

a v souvislosti s touto trestnou činností byla opakovaně ve VTOS. Taktéž kouření tabáku a marihuany vnímá mladík jako normu, tedy běžnou záležitost. Protiprávního jednání se dopouštěl ještě výrazněji po umístění do výchovného ústavu v rámci ústavní výchovy. Tvrzení, že si mladík nejspíš stále neuvědomuje závažnost svého jednání podporuje také fakt, že vnímá ochrannou výchovu částečně jako pomoc, ale částečně také jako trest.

DVO3: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na konativní úrovni?*“

V této dílčí výzkumné otázce jsem se zabýval postojem mladistvého Dalibora k jeho protiprávnímu jednání na konativní úrovni. V případě Dalibora měl, vedle špatného vzoru matky a příliš benevolentního přístupu prarodičů, na jeho sociálně – patologické chování zásadní vliv kolektiv přátel, se kterými se Dalibor stýkal. Často se jednalo o starší chlapce, kteří byli, stejně jako respondent, kriminálně závadoví. Již před umístěním do výchovného ústavu spolu s partou páchal různorodou trestnou činností, užíval alkohol, kouřil cigarety a marihuanu. Později začal užívat pervitin, který užívá i v současné době na dovolenkách z výchovného ústavu. Veškerou trestnou činností a užívání návykových látek provozoval právě se závadovými kamarády, kdy někteří jsou již ve VTOS pro mladistvé. Lze konstatovat, že tito měli a stále mají zásadní vliv na Daliborovo kriminální chování a Dalibora neodradila ani skutečnost, že někteří z jeho kamarádů jsou již ve VTOS. Taktéž nerespektování pravidel a režimu ve výchovných ústavech vedlo k jeho velmi častým útěkům.

10.5 Případová studie – Emil

Rodinné zázemí

Emil vyrůstal od narození u prarodičů, a to z toho důvodu, že matce bylo v době porodu pouze 14 let a tato se o něj nebyla schopná postarat. U prarodičů žila i jeho biologická matka. Po pěti letech byl babičce svěřen do péče. Otce Emil zná, ale matka s ním není ve vztahu a často se nestýkají. V současné době je otec ve VTOS. Babičku a dědečka vnímá Emil jako svoje rodiče. Babičku oslovuje „mama“, vlastní matku oslovuje křestním jménem. Biologická matka nemá k Emilovi vybudován pevnější citový vztah, neposkytuje mu bezpečí. Celá rodina v minulosti obývala obecní nájemní byt, avšak z toho byli v Emilových 11 letech vystěhováni. Od té doby byla jejich bytová situace velmi nestabilní. Velmi často se stěhovali. Bydleli střídavě v ubytovnách, azylových domech, bytech či v rodinných domech, avšak dle zprávy z OSPOD šlo vždy o dlouhodobě nevyhovující bydlení, kdy v objektech nebylo základní vybavení. Podmínky pro pobyt dětí zde nebyly dostatečné. V současné době bydlí prarodiče v krajském městě v ubytovně. Tuto ubytovnu z osobní a místní znalosti policisty znám a mohu potvrdit, že se jedná o problémovou ubytovnu s velmi tristními podmínkami jak hygienickými, tak sociálními. Budova je absolutně nevhodná pro bydlení dětí. Prarodiče vychovávají či vychovávali další vnoučata a v současné době má také Emilova biologická matka další děti, Emilovy polovlastní sourozence.

Již od počátku svěřením do péče prarodičů, je rodina Emila vedena a sledována pracovníky OSPOD. Fakt, že ekonomická situace v rodině nebyla a dosud není dostačující, uvádí i Emil. Respondent sděluje, že i přesto, že peníze prarodiče měli, museli si občas půjčit. Na výchově respondenta se podíleli jak babička, tak i dědeček, avšak s postupem času začaly být v jejich péči shledávány nedostatky a také Emil přestal prarodiče respektovat. *„Jako byli přísní no... když byli ještě mladí, ale teď už na to nemají roky, aby mě třeba zbili. Děda je na srdce, takže on se nemůže tedka rozčilovat.“* Vzdělání své matky, ani prarodičů Emil nezná. *„Mamka (ve skutečnosti babička) má asi základku.“*

Respondentova biologická matka nepracuje a s biologickým otcem se příliš nestýkají. „Tata byl ve výkonu trestu, jakože vlastní. Ten byl třeba 5x, 6x, nevím. Prostě celý život. Taťka teď sedí. On vždycky sedí, vydrží třeba měsíc a pak se zase vrátí. Mamka nikdy neseseděla. Jednou šla se strýcem do obchodu, on tam něco ukradl, tak aby neměl problém, tak to vzala na sebe, protože byla čistá.“ Prarodiče v současné době řeší policie za skutečnost, že tito ukrývali doma Emila a jeho bratrance v době, kdy byli na útěku v rámci ochranné výchovy. Útěky chlapce byly velmi časté a dlouhodobé.

Jak Emil uvádí, z ústavní výchovy utíkal od počátku jeho pobytu. I půl roku byl v celostátním pátrání, poté jej policie dopadla a on opět obratem z ústavu utekl. Také lhaní bylo u Emila na denním pořádku. „Lhal. Prostě jsem fetoval a když jsem šel spát, měl jsem na sobě ledvinku, tak babička našla buchnu a já jí tvrdil, že to není moje, že to je kamaráda a takový... Hlavně skrz ty drogy.“

Školské zařízení

Od počátku povinné školní docházky měl Emil špatné studijní návyky. Neplnil si domácí úkoly, do školy chodil nepřipravený, neměl o učivo zájem, často vyrušoval a jeho chování bylo velmi problematické. Emil uvádí, že závažnější problémy v chování začaly kolem 10. – 11. roku věku, kdy začal chodit za školu. Ze zprávy OSPOD vyplývá, že ve školním roce 2017/2018 navštěvoval 5. třídu ZŠ a ke konci ročníku měl 110 neomluvených hodin. Musel tedy ročník opakovat. Do školy prakticky vůbec nechodil, dopouštěl se masivního záškoláctví a začala se postupně projevovat i trestná činnost. I přesto, že úspěšně absolvoval preventivní program Aristoteles⁵⁹, úkoly a doučování si neplnil. Z důvodu narůstajícího sociálně – patologického chování byl Emilovi domluven nástup do střediska výchovné péče Help me. Odtud však ještě téhož dne utekl. Následně Emilovi prarodiče shledali, že již nadále nejsou schopni ani ochotni se o Emila starat.

⁵⁹ „Program Aristoteles je preventivním programem pro děti a mládež ve věku od 9 do 15 let, kteří se ocitli na šikmé ploše nebo u kterých hrozí rozvoj sociálně patologického chování, jakým je např. poškozování cizí věci, krádež, šikana, agresivita. Posláním programu je snížit u nich toto riziko, rozšířit povědomí o etickém a morálním jednání, posílit jejich schopnost přijímat společenská pravidla a také posílit převzetí odpovědnosti za své chování.“

Z tohoto důvodu byl umístěn do dětského domova se školou a následně mu byla nařízena ústavní výchova.

I přesto, že na základní škole v rámci dětského domova projevoval mladík zpočátku zájem o učivo, snažil se, byl zvědavý a pracovitý, začaly se objevovat výchovné problémy. Emil vyvolával konflikty mezi dětmi, měl tendence ostatní děti fyzicky napadat, dostával se do silných emočních afektů a raptů. Problémovou okolností po nařízení ústavní výchovy bylo umístění Emila do výchovného ústavu společně s jeho bratrancem, který na něj měl značně negativní vliv. Spolu se dopouštěli opakovaných útěků, kdy se společně na útěku schovávali u své babičky. Ta je před orgány veřejné moci zapírala.

I nadále u Emila přetrvávala absolutní nedisciplinovanost při plnění jakýchkoliv školních povinností. Ve výuce vyrušoval, vykřikoval, nedával pozor, vykazoval velké nedostatky v základním učivu. Ve školním roce 2020/2021 měl Emil chodit do 7. třídy a plnit 8. rok povinné školní docházky. Vzhledem k dlouhodobému útěku však ve škole nemohl být klasifikován. K náhradním termínům klasifikace se Emil taktéž nedostavil, jelikož byl stále na útěku. V 7. ročníku tedy neprospěl. Do 8. ročníku ve školním roce 2021/2022 (9. rok povinné školní docházky) však postoupil, jelikož již na druhém stupni ZŠ ročník opakoval. Školní povinnosti v rámci uložené ochranné výchovy komentuje následovně: *„Já jsem na základce. Já pak budu dělat toho... zedníka. Chtěl jsem tesaře, ale to tady není. Škola je tady lepší v tom, že se se furt neučíme. Prostě se učíme do půl 11 a pak máme volno. Ne jak když jsem byl doma...tam jsme se dýl učili.“* O budoucnosti moc Emil zatím nepřemýšlí, dle jeho slov je ještě mladý a má na to čas.

Vrstevníci

Kamarádi a parta hráli ve vývoji protiprávního jednání u Emila významnou roli. *„Tak když jsme se poprvé nastěhovali do Brna, tak jsem se seznámil s takovou partou, že jsme dělali blbosti, kradli jsme, třeba jsme se někdy pobili. Pak jsem šel do domova a tam jsem se seznámil s jinýma kamošama. Tam mám jednoho, jdeme ven, zhulíme se, jdeme ven a v pohodě, neděláme blbosti...“* To, že se Emil scházel většinou se závadovými kamarády, potvrzuje fakt, že dva kamarádi

z minulosti mají také uloženou ochrannou výchovu a jsou s Emilem umístěni do stejného výchovného ústavu.

Sociálně – patologické chování se u Emila projevovalo i ve formě užívání tabákových výrobků, alkoholu i drog. Na otázku výzkumníka k této problematice Emil uvádí: *„Kouřím. Marjánku taky. To беру stejně. Pro mě to není droga... tráva. Kouřím od 12 let asi. Doma třeba krabičku denně a tady tak 5 cigaret. Dělali to kamarádi, tak jsem taky začal kouřit. Nepiju. Jen pivo. Třeba 2–3 piva. Tvrdý skoro vůbec. Spíš jen whisky, když jsou narozeniny.“* Je zajímavé, že užívání alkoholu Emil neguje a hned v další větě toto jeho tvrzení rozporuje. I z výchovné zprávy při jeho pobytu v dětském domově se školou zjišťujeme porušení vnitřního řádu domova v tom smyslu, že tento se vrátil z povolené vycházky pod vlivem alkoholu. O pár dní později byl Emil testován městskou policií a byl pozitivní na THC. Hojně zkušenosti s drogami sám respondent přiznává. *„Bral jsem. Perník. Od 14. Zezačátku to bylo takový, že občas, ale pak už jsem to potřeboval každý den. Když jsem byl sám, tak třeba 5 čár, ale když jsem byl s někým tak ten gram určitě. To jsem zezačátku hulil a pak jsem si to píchal. Teď už jsem 4 měsíce čistej. Jsem zkoušel i metadon a heroin. To bylo taky ve 14. To jsem zkusil asi jednou.“* Na otázku, kdo mu drogy poprvé nabídnul, tento výzkumníka svojí odpovědí doslova šokoval: *„A je to mezi náma?! Moje mama prodávala prostě a já jsem řekl, že to chci koupit pro kámoše, tak mně to dala a dal jsem si.“* Právě drogová závislost byla hlavní příčinou jeho protiprávního jednání, i když krádeže a loupeže páchal i před 14. rokem. V době drogové závislosti často kradl elektrokoloběžky, kola a další věci, které šly snadno a rychle zpeněžit. Za tyto peníze poté opět kupoval drogy. Toto byla běžná Emilova rutina, která se neustále opakovala. To, že své protiprávní jednání Emil zlehčuje a neuvědomuje si závažnost svých činů dodnes, vystihuje jeho odpověď: *„Pro mě to byla sranda, jako. Ale oni to brali jinak, ti kluci. Prostě jsem řekl, dej mně mobil a oni mně ho sami dali...“* Na druhou stranu svého jednání lituje. *„To jako jo, lituju toho, protože jsem takovej nebyl. Co to zapříčinilo? Prostě jsem utíkal a fetoval. Prostě jsem potřeboval peníze na ten fet.“* Uloženou ochrannou výchovu vnímá Emil jako fakt, který nevnímá negativně. Jak říká: *„Lepší ochranka, jak jít sedět.“* Ochranná výchova byla Emilovi dle analýzy spisové dokumentace uložena za loupež a krádeže.

DVO1: „Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na kognitivní úrovni?“

Na kognitivní úrovni není Emil s problematikou protiprávního jednání téměř vůbec obeznámen. V době, kdy páchal protiprávní činnost, navíc nebyl schopen své jednání objektivně posoudit, jelikož byl ve valné většině případů pod vlivem drog. Činnosti se navíc dopouštěl v době bažení po další dávce drogy a také právě za účelem si tuto opatřit. Dalo by se říci, že znalost problematiky protiprávního jednání a možných důsledků z něho plynoucích byly v této době Emilovi lhostejné. Jako je tomu částečně u všech předchozích respondentů, také Emil získal větší povědomí o problematice až s uložením ochranné výchovy. Nadále se však u mladíka objevuje poměrně laxní přístup ke své situaci, kdy sám uvádí, že na pohlížení na budoucnost je „ještě mladý“. V tomto přístupu Emilovi nepomáhá ani problematické rodinné prostředí, ze kterého pochází. Biologická matka má i v současné době na Emila negativní vliv, jelikož tato vyrábí a distribuuje pervitin. Navíc, jak již bylo zmíněno výše, první dávku pervitinu koupil Emil právě od své vlastní matky. I naprosto nevyhovující bytové podmínky a ekonomická situace v rodině má zásadní vliv na mladistvého. Veškerá tato fakta můžeme považovat za výrazné faktory, které měly vliv na delikventní chování mladistvého Emila. Na druhou stranu výhled do vzdálenější budoucnosti vidí Emil nadějně.

DVO2: „Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na emocionální úrovni?“

V této části práce jsou rozebírány emoce prožívané ve spojitosti s protiprávním jednáním respondenta. S konkrétní protiprávní činností se u Emila pojí převážně pozitivní emoce. Chlapec má tendenci své činy zlehčovat. Neuvědomuje si jejich závažnost. Jak sám uvádí: „Pro mě to byla sranda, jako. Ale oni to brali jinak, ti kluci. Prostě jsem řekl, dej mně mobil a oni mně ho sami dali.“. Spoustu svých činů však následně nebyl ani schopen racionálně posuzovat. „Tak jako ze začátku, kdy jsem nic nebral tak bez toho a pak už jsem měl v sobě trávu nebo pak fet...“ Protiprávního jednání se později dopouštěl zejména pod každodenním vlivem drog, dalo by se tedy říci, že byl závislý. Důvodem pro

protiprávní jednání dle jeho slov bylo nutkání k získání prostředků pro opatření dalších drog. „*Dělal jsem to, abych si dal. Abych měl prachy na fet.*“ Z respondentových výpovědí tedy vyplývá, že se svým protiprávním jednáním pojí převážně pozitivní, či neutrální emoce.

Sám také uvádí, že svých činů lituje. „*To jako jo, lituju toho, protože jsem takovej nebyl.*“ Otázkou však je, do jaké míry toto tvrzení myslí Emil vážně, zda se nejedná pouze o sociální žádoucnost. Pozitivně Emil vnímá také svou budoucnost. „*Půjdu k babičce a dědovi. Budu jim pomáhat...jakože babičce a dědovi s nájmem. Chtěl jsem se vyučit na tesaře, ale to tady není, tak se vyučuju na zedníka a chci jim dokázat, že jsem jinačí.*“

DVO3: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání na konativní úrovni?*“

Na konativní neboli behaviorální úrovni postoje mladistvého se zabýváme konkrétní protiprávní činností, které se mladík dopouštěl. Také v Emilově případě hráli kamarádi a parta jednu z významných rolí, které vedly k prohloubení sociálně – patologického, delikventního chování u Emila. S kamarády, se kterými se stýkal, páchal opakovaně různorodou trestnou činnost, a to zejména z důvodu obstarání si peněz na cigarety, alkohol a drogy, na kterých byl později závislý. I po nařízení ústavní výchovy se dopouštěl útěků z ústavu společně s dalšími chovanci, se kterými páchal trestnou činnost. „*Z ústavní výchovy jsem utíkal. Vždycky třeba jsem byl půl roku na útěku a pak mě chytli a pak sem zase utekl. Vrátil jsem se 2x sám, ale většinou mě chytli policajti...třeba 10x.*“

11 Závěrečné shrnutí a zodpovězení hlavní výzkumné otázky

Cílem této diplomové práce bylo odpovědět na hlavní výzkumnou otázku. Tato otázka zní: „*Jaký je postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání?*“

Pro zodpovězení této otázky, bylo zapotřebí provést několik dílčích kroků. V první kapitole bylo mým úkolem shrnutí teoretických poznatků stěžejních pro danou problematiku. Zde jsem se věnoval dostupné literatuře zejména na téma kriminality mládeže a ochranné výchovy, jakožto jedné z možností ochranného opatření. V teoretické části jsem také uvedl teoretické poznatky o postojích, jež jsou rovněž jedním ze základních pojmů této práce. Práce je konkrétně zaměřena na postoje mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání. V další části diplomové práce je popsána metodologie výzkumu. Zde je k nalezení popis kvalitativní výzkumné strategie a zdůvodnění její volby pro účely této práce. Dále je zde popsán výzkumný soubor a způsob jeho získání. Praktická část výzkumu byla vedena formou polostrukturovaných rozhovorů s 5 mladistvými participanty. Za výzkumný soubor jsem si vybral mladistvé, kterým byla uložena ochranná výchova. Jedním z důvodů výběru tohoto výzkumného souboru bylo, že sociálně – patologické chování této vybrané skupiny osob je již takového rozsahu, kdy je uložení ochranné výchovy jednou z posledních možností nápravy jedince před jeho umístěním do VTOS. Další kapitola se zaměřuje na případové studie jednotlivých respondentů a následné zodpovězení dílčích výzkumných otázek. Tyto otázky vycházely ze tří hlavních složek postoje – kognitivní, emocionální a konativní. Poslední část obsahuje zodpovězení hlavní výzkumné otázky. V práci zmiňuji také zjištění, jaké faktory mohly ovlivnit respondenty v jejich protiprávním jednání a co mohlo být příčinou jeho vzniku.

Zaměření práce na postoje mladistvých páčajících kriminální činnost může přispět k poznatkům o příčinách a pohnutkách, které vedly tyto mladé osoby k tomu, že se opakovaně dopouštěly závažné trestné činnosti. Téma kriminality mládeže je často probírané téma, kdy i odborná literatura se tomuto hojně věnuje,

avšak domnívám se, že i přesto jde o téma stále aktuální. Naopak problematika ochranné výchovy není, dle mého názoru, v literatuře příliš zpracovaná a tato možnost není ani ze strany soudů často využívaná. Otázkou zůstává, proč tomu tak je. Je nesporné, že ochranná výchova, jakožto pomoc klientům, má výrazně lepší vliv na další rozvoj mladé osobnosti, než pobyt ve výkonu trestu. Na respondenty tohoto výzkumu je však nutné nahlížet také s určitým odstupem, jelikož osoby, které již mají uloženou ochrannou výchovu vykazují značnou míru deviantního chování. Hlubší porozumění jejich osobnostem mohou přinést další odborníci, jako jsou psychologové, speciální pedagogové, etopedi, psychiatři apod., kteří s daným klientem dlouhodobě pracují.

Pomocí provedených 5 polostrukturovaných rozhovorů a následné analýzy dostupných dokumentů jsem postupně u každého zvoleného respondenta získal odpovědi na mnou zvolené dílčí otázky. Tyto otázky byly zaměřeny na oblasti, které mohly působit na vznik kriminálního jednání respondentů, a na zkoumání jejich postojů na kognitivní, citové a konativní úrovni. Základními faktory bylo rodinné zázemí, školní prostředí a vrstevníci či parta, se kterými se respondenti stýkali.

V první dílčí výzkumné otázce jsem se zabýval otázkou, jaký je *postoj mladistvých s uloženou ochrannou výchovou k jejich protiprávnímu jednání na kognitivní úrovni*. Jde o souhrn informací, vztah a názor na určitou situaci či objekt zájmu. Provedeným výzkumem a zjištěnými poznatky můžeme konstatovat, že u všech respondentů byla znalost problematiky jejich protiprávní činnosti a kriminality jako celku na velmi nízké úrovni. Respondenti si neuvědomovali závažnost svého jednání a neměli vesměs ani povědomí o možných důsledcích plynoucích z páchané kriminality. Zajímavým zjištěním je, že zejména důsledky jejich jednání jsou oblastí, o které měli respondenti nejmenší povědomí. Tyto jejich znalosti se prohloubily spíše právě v době, kdy jim byla nařízena ústavní výchova a zejména až poté, kdy jim soud uložil ochrannou výchovu. Dalo by se tedy říci, že postoje respondentů na konativní úrovni mají několik rovin. Jednou z nich je nízké povědomí o kriminalitě jako takové, kdy někteří z respondentů ve svých výpovědích uváděli například, že si ani neuvědomovali, že je jejich konání natolik

závažné, že by mohlo být klasifikováno jako trestná činnost. Jiní respondenti naopak uváděli, že si závažnost svého jednání uvědomovali, dokonce byli obeznámeni s věkovými hranicemi trestní zodpovědnosti. Druhou rovinou je již zmíněné mizivé povědomí o důsledcích daného jednání. V této rovině je zkušenost všech respondentů téměř shodná. Žádný z participantů neměl povědomí o důsledcích svého jednání, a to až do doby, než byli těmto důsledkům vystaveni.

Na emocionální úrovni postoje mladistvých s uloženou ochrannou výchovou, což byla druhá dílčí výzkumná otázka, můžeme prohlásit, že respondenti si většinou neuvědomují závažnost svého jednání, a to zejména v době, před umístěním do výchovného ústavu. Ve většině případů se zaměřovali na uspokojování vlastních potřeb i za cenu páchání protiprávní činnosti. Dalo by se tedy říci, že tato rovina jejich postoje je spojována s pozitivními emocemi. Jednoduše řečeno respondentům protiprávní jednání přinášelo uspokojení ve formě sekundárního zisku, kdy protiprávní jednání bylo jakýmsi prostředkem k jeho dosažení. Dosažení tohoto zisku vnímají respondenti pozitivně, přičemž zisk u většiny v době páchání činnosti převyšoval negativa s touto činností spojená. Na základě výpovědí respondentů je možné říci, že většina z nich by v protiprávním jednání pokračovala i dál, pokud by při činech nebyli „chyceni“. Faktory, které ovlivnily jejich chování, můžeme spatřovat zejména v oblasti přátel a party, ale také v rodinném prostředí a prostředí vztahů uvnitř rodiny. Na emocionální úrovni se dá však říci, že kromě pozitivních emocí pojili respondenti se svou protiprávní činností také emoce negativní. Tyto negativní emoce však dle výpovědí participantů přicházejí až s určitým časovým odstupem po provádění delikventní činnosti. Emoce mají formu určité lítosti nad provedenými činy, ale také sebelítosti nad trestem jim uloženým. Na druhou stranu většina respondentů uvádí, že uložení ochranné výchovy nevnímají pouze jako trest, ale také jako jakousi příležitost pro nový start.

Poslední dílčí otázka, *konativní úroveň postoje,* se zaměřuje na konkrétní způsoby provádění protiprávního jednání. U všech 5 respondentů začalo sociálně – patologické chování užíváním tabákových výrobků, kouřením marihuany a pitím

alkoholu v době, kdy byli ještě nezletilí. U některých respondentů se jejich rizikové chování postupně prohlubovalo. Někteří pouze experimentovali s tvrdými drogami, jiní byli dokonce pravidelnými konzumenty. Toto jejich chování, společně s výchovnými a vzdělávacími problémy, vyústilo v jejich umístění do výchovného ústavu, kde jim byla nařízena ústavní výchova. Zde se i pod vlivem dalších kriminálně závadových chovanců dopouštěli pravidelných útěků. V jejich průběhu se následně dopouštěli páchaní trestné činnosti, zejména přečinů loupeže a krádeže. Výsledkem eskalace jejich protiprávního jednání bylo stanovisko soudu, že ústavní výchova je nedostatečná. Následně byla respondentům uložena výchova ochranná.

Z výpovědí respondentů dále plyne, že rodinné zázemí a zejména vliv party, kamarádů a přátel, měly nejzásadnější vliv na protiprávní činnost respondentů. Ve výzkumu bylo potvrzeno, že rodinné prostředí má zásadní vliv na chování dětí. Ve čtyřech z pěti případů bylo zjištěno, že vliv a způsob výchovy rodičů či prarodičů hrál významnou roli v rozvoji rizikového trávení volného času dětí. To vyústilo v páchaní protiprávního jednání a časté konzumace měkkých i tvrdých drog. Právě užívání těchto látek vedlo respondenty často k další recidivě a k delikventnímu či kriminálnímu chování. Dle mého názoru se u všech respondentů objevuje také vliv ústavní výchovy. I přesto, že k sociálně – patologickému jednání docházelo již před nařízením ústavní výchovy, bylo prostředí výchovného ústavu zdrojem dalších vlivů, které podporovaly další delikventní chování a následnou recidivu respondentů. Tento faktor je úzce propojen s negativním vlivem party, přátel či skupiny kamarádů. Také valná většina z participantů tento vliv zmiňuje.

Nelze opomenout také skutečnost zjištěnou z analýzy spisové dokumentace, a to, že u 3 z 5 respondentů se projevovalo i rizikové chování sexuální podoby, v době nezletilosti respondentů. Jde o skutečnost, že chovancům byla uložena ochranná výchova (případě byly policií zahájeny úkony trestního řízení) za přečiny pohlavního zneužití či znásilnění. Je třeba si uvědomit, že vedle fyzické vyspělosti musí mít dítě i emoční, psychologickou a sociální zralost. Dítěti, kterému je méně než patnáct let, obvykle tato zralost chybí. I toto zjištění je dokladem

nezdrženlivosti a sklonu k impulzivnímu nebo rizikovému chování. Rizikové sexuální chování může negativně ovlivňovat jedince, který se ho dopouští, a to jak v čase, kdy se odehrává, tak i v budoucnosti. Následně se může projevit ve vývoji psychiky (např. posun hodnot, posílení manipulativních schopností, oploštělost emocionality), v psychologicko – sexuologické oblasti (např. psychosexuální nezralost, preference patologických sexuálních aktivit, upřednostňování virtuálního erotického materiálu před lidským kontaktem, nejasná, resp. nevyhraněná sexuální orientace apod.). Dále se může projevovat v oblasti zdravotní (např. formou pohlavně přenosných nemocí, včetně HIV/AIDS, narkomanie a jiných) a v sociální oblasti (navazování neadekvátních sociálních vazeb, ztráta vztahů nebo nekvalitní vztahové vazby, problémy v rodině atd.). Tato rizika si však respondenti neuvědomují.

Co se týče predikce do budoucnosti u zkoumaných respondentů, domnívám se, že tato je vágní. U Adama je pro mě předpověď budoucího chování značně obtížná. Domnívám se, že konzumní způsob života u Adama, pokračující kontakt s rizikovými kamarády a touha po „zábavě“ bude u tohoto mladíka problémovým faktorem jeho začlenění do běžné společnosti.

V případě Borise si myslím, že by se jeho budoucnost mohla vyvíjet správným směrem. Boris si uvědomuje svoje jednání a zkušenost ve vazbě a náhled do vězeňského prostředí byla pro něj velká životní zkušenost. Uvědomuje si důležitost vzdělání a má oporu zejména ve své sestře, se kterou je v kontaktu. Z Borisových výpovědí je patrné, že chce využít příležitosti a jde si za svým cílem. Po dostudování by chtěl pracovat u sestry v restauraci, vydělávat si peníze na bydlení a začlenit se do běžného pracovního procesu.

V třetím případě u Cyrila, je třeba konstatovat, že v tomto případě by bylo zapotřebí dlouhodobější sledování respondenta, hloubkové šetření a analýza dalších odborníků, abychom zjistili, co bylo skutečnou příčinou změny v chování u Cyrila, které vedlo až k uložení ochranné výchovy. I přesto si myslím, že také Cyril by se mohl ze svých chyb poučit. Za pomoci odborné péče ze strany psychologů či terapeutů v rámci ochranné výchovy by mohla být jeho resocializace po propuštění z ústavu úspěšná.

Daliborovu budoucnost, i přes veškerou odbornou pomoc v rámci ochranné výchovy, nevidím příliš dobře. Už jen fakt, že i přes uloženou ochrannou výchovu i nadále při dovolenkách užívá pervitin a kouří marihuanu, z ústavu i nadále opakovaně utíká, schází se s kriminálně závadovými kamarády a vliv drogově závislé matky na Dalibora, z mého pohledu, mu nedává velké šance na nápravu.

Taktéž Emilova prognóza do budoucnosti se mi nejeví optimisticky. Nepříznivé životní podmínky pro život, špatná ekonomická situace prarodičů, páchání protiprávní činnosti ze strany biologické matky, která distribuuje pervitin a závadoví kamarádi, se kterými mladík stále udržuje kontakt, nevytváří předpoklady pro žádoucí chování Emila a jeho úspěšné začlenění do společnosti.

Poznatky této diplomové práce mohou být v praxi použity v oblasti sociální práce, speciálně – pedagogické či psychologické péče, v oblasti výchovných středisek a dalších odborných pracovišť pracujících s rizikovou mládeží. Jako vhodné vyústění práce se jeví zejména apel na větší osvětu a dostupnost informací rizikové mládeži, jelikož z výsledků této práce vyplývá, že mladiství konající protiprávní činnost, mají o právních aspektech svých činů jen velmi malé povědomí. Jako vhodnou tedy vnímám větší distribuci informací o trestně – právní odpovědnosti mezi dětmi ve školách, dále například diskuzní kroužky (i za přispění recidivistů) o nevhodnosti protiprávního jednání a jeho nebezpečnosti pro společnost.

Závěr

Diplomová práce se zabývá postoji mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke kriminalitě mládeže a ke svému protiprávnímu jednání. Cílem práce bylo prostřednictvím zkoumání postojů konkrétních mladistvých jedinců k jejich nežádoucímu chování zjistit také informace o možných příčinách vzniku kriminality mládeže. Zkoumání postojů konkrétních delikventů může významnou měrou přispět k porozumění jejich životní situaci a pohnutek, které k jejich jednání vedly.

Deviantní chování mládeže je nejenom v podmínkách České republiky často diskutovaným tématem. Jedná se o problematiku interdisciplinární, kdy tomuto fenoménu věnují pozornost odborníci z řad pedagogů, psychologů, sociologů, právního odvětví, ale je i v oblasti zájmu kriminologů. I přes snahu o eliminaci této delikventní činnosti ze strany mládeže se tento jev nedaří stále potlačit. V této diplomové práci byly popsány faktory, jež bývají dávány do souvislosti s rozvojem kriminální dráhy mladého jedince a tyto se v rámci empirického šetření vesměs potvrdily. Není jednoduché porozumět všem okolnostem, které mladého člověka dovedly až do takového stádia, že mu byla uložena ochranná výchova za jeho protiprávní jednání. Spousta z participantů výzkumu má velmi těžký životní osud a museli ve svém životě čelit mnoha nepříznivým vlivům. Tímto však nelze obhajovat mnohdy velmi nebezpečné chování těchto dětí.

V diplomové práci vycházím nejen z poznatků získaných studiem odborné literatury, ale zároveň jsem se snažil tuto práci obohatit o poznatky z praxe. Z tohoto důvodu byla empirická část diplomové práce zpracována na základě získaných dat z individuálních rozhovorů s mladistvými, kteří byli umístěni ve výchovném ústavu. Za jejich protiprávní jednání jim byla soudem nařízena ochranná výchova. Záměrem byla taktéž snaha o praktické nahlédnutí do fungování ochranné výchovy a osobní seznámení se s konkrétními jedinci, kterým je toto ochranné opatření soudem uloženo. Je nutné si uvědomit, že vhodně uložená ochranná výchova mladistvému může plně nahradit opatření odnětí svobody a tím eliminovat některé negativní následky spojené s výkonem trestu, které musíme vnímat jako opatření ultima ratio.

Seznam použité literatury

Monografie

BLAŽEK, Petr, Slavomil FISCHER a Jiří ŠKODA. *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj*. Praha: Grada, 2019. Psyché. ISBN 978-80-271-2013-0.

BRUCKNEROVÁ, Eva. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-848-2.

CEJP, Martin. *Kriminologický výzkum: praktická příručka*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. Pro praxi. ISBN 978-80-7380-743-6.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002.

FIRSTOVÁ, Jana. *Kriminologie a prevence kriminality I: úvod do studia*. Praha: Armex Publishing, 2021. Skripta pro střední a vyšší odborné školy. ISBN 978-80-87451-83-0.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada).

GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ a kol. *Kriminologie*. 4. aktualizované. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478,-614-3.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 7. Přeložil Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0534-0.

JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.

JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021. ISBN 978-80-7502-499-2.

KŘÍSEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-821-6.

MAREŠOVÁ, Alena. *Kriminalita mládeže v podmínkách současné české společnosti: pro studenty magisterského studijního programu*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2018. ISBN 978-80-7251-483-0.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.

MÍŠOVIČ, Ján. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Slon, 2019. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-285-2.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5.

SCHEINOST, Miroslav a kol. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2019*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2020. ISBN 978-80-7338-187-5.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3.

ŠÁMAL, PAVEL et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-350-9.

ŠČERBA, Filip a Bronislava COUFALOVÁ. *Efektivita sankcionování mladistvých*. Praha: Leges, 2016. Teoretik. ISBN 978-80-7502-131-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychologie pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 978-80-246-0841-9.

VEČERKA, Kazimír, Jana HULMÁKOVÁ a Markéta ŠTĚCHOVÁ. *Mladiství v procesu poruchové socializace*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-184-4.

VEČERKA, Kazimír a kol. *Mládež v kriminologické perspektivě*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-079-3.

VEČERKA, Kazimír a kol. *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-033-1.

VRÁBLOVÁ, Miroslava. *Kriminologické a trestnoprávní aspekty trestné činnosti mládeže*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-371-1.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

ZEMAN, Petr, Simona DIBLÍKOVÁ, Petr KOTULAN a Jiří VLACH. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-081-6.

ZOUBKOVÁ, I., J. NIKL a V. ČERNÍKOVÁ. *Kriminalita mládeže*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2001. ISBN 80-7251070-3.

Zákonná úprava a interní akty řízení

Zákon č. 89/2012 Sb., *občanský zákoník* v posledním znění

Zákon č. 359/1999 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí* v posledním znění

Zákon č. 218/2003 Sb., *zákon o soudnictví ve věcech mládeže* v posledním znění

Zákon č. 109/2002 Sb., *zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů* v posledním znění

Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ve znění pozdějších předpisů

Vyhlášky č. 438/2006 Sb., *kteřou se provádí podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních* v posledním znění

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5.12.2012, sp. zn. 8 Tz 85/2012 17 [online] [cit. 29. 12. 2021]. Dostupné z: <http://www.slv.cz/8Td85/2012>

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5.12.2012, sp. zn. 8 Tz 85/2012 17 [online] [cit. 29. 12. 2021]. Dostupné z: <http://www.slv.cz/8Td85/2012>

Internetové zdroje

Český statistický úřad. *Pohyb obyvatelstva*. [online] [cit. 15. 01. 2022]. Dostupné z: [Pohyb obyvatelstva - rok 2020 | ČSÚ \(czso.cz\)](https://www.czso.cz/).

Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV. *Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudu*. [online] [cit. 1. 3. 2022]. Dostupné z: [infodata\] - Přehledy statistických listů \(justice.cz\)](https://infodata.justice.cz/)

Policie České republiky. *Statistické přehledy kriminality*. [online] [cit. 15. 01. 2022]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>.

Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. [online] [cit. 1. 3. 2022]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Seznam příloh

Graf 1: Vývoj registrované kriminality v ČR v letech 2016–2021

Zdroj: Statistické přehledy kriminality, Policie ČR,

Dostupné z <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> (vlastní zpracování)

Tab. 1: Registrované a objasněné skutky, procentuální podíl mladistvých v letech 2016–2021

Zdroj: Statistické přehledy kriminality, Policie ČR,

Dostupné z <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> (vlastní zpracování)

Graf 2. Celková kriminalita mladistvých v letech 2016-2021

Zdroj: Statistické přehledy kriminality, Policie ČR,

Dostupné z <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> (vlastní zpracování)

Graf 3. Struktura kriminality mladistvých v letech 2015,2018 a 2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování).

Tab. 2. Struktura objasněných skutků spáchanými mladistvými v letech 2016–2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Graf 4. Dynamika majetkové kriminality mladistvých v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Graf 5. Procentuální podíl majetkové kriminality spáchané mladistvými na celkové kriminalitě mladistvých v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Graf 6. Počty stíhaných mladistvých osob podle pohlaví – celková kriminalita v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Graf 7. Drogová kriminalita mladistvých – objasněné skutky celkem v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Tab. 3. Drogová kriminalita mladistvých – objasněné skutky celkem v letech 2016-2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Tab. 4. Počty stíhaných mladistvých osob, které (ne-)páchaly svou tr. činnost pod vlivem v letech 2016–2021

Zdroj: Policie ČR, Policejní prezidium ČR, Odbor věcných gescí a statistik (vlastní zpracování)

Tab. 5. Ukládání výchovných opatření a ochranné výchovy

Zdroj: Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudu (odsouzených a vyřízených jinak) -zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

Tab. 6. Osobní anamnéza mladistvých delikventů

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 7. Rodinná anamnéza mladistvých delikventů

Zdroj: vlastní zpracování

Přílohy práce

Dotazník

Postoje mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke kriminalitě mládeže

Hlavním cílem výzkumu a práce by mělo být „**zjištění postoje mladistvých s uloženou ochrannou výchovou ke svému protiprávnímu jednání**, a to formou případových studií, doplněných o individuální rozhovory s těmito mladistvými.

Respondent č. 1

Čas rozhovoru: od..... do.....

I. Rodina

- 1) S kým jsi bydlel před OV – s oběma rodiči (úplná rodina) – otcem – matkou, nový partner? Rodiče byli vzeti, rozvedení?
- 2) Kde jste bydleli – dům, byt, ubytovna?
- 3) Víš, jaké mají rodiče vzdělání?
- 4) Práce rodičů – pracovali – nepracovali?
- 5) Jaká byla ekonomická situace v rodině?
- 6) Kdo tě více vychovával? Matka, otec, prarodiče, někdo jiný?
- 7) Jaké vztahy jsi měl v rodině, k matce, otci, sourozencům, jejich počet (vlastní – nevlastní)?
- 8) Jak bys charakterizoval výchovu?
- 9) Hádali se rodiče mezi sebou?
- 10) Lhal jsi rodičům? Proč, z jakého důvodu, za jaké situace.
- 11) Bili tě rodiče (facky, zbití...) a za co to bylo?

- 12) Požívali rodiče alkohol nějak více než je běžné (např. oslavy, na silvestra apod.), kouřili tabák, víš o tom, že by užívali nějaké drogy (pervitin, heroin, marihuana...)?
- 13) Byly rodiče řešeny policií, soudem, byly například ve VTOS?
- 14) Útěky z domova – kdy jsi poprvé utekl, proč, z jakého důvodu, jak často, vracel ses sám nebo tě chytila policie?
- 15) Navštěvují tě rodiče v ústavu, mají zájem tě vidat, při návštěvách jezdíš za nimi
- 16) Až ti skončí OV, kam půjdeš? Vrátiš se k rodičům, budeš s nimi udržovat kontakt? Se svými sourozenci? Kamarády z minulosti?

II. Škola

- 1) Jaký vztah jsi měl ke škole v minulosti, na ZŠ? Prospěch ve škole – známky.
- 2) Co tě ve škole bavilo a nebavilo, jaké předměty?
- 3) Měl jsi ve škole nějakého oblíbeného učitele?
- 4) Jaký jsi k němu měl vztah a proč byl pro tebe oblíbený?
- 5) Měl jsi ve škole problémy s tvým chováním, např. rval ses ve škole, chodil „za školu“, měl jsi neomluvené hodiny, kázeňské přestupky, zhoršená známka z chování?
- 6) Setkal ses někdy se šikanou?
- 7) Co pokládáš za šikanu?
- 8) Byl jsi šikanovaný nebo jsi šikanoval někdy ty někoho?
- 9) Setkáváš se s šikanou i teď v současnosti, v rámci OV?
- 10) Jaký vztah, postoj máš k násilí?
- 11) Jak tě baví škola v rámci ochranné výchovy?
- 12) Myslíš si, že je pro tebe škola důležitá?
- 13) Co bys chtěl dělat, až ukončíš OV? Máš představu o své budoucnosti, čím se budeš živit apod.?
- 14) Když si představíš, že je ti 25 let, co by sis přál (rodina, životní partner, děti, práce...)?

III. Vrstevníci

- 1) Jak jsi trávil volný čas, co jsi dělal?
- 2) Máš nějaké koníčky, co tě baví?
- 3) Jsi spíše samotářský typ nebo ses kamarádil v partě?
- 4) Stýkáš se s kamarády z minulosti před umístěním do ústavu nebo máš kamarády z ústavu?
- 5) Co vás jako partu spojovalo, že jste spolu trávili čas?
- 6) Kouříš tabák a marihuanu, od kdy, co, jak často, kolik? U jaké příležitosti to bylo?
- 7) Jaké zkušenosti máš s alkoholem – jaký, od kdy, jak často, kolik? U jaké příležitosti to bylo?
- 8) Jaké zkušenosti máš s drogami – jaké, od kdy, jak často? Kdy jsi začal, experimentoval? Které všechny drogy jsi zkusil?
- 9) U jaké příležitosti to bylo – kdo ti je nabídnul?
- 10) Kdy ses dopustil poprvé delikventního (kriminálního) chování.
- 11) Co to bylo za protiprávní činnost (krádež, drogy, ničení majetku apod.)
- 12) Páchal jsi protiprávní činnost sám nebo s partou?
- 13) Byla v partě i dospělá osoba? Pokud ano, jaké měla „postavení“?
- 14) Páchal jsi protiprávní činnost pod „vlivem“ nebo za střízliva?
- 15) Čím si myslíš, že bylo tvoje protiprávní jednání způsobeno? Nudou, ze zábavy, pod vlivem party, potřeba získání peněz, ...
- 16) Na co jsi používal předměty získané protiprávní činností?

IV. Obecné

- 1) Víš, od kdy je člověk trestně odpovědný?
- 2) Víš, kde jsou uvedeny trestné činy?
- 3) Jak vnímáš ochrannou výchovu? Vnímáš ochrannou výchovu spíš jako trest nebo jako pomoc, která ti byla nabídnuta.
- 4) Vnímáš uloženou ochrannou výchovu jako spravedlivé řešení tvé situace?
- 5) Jsi si vědom svého protiprávního jednání, za které ti byla uložena OV?
- 6) Lituješ zpětně svého chování nebo je ti to jedno co se stalo?